

Àmbit social i criminològic

CENTRE D'ESTUDIS JURÍDICS
I FORMACIÓ ESPECIALITZADA

Ausiàs March, 40
08010 Barcelona
TEL. 93 207 31 14
FAX: 93 207 67 47

 Generalitat de Catalunya
Departament de Justícia

Ajuts a la investigació 2011

Anàlisi i abordatge de l'assetjament entre iguals mitjançant l'ús de les noves tecnologies

Autora

María José Bartrina Andrés

Any 2012

ANÀLISI I ABORDATGE DE L'ASSETJAMENT ENTRE IGUALS MITJANÇANT L'ÚS DE LES NOVES TECNOLOGIES

**JUSTÍCIA JUVENIL I ADOLESCENTS
EN L'ERA DIGITAL**

María José Bartrina Andrés

30 de novembre de 2011

El Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada ha editat aquesta recerca respectant el text original dels autors, que en són responsables de la correcció lingüística.

Les idees i opinions expressades en la recerca són de responsabilitat exclusiva dels autors, i no s'identifiquen necessàriament amb les del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

Avís legal

Els continguts d'aquesta investigació estan subjectes a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 Espanya de Creative Commons, el text complet de la qual es troba disponible a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/legalcode.ca>. Així, doncs, se'n permet còpia, distribució i comunicació pública sempre que se citi l'autor del text i la font (Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada), tal com consta en la citació recomanada inclosa a cada article. No se'n poden fer usos comercials ni obres derivades.

Resum en català:

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/deed.ca>

Agraïments

En primer lloc vull agrair al Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya la confiança i l'interès manifestats en aquesta recerca. L'impacte que causen les conductes d'assetjament i de risc derivades per l'ús inadequat de les noves tecnologies pels joves, donin lloc o no a que la Fiscalia de menors incoï un expedient de reforma, mereix una profunda reflexió i els esforços de tots els agents públics i privats involucrats en la matèria.

Haig d'agrair també el suport i la facilitat per la recollida de dades que s'analitzen a la Direcció General de Mesures d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Juvenil i al Servei de Mediació i Assessorament Tècnic on desenvolupo la meva tasca professional des de juny de 2001. Especialment, he d'agrair als meus companys i companyes d'aquesta Unitat, i també del Servei de Centres Educatius i de l'Àrea de Medi Obert que han col·laborat facilitant-me la referència dels expedients que podien formar part de la mostra pel seu anàlisi estadístic.

No vull oblidar-me tampoc del suport i les orientacions provinents del senyor Juan José Márquez Bonvehí, fiscal delegat del Servei de Menors de la Fiscalia Provincial de Barcelona, de tot el seu equip de fiscals i dels jutjats de menors amb els que he treballat, així com també a la Unitat Central de Menors de Mossos d'Esquadra de Barcelona.

També em sento agraïda per les mostres de suport i orientacions de la professora senyora Rosario del Rey del Departament de Psicologia Evolutiva i de l'Educació de la Facultat de Ciències de l'Educació de la Universitat de Sevilla i, especialment, del professor de Criminologia i Dret Penal de la Universitat Internacional de Catalunya, senyor José R. Agustina.

Per acabar, he d'agrair molt especialment al professor de la Universitat de Barcelona, el senyor Antonio Ruiz, el seu ajut en l'abordatge i anàlisi estadístic de les dades que representen l'essència i la clau d'aquesta recerca.

Índex

1. Introducció	9
2. Marc teòric i conceptual	15
2.1. L'abast del problema	16
2.1.1. Comportaments de risc	16
2.1.2. Incidència del fenomen i actuacions	18
2.1.3. Els adolescents i les noves tecnologies	21
2.1.4. La funció de la família	23
2.1.5. La funció de l'escola	24
2.1.6. La socialització horitzontal	25
2.1.7. Referència a alguns casos	26
2.2 L'assetjament entre iguals	28
2.2.1. Característiques dels menors assetjadors	29
2.2.2. Característiques dels menors assetjats	30
2.2.3. Els espectadors	31
2.2.4. La problemàtica dels adolescents a l'era digital	32
2.3. Marc legislatiu i normatiu	33
2.3.1. Normativa comparada a nivell internacional	34
2.3.2. Regulació de caràcter estatal	35
2.3.2.1. Respecte al ciberbullying	38
2.3.2.2. Respecte al sexting	40
2.3.2.3. Respecte al happy slapping	41
2.4. El ciberbullying	42
2.4.1. Característiques	43
2.4.2. Tipus	45
2.4.3. Formes	46
2.4.4. Les parts implicades	48
2.5. El sexting	50
2.5.1. Característiques	51
2.6. El happy slapping	51
2.6.1. Característiques	52
2.7. Abordatge del comportament agressiu mitjançant les noves tecnologies	54
2.7.1. Factors de risc	54
2.7.2. Factors de protecció	55

2.7.3. Mesures d'intervenció socials i educatives	56
2.7.4. Mesures intervenció des de l'àmbit penal juvenil	59
3. Objectius	63
3.1. Objectiu general	64
3.2. Objectius específics	64
4. Hipòtesis	66
5. Disseny metodològic	68
5.1. Selecció unitats d'anàlisi	69
5.2. Procediment de recollida de dades	71
5.2.1. Selecció de la mostra	72
5.2.1.1. Expedients	72
5.2.1.2. Entrevistes	73
5.2.2. Cronograma	74
5.2.3. Font de les dades	74
5.2.4. Identificació de variables	76
5.2.4.1. Variables dels imputats	78
5.2.4.2. Variables de les víctimes	82
5.2.5. Treball de camp	83
5.2.5.1. Recollida de dades dels expedients	84
5.2.5.2. Recollida de dades de les entrevistes	84
5.2.6. Anàlisi de dades	86
6. Resultats	89
6.1. Característiques sociodemogràfiques dels imputats i víctimes	89
6.1.1. Els imputats	90
6.1.1.1. Edat i sexe	90
6.1.1.2. Origen i lloc de residència	91
6.1.1.3. Nivell d'estudis i rendiment acadèmic	93
6.1.1.4. Classe social i estil educatiu de la família	96
6.1.2. Les víctimes	98
6.1.2.1. Edat i sexe	98
6.1.2.2. Origen i lloc de residència	99
6.1.2.3. Nivell d'estudis i activitat principal	101
6.1.2.4. Relació amb el victimari i tipus	101
6.1.2.5. Temps i tipus de victimització	103
6.1.2.6. Trastorns associats a la conducta d'assetjament	105

6.2. Característiques penals i criminològiques dels expedients	105
6.2.1. Tipus de fets	107
6.2.2. Tipus de conductes penals	107
6.2.3. Reincidència	110
6.2.4. Tipus de comissió	113
6.2.5. Els grups de víctimes	115
6.2.6. La conducta assetjadora	116
6.3. Els mitjans tecnològics utilitzats en les conductes del imputat	120
6.3.1. Internet	122
6.3.2. Telèfon mòbil	126
6.4. Principals llocs d'ús i comissió del fet	128
6.5. Característiques de l'abordatge des de l'àmbit jurídic	129
6.5.1. La conciliació-reparació a la víctima	130
6.5.2. Temporalitat	131
6.5.2.1. La petició d'informe per la fiscalia. Temps 1	132
6.5.2.2. L'entrevista amb l'equip tècnic. Temps 2	133
6.5.2.3. L'elaboració de l'informe tècnic. Temps 3	135
6.5.2.4. La resposta judicial. Temps 4	136
6.5.3. Acords judicials sobre la causa	136
6.5.4. La intervenció de l'equip tècnic	137
6.6. La percepció del fenomen segons els professionals	139
6.7. Caracterització dels imputats i de les víctimes	146
6.7.1. Imputats	146
6.7.2. Víctimes	153
7. Conclusions i propostes	160
8. Referències bibliogràfiques	168
8.1. Webgrafia	175
8.1.1. A nivell internacional	175
8.1.2. A nivell estatal	175
9. Annexos	177
9.1 Disposicions legislatives i normatives àmbit jurídic	177
9.1.1. A nivell internacional	177
9.1.2. A nivell estatal	178
9.1.3. A nivell autonòmic	180
9.2. Plantilla de recollida de dades	180

9.2.1. Imputats	180
9.2.2. Víctimes	183
9.3. Guió d'entrevista semiestructurada	184
9.3.1. Professionals	184
9.3.2. Víctimes i victimaris	186
9.4. Document consentiment informat	187
9.5. Índex d'esquemes, gràfics i taules per capítols	188
9.5.1. Esquemes	188
9.5.2. Gràfics	188
9.5.3. Taules	188

1. Introducció

El filòsof alemany Martin Heidegger (1889-1976), representant del corrent Existencialista, afirmava que és impensable un home no tecnificat. L'home existeix en un món ja interpretat des del "tecnològic".

En aquesta primera dècada del segle XXI, la revolució tecnològica que s'ha produït, especialment en el sector de les Tecnologies de la Informació i la Comunicació (en endavant TIC), ha comportat que Internet s'hagi convertit en un dels principals agents de socialització. Aquests canvis radicals i d'universalització del coneixement s'han produït en períodes de temps molt curts.

En l'Europa dels 27, al primer trimestre de 2006 només un 49% de les llars tenien accés a Internet i en canvi al primer trimestre del 2010 ja eren el 70% (Eurostat, 2010)¹. En aquest informe europeu es recull que a Espanya els percentatges passen del 39 al 59% en aquest període. Les capacitats d'accés a Internet també es duplica en el nombre de llars que disposen de connexió amb banda ampla, passant d'un 30% a un 61%, el percentatge també es duplica en el nostre país arribant al 57%. Per últim, es determina que el nivell d'accés a Internet en les llars amb fills és significativament superior a les llars que no en tenen. A Espanya, per exemple els percentatges es situen en un 73% front al 52%.

L'ús d'Internet pren especial protagonisme en els nostres joves atès que gran part de l'activitat i la comunicació entre iguals es fa a la xarxa. En aquest mateix document s'apunta que, en el nostre país, un 91% d'usuaris entre 16-24 anys utilitzen Internet per comunicar-se via correu electrònic i un 79% ho fa utilitzant el xat, xarxa social i/o bloc.

Estudis recents apunten a que els joves en la franja de 14-19 anys es connecten més de dues hores diàries, concretament un 61,41% els nois i un

¹ Eurostat, Newsrelease, STAT/10/193 el 14 December 2010 <http://ec.europa.eu/eurostat> (Consulta web, 25 de juny 2011). Eurostat (Statistical Office of the European Communities) és l'oficina estadística de la Comissió Europea que produeix dades sobre la Unió Europea i promou l'harmonització dels mètodes estadístics dels seus estats membres.

53,64% les noies (INJUVE 2008). Pel que fa a l'adquisició del primer telèfon mòbil, el gruix es situa a la preadolescència (Orange-INTECO, 2010).

A Catalunya, a partir de 420 enquestes realitzades a l'octubre de 2010 a nois i noies per la Fundació Observatori de la Societat de la Informació (FOBSIC) per encàrrec del Centre de Seguretat de la Informació de Catalunya (CESICAT) van concloure que el 67,9% dels menors catalans entre 8 i 14 anys participaven en xarxes socials com *Facebook* i utilitzaven el *Messenger* i el 94,62% entre 12 i 14 anys tenien un compte de correu electrònic.

Cada cop és més notòria la importància de les anomenades TIC en la nostra societat i el seu ús necessita dels coneixements necessaris i filtres de garantia, especialment en la protecció dels menors. Els riscos d'un ús inadequat augmenten amb l'edat, especialment en l'adolescència i, en molts casos, els menors no expliquen a ningú si tenen problemes, els seus pares tampoc se n'adonen i en conseqüència tampoc s'arriben a denunciar moltes d'aquestes accions (Livingstone, 2011)².

Com veiem també en el dia a dia, l'ús d'Internet ofereix als joves oportunitats de millora en els aprenentatges, en la comunicació, en el lleure i en la participació cívica. Les xarxes socials d'iguals, amics i coneguts, estimulen i suporten la sociabilitat horitzontal i es reconstrueix quotidianament l'autoconcepte, l'autoestima i, en general, l'ajustament psicosocial i els valors.

Emergeix una generació que basa el coneixement i l'aprenentatge en la col·laboració i necessitem el contacte amb els altres per desenvolupar-nos. Va ser el psicòleg bielorús Vigotsky (1896-1934) qui plantejà que la consciència social és configurada per la interacció humana i és aquesta interacció la que ens obra a la comprensió emocional de l'altre.

² LIVINGSTONE, S; "et al" (2011) *Risks and safety on the Internet. The perspective of European children.*

Ens trobem front una generació anomenada “nadius digitals”³ (Prensky, 2001), és a dir, els estudiants actuals són “nadius” de la llengua digital dels jocs d’ordinador, vídeo i Internet. Els adolescents són més hàbils en l’ús de les noves tecnologies que les generacions precedents. Tanmateix, cal dotar-los d’eines i capacitats perquè puguin gestionar amb criteri i fer un bon ús de la xarxa.

La connexió permanent, anomenada 24/7, els fa vulnerables i per part dels adults és difícil detectar els moments i situacions d’una possible vulneració del dret a la intimitat de l’adolescent.

Les mateixes Nacions Unides denuncien, amb l’arribada d’Internet i telèfons mòbils, l’emergent cultura de la “ciberintimidació” (Estudi Mundial sobre la Violència contra els Nens, 2005). El problema és creixent i d’abast mundial. Als Estats Units és considerat un dels problemes derivats de l’ús de la tecnologia més importants entre els adolescents. El seu president, Barak Obama, es va dirigir a la població americana al primer trimestre del 2011 en un discurs on plantejava línies d’actuació entorn a la problemàtica esmentada, i per la qual un terç de nois i noies estudiants de secundària del país ha patit, en algun moment, situacions de violència per part del seu grup d’iguals fent especial menció al ciberbullying i a les xarxes socials⁴.

A Europa, la xarxa EU Kids Online, coordinada per la London School of Economics, amb un equip d’investigadors i assessors d’institucions, organitzacions no governamentals i empreses vinculades a la seguretat en Internet en cadascun dels 25 països i un consell assessor internacional –on hi està representada Espanya-, va emetre un informe al gener de 2011, on es publiquen dades sobre l’ús i activitats dels usuaris d’Internet enquestats⁵.

³ El primer cop que apareix el terme “nadius digitals” és en el llibre “Immigrants Digitals” de Marc Prensky en l’any 2001. Els nadius digitals fan referència a les persones nascudes en la dècada del 2000 que han integrat la tecnologia i els medis socials com alguna cosa natural i essencial pel desenvolupament en la seva vida quotidiana.

⁴ *The White House Blog. President Obama & The First Lady the White House Conference on Bullying Prevention on March 10, 2011* <http://www.whitehouse.gov/blog2011/03/10/>. Visitada el 11 de març 2011.

⁵ LIVINGSTONE, S; “et al” (2011) *Risks and safety on the Internet. The perspective of European children*. S’analitza una mostra aleatòria estratificada de 25.142 usuaris d’Internet

L'informe recull aspectes interessants al voltant de la relació entre la construcció de la pròpia identitat dels menors en la xarxa i els comportaments amb risc que tenen en aquest medi, entre ells la pornografia, el *bullying online* i el *sexting*. Conclouen que a la meitat dels europeus d'entre 11 i 16 anys els hi resulta més fàcil ser ells mateixos a la xarxa que fora d'ella. Paradoxalment, aquests nois són els que més fingeixen ser altres persones *online* i envien el doble d'imatges seves a desconeguts que la resta de nens. Resulten també ser més propensos a comunicacions més arriscades tot i que, com aspecte positiu, Internet pot ajudar a compensar les seves carències relacionals.

Al 2008, en un estudi realitzat per *The Internet Safety Technical Task Force* (ISTIF) als Estats Units feien esment, tot i l'impacte social d'altres riscos associats a l'ús de les TIC per part dels menors, a que la conducta i el perill més freqüent que afronten els joves a la xarxa és el *ciberbullying*. Especial interès i preocupació han tingut també, darrerament, l'emergència de conductes o pràctiques entre adolescents com el *happy slapping* (INTECO, 2010) i el *sexting*. Aquestes pràctiques s'incrementen d'acord a l'ús amb l'edat, especialment en la franja de 15-16 anys, i les podem situar com a delictes en la xarxa relacionats amb el contingut, d'acord a la classificació dels ciberdelictes que planteja el Conveni sobre Cibercriminalitat de 2001 com veurem més endavant. contingut.

Els joves poden utilitzar aquests tipus de mitjans de comunicació electrònics per avergonyir, fustigar o amenaçar als seus companys, fora del control dels adults. Aquest tipus de violència, que sovint produeix més víctimes entre els adolescents i preadolescents mitjançant aquests dispositius tecnològics, la podem anomenar "agressió electrònica" i està directament relacionada amb les tensions emocionals i els problemes a l'escola.

En l'apartat final del treball suggerim vies d'abordatge en la nostra intervenció com a professionals entorn a aquesta problemàtica, deixant de banda altres riscos segons el tipus de contingut com l'odi, la proanorèxia, l'autolesió, el

amb edats compreses entre els 9 i els 16 anys, a més a més d'un dels seus pares, durant la primavera/estiu de 2010 en 25 països europeus.

consum de drogues, el suïcidi i també les conductes de risc resultant d'un ús excessiu d'Internet que poden comportar una addicció.

És important tenir present que l'adolescència és una fase vital d'experimentació i aprenentatge. Pensem, i les dades d'estudis recents i els casos que assalten l'opinió pública ho avalen, que aquests tipus d'agressions electròniques protagonitzades pels nostres menors mitjançant les TIC estan anant en augment, encara que l'assetjament entre iguals *offline*, que ha tingut gran repercussió en l'àmbit escolar, encara tingui més protagonisme i incidència.

El passat juliol de 2011 es presentà la memòria anual de la Fiscalia General de l'Estat i en l'apartat que fa referència a la Sala Coordinadora en matèria de Menors es fa menció a l'increment significatiu arreu de l'Estat del nombre d'expedients incoats malgrat s'ha produït un descens general de les conductes protagonitzades per menors que arriben a la Fiscalia⁶.

La comunitat virtual transcendeix les fronteres de l'espai i el temps i aconsegueix reunir als adolescents. L'escriptor, psicoanalista i professor de la Universitat Paris VIII, Gérard Wajcman (2010), ho anomena l'instant de "l'ull absolut"⁷. L'autor afirma en una entrevista recent que "tractem de veure-ho tot fins que estigui transparent". Ens parla de travessar tot obstacle i tot límit, allò que tenim íntim i secret es dissol. Estem en una ideologia de la transparència que apareix essencialment amb el desenvolupament de la tecnologia.

El filòsof anglès T. Hobbes, al segle XVII resumia la vella idea de Plaute (254 aC-184 aC) a la seva obra "Leviatán" en la locució llatina *homo homini lupus*: l'home és un llop per l'home. Tots nosaltres tenim el record del jove Jokin, mort a Hondarribia –Guipúscoa- al setembre de 2004. L'efecte psicològic de l'agressió en les víctimes és devastador i ens porta a la necessitat d'establir

⁶ Memòria 2011 de la Fiscalia General de l'Estat, Cap. III. Punt 7.6. Fiscal de Sala Coordinadora en matèria de Menors en www.fiscal.es. Visitada el 24 de setembre de 2011.

A Barcelona, en relació a aquest punt, en una entrevista extreta de la publicació impresa del dimecres 27 de juliol de 2011 de *El Periódico de Catalunya*, pàg. 26 de la secció de cv Sociedad, el fiscal delegat de menors de Barcelona, el Sr. Juan José Márquez, informà que s'està enregistrant un increment dels delictes comesos per menors o contra ells per l'ús inadequat d'imatges a Internet encara que no estan quantificats.

⁷ Aquest és el postulat del seu nou llibre titulat "*L'oeil absolu*" (2010), Ed. Genoël, "Tot allò real és visible".

propostes de futur i línies de treball amb una finalitat clara de potenciar aquells factors encaminats a la resiliència, seguretat, responsabilitat, independència i ser un bon ciutadà.

Entenem que aquests fenòmens i riscos dels joves requereixen de la nostra atenció, més si tenim en compte, com hipòtesi de partida, la reduïda alfabetització informàtica que posseïm els adults i la velocitat vertiginosa en que s'originen i canvien aquests fenòmens. Entenem que cal educar i ajudar a la responsabilització d'aquestes pràctiques i una part d'aquestes les assumeixen els professionals que intervenen amb els joves que han entrat en contacte amb la jurisdicció de menors.

Per acabar, només farem esment a la idea recollida pel nostre pensador lliberal existencialista Ortega y Gasset, amic del pensador alemany amb el que iniciàvem aquesta introducció Martin Heidegger, quan va assegurar que no vivim *amb* la tecnologia sinó que, més aviat, vivim *en* ella.

2. Marc teòric i conceptual

Aquest capítol de la recerca està dividit en set grans apartats que pretenen anar definint i relacionant les grans àrees que ens apropen al nostre objecte d'anàlisi. Aquest es defineix a partir del protagonisme que els mitjans tecnològics tenen en l'actualitat en els joves i l'exposició d'aquests nois i noies a situacions de risc. Aquestes situacions són l'origen d'algunes patologies en uns éssers especialment vulnerables com són els infants i els adolescents.

Després d'aquesta delimitació de l'objecte d'estudi, i des de la preocupació i interès que ha representat la problemàtica en el marc geogràfic més proper i afí als nostres patrons culturals, hàbits i costums, passarem a la descripció dels protagonistes i les seves conductes, que analitzarem fent referència a línies generals d'actuació. Alhora, descriurem a grans trets el moment evolutiu de l'adolescència i les funcions de les instàncies socialitzadores bàsiques (família i escola) i grup d'iguals, un altre eix cabdal en la socialització de l'individu, fins arribar a la incidència i significança de l'assetjament entre iguals.

El tercer gran bloc pretén explicitar el marc normatiu i regulador provinent des de les directrius i polítiques internacionals fins a la legislació estatal que regula els diferents tipus de sancions penals, és a dir, les normes que ens permetran relacionar la conducta observable i mesurable amb el fet tipificat com a delictes en la llei penal.

Un cop tinguem ben definits i identificats aquests comportaments i els seus protagonistes passarem a l'abordatge, des d'un enfocament i amb una finalitat bàsicament de caire preventiu, fins a descriure les respostes que es donen des de l'àmbit penal per fer front a les conductes de nois i noies que arriben a la jurisdicció de menors.

El conjunt d'aquests apartats és el que ens possibilitarà la referència i emmarcament per a l'anàlisi de les dades que es recullen en el capítol cinquè de la recerca.

2.1. L'abast del problema

L'abast del problema que analitzem es pot descriure, per una banda, fent referència als comportaments de risc i per l'altra, mesurant la incidència del fenomen a partir dels treballs recents d'organismes i institucions encarregades de planificar projectes i línies d'actuació que, a nivell general, serviran de guia i d'orientació per a definir polítiques i programes d'intervenció específics en els diferents països.

2.1.1. Comportaments de risc

La detecció i abordatge d'aquests tipus de comportaments dels joves ocupa un lloc destacat en les prioritats institucionals d'un gran nombre de països d'arreu del món i, d'una manera especial, com hem referit en la introducció d'aquest document, d'Europa com a entorn proper.

Entre les característiques d'aquestes noves tecnologies tenim la immaterialitat –possibilitat de digitalització-, la instantaneïtat, la interactivitat i la possibilitat de transmetre informacions multi-sensorials.

Deixarem de banda l'anàlisi de l'excessiva influència envers al joc, al consum i el manteniment de converses amb persones desconegudes. L'emissió d'SMS amb el telèfon mòbil és especialment additiva entre els joves durant l'adolescència, especialment dins la franja de 15 a 16 anys, quan l'ús d'aquests dispositius pot alterar l'estat d'ànim i la consciència, arribant a produir una pujada similar a la generada per la cocaïna (Echeburúa, 2010).

No entrarem tampoc a analitzar els riscos d'addició que pateixen els anomenats "screenagers" -menors i adolescents d'edats compreses entre els 10 i els 20 anys que estan enganxats a la pantalla, sigui ordinador, el mòbil, la televisió, etc.-; ni els relatius a la "bedroom culture" o cultura del dormitori dels fills (Haddon, 2002) –menors enganxats i tancats a la seva habitació- també anomenats "hikikomorris"⁸.

⁸ Es coneix per "*hikikomorris*" als adolescents japonesos que s'aïllen a la seva habitació i passen llargues hores a l'ordinador sense gairebé comunicar-se amb els seus pares.

Resulta especialment preocupant el que apunta un estudi recent elaborat per la UNICEF on explica que la major part dels menors a Espanya utilitzen Internet sense la supervisió d'un adult i sense informació bàsica sobre seguretat i software dissenyats per evitar abusos.

Al tipus de violència relacionada amb les noves tecnologies se l'ha denominat de diverses maneres: assetjament a Internet, *cyberbullying* o *Internet bullying*. Tanmateix, pensem que el terme "agressió electrònica" engloba de forma més precisa tots els tipus de violència que es donen a través dels mitjans electrònics. És una nova forma de violència que genera cada cop més víctimes entre adolescents i preadolescents, els quals són especialment vulnerables. Pensem que, per l'abast del problema, aquesta realitat necessita la creació de la seva pròpia regulació i intervenció.

Igual que la resta de formes de violència en els joves, les agressions electròniques estan associades a la tensió emocional i als problemes de comportament en l'escola, majoritàriament.

En el present estudi, de caire eminentment descriptiu i exploratori, ens centrarem en l'abordatge dels conflictes derivats de l'ús digital en els adolescents, on trobem sobretot conductes de *ciberbullying*, *sexting* i *happy slapping* manifestades dins de grups d'iguals de nois i noies. També recollirem tota agressió electrònica, encara que no arribi a identificar-se com una pràctica de ciberbullying, ja sigui via dispositius mòbils o via Internet, i inclourem la pràctica del "*griefing*" vinculat als jocs en xarxa⁹.

En aquests tipus de comportaments es donen, en major o menor mesura, elements de desequilibri de poder, reiteració i intencionalitat. El criteri de "fet puntual" se'ns presenta difós quan parlem d'aquestes agressions a través de la xarxa atès que cada cop que es rellegeix un missatge, es visiona un vídeo o una foto l'agressió es torna a produir en la víctima.

La violència entre iguals dins del grup aconsegueix mantenir relacions en un cercle tancat al que els adults els hi resulta difícil accedir, com ho avalen les

⁹ El "*griefing*" és un anglicisme per referir-se al comportament d'aquells jugadors que perjudiquen de manera intencionada i sistemàtica un jugador en particular.

estadístiques dels darrers estudis europeus ressenyats i les estadístiques de les causes instruïdes per la Fiscalia de Menors. Les dades que presentem en l'anàlisi quantitatiu demostren un augment de casos en els que es fa un ús inadequat de l'eina tecnològica.

En definitiva, si bé són nombrosos els beneficis d'aquesta universalització de les noves tecnologies, no s'ha de deixar de tenir en compte que també comporten uns riscos en els comportaments dels joves que, des de fa un cert temps, han proliferat especialment als Estats Units, concretament amb l'ús del *ciberbullying* i el *sexting*.

2.1.2. Incidència del fenomen i actuacions

Per començar, s'ha d'esmentar la Declaració de Praga d'abril de 2009 relativa a l'ús segur d'Internet per als nens i nenes i a la lluita contra els continguts i els comportaments il·lícits en línia. En un dels punts d'aquesta Declaració es fa referència a que l'assetjament cibernètic és una forma greu dels comportaments nocius que pot ser especialment angoixant per als nens víctimes¹⁰.

La Comissió Europea està alertant de l'increment i diversificació de les accions que, sota la denominació de ciberassetjament, defineixen comportaments agressius protagonitzats mitjançant diferents dispositius tecnològics. Com exemple, i per citar les més senyalades i freqüents, trobem l'insult, la vexació o les amenaces que traspassen la línia de l'espai físic i del contacte directe.

Amb objecte de conscienciar a la població europea cada mes de febrer es celebra el *Dia per a una Internet més segura*¹¹. En la celebració de 2011 la mateixa Comissió va comunicar que intensificaria les seves converses amb el

¹⁰ EU2009. *Prague declaration. A new European approach for safer Internet for children*, p-2

¹¹ Agenda Digital: La Comissió intensifica els seus esforços per a protegir els nens a Internet. Safer Internet Day 2011 a Brussel·les, 8 de febrer de 2011 pàg.2. El Dia per a una Internet més segura està organitzat per INSAFE, xarxa de centres de sensibilització, i rep 55 milions d'euros de finançament de la UE pel Programa "Una Internet més Segura". Aquest dia es celebra des del 2004 amb actes en més de 65 països europeus i de tot el món.

sector de les TIC i les organitzacions de la infància per estimular-les a crear productes més fiables per ajudar a mantenir la seguretat en línia. Resulta especialment preocupant la dada que més de la meitat d'adolescents d'entre 13 i 16 anys accedeixen a Internet des dels seus dormitoris, segons fonts de la mateixa Comissió Europea.

El que és cert és que els nens accedeixen a Internet cada cop més petits i no ho fan només a través d'ordinadors, sinó a través de consoles de jocs i telèfons mòbils.

En l'Agenda Digital de la Comissió Europea del passat abril de 2011, es reflexa que un 77% dels joves de la UE d'entre 13 i 16 anys i el 38% dels nens d'entre 9 i 12 anys tenen un perfil en una xarxa social. Un quart dels nens usuaris de xarxes comenta que els seus perfils són "públics", poden ser vistos per qualsevol persona i en molts d'ells hi figura l'adreça o el telèfon de contacte. Les dades que presenta aquest estudi en referència a Espanya són equivalents a les europees. Els joves i nens espanyols que utilitzen Internet i que tenen el seu propi perfil en una xarxa social i l'utilitzen habitualment és d'un 81% entre els de 13-16 anys i d'un 28% entre els de 9-12 anys.

Darreres recerques presenten dades preocupants, especialment a Espanya. En l'estudi sobre hàbits de seguretat en l'ús de les TIC per nens i adolescents i e-Confiança dels seus pares, realitzat per l'Observatori de la Seguretat de la informació d'INTECO de març de 2009¹², a partir d'enquestes a menors d'entre 10 i 16 anys i als seus pares o tutors, mostra com un 5,9% dels nois afirma haver estat víctima de ciberassetjament, mentre que un 2,9% afirma haver actuat com assetjador. Missatgeria instantània, xats, missatges de mòbil, correu electrònic i xarxes socials es converteixen en nous espais per a la burleta, les exclusions i de la vulneració dels principis bàsics relacionats amb l'honor i la intimitat.

¹² L'Observatori de la Seguretat de la Informació realitza tasques d'investigació, anàlisi, estudi, assessorament i divulgació amb l'objectiu de descriure, analitzar, assessorar i difondre la cultura de la Seguretat de la Informació i la e-Confiança en l'àmbit de la Societat de la Informació, INTECO (Institut de Tecnologia de la Comunicació).

En l'estudi realitzat per aquest mateix INTECO amb Orange a l'abril de 2010 a Espanya, es conclouia que un 89,2% dels joves entre 15 i 16 anys tenen telèfon mòbil, i respecte la creació de contingut, la realització de fotografies és el servei més utilitzat en un 88,6% de casos, front a un 48,5% que fa gravacions en vídeo. D'aquests, el 48,2% les envia a altres persones i el 20,8% les fa públiques a Internet.

Amb el *Safer Internet Programme*¹³ per a 2009-2013, la Unió Europea pot fer una important contribució a l'educació dels nois i noies a Internet i la seva seguretat, tant a nivell intern com internacional. Accions com aquestes serveixen per promoure mesures i per comprometre els estats sobre la necessitat de posar en marxa programes, mesures i iniciatives que acompanyin als menors en l'ús de la nova tecnologia i, en paral·lel, a la comunitat educativa i als seus progenitors.

A l'informe presentat en aquest primer trimestre de 2011 per l'organització EU Kids Online, referenciat a l'apartat de la bibliografia, s'assenyala que el 5% dels menors espanyols entre 11 i 16 anys ha rebut algun tipus d'assetjament o *ciberbullying* front a la mitjana europea que es situa en el 6% i molt per sota de països com Romania o Estònia amb un 13% d'assetjament infantil. L'estudi revela que l'11% dels menors espanyols han accedit algun cop a continguts de caràcter sexual davant el 14% de menors de la resta d'Europa. A més a més, la recepció de missatges de tipus sexual (no d'assetjament) pels espanyols és del 9% davant del 15% en la resta del continent.

En el nostre país, respecte a la distribució per comunitats autònomes i el grau d'accés de les llars a Internet, tenim que la Comunitat de Madrid, seguida de Catalunya, destaquen de la resta amb uns percentatges de 64,3% i 62,7% respectivament durant l'any 2010¹⁴.

¹³ *The Safer Internet Programme* és un programa de la Comissió Europea per promoure un ús segur d'Internet. Va ser iniciat al 1999 i pel període referenciat considera el *ciberbullying* com una amenaça rellevant per a la infància i l'adolescència, tant pel seu alt nivell de prevalença com per a la gravetat de les seves conseqüències.

¹⁴ La font està extreta de les dades de l'enquesta de Llars sobre equipament i ús de Tecnologies de la Informació i la Comunicació (NE, 2010) que recull el llibre de A. García Jiménez (coord), pàg. 45.

A l'estat espanyol, a data d'avui, no hi ha un volum ampli de recerques sobre el ciberassetjament, així que costa identificar la gravetat del fenomen i identificar unes línies d'actuació efectives per a la prevenció i la intervenció. Amb aquest treball pretenem fer un apropament i explorar aquesta problemàtica.

Com hem apuntat en la introducció, la mateixa Sala Coordinadora en matèria de Menors de la Fiscalia General de l'Estat apunta en la Memòria presentada aquest any que hi ha hagut un augment en el nombre de conductes vexatòries, amenaces i coaccions a través d'Internet i en concret en les anomenades "xarxes socials", a banda de les gravacions amb mòbils de les baralles i agressions per després penjar-les a la xarxa.

2.1.3. Els adolescents i les noves tecnologies

Per rangs d'edat, es considera "generació net" o "nadius digitals" als joves nascuts entre 1982 i 2002 (Valera, F. 2006) que han creat el seu espai de moviment en un entorn virtual, afavorint el desenvolupament de diferències entre els que es desenvolupen en aquest espai i els que no ho fan. Els que ho fan, comparteixen una cultura comú per l'experiència de créixer immersos en una tecnologia digital.

En aquest segle XXI, la família de l'anomenat "teen digital"¹⁵ (de 12 a 19 anys) se'ns presenta empàtica i l'adolescent es troba molt bé a casa, passa força temps en solitari i davant la màquina en detriment del temps compartit amb la família o amb amics. Augmenta i és protagonista el seu consum d'oci i la tecnologia pren lideratge.

Els joves d'aquesta generació són experts en tecnologia però estan molt sols i, una dada preocupant, acostumats a la violència.

Els adolescents consumeixen la tecnologia de manera simultània habitualment (veuen la televisió, consulten el mòbil i naveguen per Internet alhora) en el que

¹⁵ Creafutur (2011) Outlook:Teens 2010. L'estudi, des d'una òptica internacional, analitza en profunditat com són els adolescents d'avui (els que ara tenen entre 12 i 19 anys) de vuit països -Brasil, Xina, Espanya, Estats Units, França, Japó, Mèxic i el Regne Unit- i com evolucionaran els seus hàbits de consum en els propers anys (quan tinguin entre 18 i 25 anys), amb l'objectiu d'entendre els seus valors i anticipar les seves necessitats futures.

s'anomena "multitasking" o multiprocessament. Estudis europeus sobre la temàtica qüestionen la incidència negativa que això representa pels processos mentals, en contra de la idea estandarditzada de flexibilitat i capacitat de concentració alta. Els joves veuen aquesta possibilitat de simultaniejar varies tasques com una necessitat.

D'acord amb la guia del desenvolupament d'orientació de l'OMS, a l'adolescència mitja –que és la franja on situem el nostre estudi- a nivell psicològic es produeix el pic màxim del desenvolupament de la identitat i la implicació romàntica. En l'àmbit social, les principals preocupacions dels nois i noies són l'acceptació dels seus companys, els jocs de rols i una fase d'exploració per encaixar les primeres cites i trobaments sexuals (Berg Kelly, 2010).

La problemàtica que plantegem en la recerca ens remet a reflexionar sobre el concepte d'Identitat 2.0. És a dir, "l'altre jo", la identitat digital com la imatge que volem projectar de nosaltres mateixos a través dels suports digitals –sigui real o no- i com ens veuen els altres. Aquesta imatge digital depèn de dos factors: per una banda, allò que els altres publiquen sobre nosaltres i, per una altra, allò que nosaltres optem per fer públic sobre nosaltres mateixos.

Entre els factors que potencien la identitat digital trobem: la facilitat per a publicar informació, la difusió, l'apropiació de la informació i la permanència d'aquestes dades sobre nosaltres en el temps.

Treballem amb una població de nois i noies majors de 14 anys que no necessiten el consentiment dels seus tutors i/o representants legals i que poden, per sí mateixos, gestionar el tractament de les seves dades¹⁶.

Els agents transmissors de valors als menors es situen en la família, l'escola i el grup d'iguals amb la socialització horitzontal. Passem tot seguit a veure breument la funció que desenvolupen cadascun d'ells amb els intents de

¹⁶ Real Decret 1720/2007, de 21 de desembre, pel que s'aprova el Reglament de desenvolupament de la Llei Orgànica 15/1999, de 13 de desembre, de protecció de dades de caràcter personal.

l'“*empowering*”¹⁷ (referit a l'autonomia en la presa de decisions) i la protecció d'aquests menors *online* davant els riscos als que s'exposen per un ús inadequat de les TIC.

2.1.4. La funció de la família

Al voltant del tema que plantegem, la família esdevé un punt clau i els estils de criança que es reproduïxen resulten determinants en l'educació dels fills. Pares i cuidadors dels menors poden parlar amb aquests sobre tecnologia i, junts, establir regles de conducta sanes i acceptables per evitar que es converteixin en víctimes d'aquest tipus d'agressió. La comunicació esdevé un factor protector clar i redueix els riscos de patir una agressió.

La família pot transmetre uns valors com el sentit de la responsabilitat, l'esforç, la tolerància, el respecte i l'empatia, però alhora també pot difondre uns contravalors com la socialització diferenciada en base al sexe del fill o filla o l'excessiva permissivitat.

Podem pensar que la tendència apunta a un distanciament de la família perquè el jove està massa sol·licitat per totes les alternatives socials digitals. La família segueix sent, però, cabdal en la socialització dels seus fills i filles.

En l'anàlisi de dades que recollim hem optat per la classificació dels estils de criança segons L. Steinberg¹⁸, que descriu quatre tipologies relacionades amb dos eixos i aspectes fonamentals de l'exercici de la parentalitat com són el control i el suport. Així és com hem arribat a la següent classificació dels estils parentals relacionats amb el suport que rep el jove:

- a) Autoritari: amb un nivell alt de control.
- b) Autoritatiu: amb un alt nivell de control i molta cura al suport.

¹⁷ L'“*empowering*” és un mot anglosaxó, que posseeix múltiples interpretacions, i que és traduït com empoderament. És un procés mitjançant el qual les persones enforteixen les seves capacitats, confiança, visió i protagonisme per impulsar canvis positius.

¹⁸ Laurence Steinberg és actualment professor de Psicologia de la Universitat de Temple – Philadelphia, EUA- i va ser Director de la John D. I Catherine T. MacArthur, Fundació d'Investigació de la Xarxa pel Desenvolupament de l'Adolescent i la justícia de menors. És autor de més de 300 articles i assaigs sobre el creixement i desenvolupament durant l'adolescència i autor o editor de 13 llibres sobre la temàtica adolescents i família.

c) Permissiu-Indulgent: amb un baix nivell de control i presència de comunicació entre els membres.

d) Negligent: amb un estil que pràcticament es desentén de la vida del fill o filla.

Aquesta categorització va ser adaptada per Kristina Berg Kelly (2010), pediatra i professora associada en la Universitat de Göteborg des de 1972, especialista en medicina adolescent. La seva adaptació respon a l'encreuament entre nivell d'empatia i d'exigència en la criança¹⁹.

	Exigent	No Exigent
Empàtic	Autoritatiu	Permissiu i Indulgent
No Empàtic/Fred	Autoritari	Negligent i Indiferent

Hem intentat fugir d'una classificació simplista entre famílies autoritàries o democràtiques atès que pretenem esbrinar els estils parentals que combinen nivells elevats d'exigència i supervisió amb una alta comunicació i proximitat afectiva. Els estudis apunten que a la nostra cultura, l'estil autoritatiu és el que ofereix millor nivell de competència en els fills i filles per aquesta combinació de control i suport oferint un entorn protegit i segur en el desenvolupament.

2.1.5. La funció de l'escola

De la mateixa manera que amb la família, trobem que l'escola té molta importància en la utilització amb seny dels mitjans tecnològics. Amb les xarxes socials s'obren noves possibilitats de comunicació que ja no es limiten al pati del centre escolar.

Així, és important que els responsables dels centres educatius afavoreixin un ambient positiu i potenciador del diàleg entre mestres i alumnes, a banda de crear polítiques i programes per abordar de forma eficient aquest tipus de

¹⁹ Referenciat en "The family at adolescence: Transition and transformation". *Journal of Adolescent Health*.

comportaments i fer-los sentir més segurs. Se'ns obra el pas de la socialització amb la comunitat física a la socialització amb la comunitat virtual.

Entre els contravalors de l'escola trobem el *ciberbullying*, la violència des de l'anonimat, el domini, el sexisme discriminatori en els suports culturals d'oci i el racisme, en contraposició a d'altres valors com són la universalització del coneixement i l'esforç.

L'expulsió o exclusió de la formació reglada d'un menor, algun d'ells subjecte a la intervenció educativa des de justícia juvenil, pot comportar una exclusió en la formació sobre les TIC. I per tant, una manca de coneixement respecte les conseqüències que de l'ús indegut de les TIC es desprèn. Així, els nois i les noies amb fracàs escolar són més vulnerables i exposats a una situació de risc sobre aquest aspecte per la manca de formació i coneixements de les conseqüències. Això fa que actuïn més despreocupadament i assolint més riscos com per exemple amb l'intercanvi de contrasenyes entre els seus iguals.

2.1.6. La socialització horitzontal

Entre d'altres, la cultura d'aquests nadius digitals o generació *net*, com l'hem anomenat en apartats previs, afecta directament a la manera de relacionar-se entre el seu grup de pares, principalment, i amb altres persones i institucions. Altre cop, l'eina tecnològica juga un paper protagonista en aquesta socialització horitzontal que es dona entre el grup d'iguals del jove.

En aquest nivell, trobem uns contravalors com la pressió del grup, la falta de respecte, el *bullying* o assetjament escolar, el conformisme i la intolerància i, per altra banda uns valors com l'amistat, el sentiment de pertinença, el compromís amb l'altre i la solidaritat.

Com també ho fan els aparells de telefonia mòbil, les xarxes socials oferten una nova manera de relacionar-se en aquesta socialització horitzontal, tant important i amb tant protagonisme en l'etapa adolescent. L'ésser humà té la necessitat de comunicar-se i compartir experiències i les xarxes socials

compleixen aquesta funció, representant la nova comunitat. La primera xarxa en crear aquesta moda va ser *Facebook* (2004), amb origen a la Universitat de Harvard, Estats Units. Al 2005 es funda *Youtube* i al 2006 ho faran *Twitter* i *Tuenti*, aquesta última amb seu a la capital d'Espanya i opera només en territori nacional. Posteriorment ho van fer moltes altres com *Hyves*, *Hi5* i *Fotolog*, entre d'altres.

Totes aquestes xarxes socials prenen especial protagonisme i popularitat amb l'arribada a l'adolescència i un informe de 2011 de la Comissió Europea mostra que les xarxes socials més populars entre els joves europeus no són signatàries dels Principis per a Xarxes Socials més Segures.

2.1.7. Referència a alguns casos

En el nostre país, alguns casos de *ciberbullying* i *sexting*, darrerament, han saltat a l'opinió pública creant cert debat entre adults amb la preocupació de l'abast del problema, la mesura i les respostes que es donen a aquestes pràctiques dels adolescents, que en un futur proper es preveu que vagin a l'alça. Ambdues les podem considerar situacions d'assetjament públic pel tipus de mitjà en el que es transmeten sortint de l'àmbit privat on només l'agressor i la víctima són els seus protagonistes.

A Buenos Aires²⁰, una nena de 10 anys es va convertir en la primera víctima de ciberassetjament quan en abril de 2010 un company de la mateixa escola crea a *Facebook* un grup denominat "Tres raons per odiar a R. P.". La pàgina incloïa insults i fotografies i convidava als membres a contribuir amb les seves pròpies tres raons per odiar-la. La pàgina finalment s'eliminà en el mes de maig quan la mare va presentar una queixa formal davant l'INADI (Institut Nacional contra la Discriminació, la Xenofòbia i el Racisme).

A la Gran Bretanya, el 14 de febrer de 2011, una adolescent de 15 anys, N. Mc. B., es suïcida, víctima de l'assetjament escolar. Posteriorment, els seus amics

²⁰ Argentina és un dels països del continent americà on hi ha percentatges més elevats d'usuaris que participen en xarxes socials –un 63%–, segons l'estudi TNS Global 2010. Dels 40 milions d'habitants del país, 12 milions utilitza el Facebook. Referenciat en Infosurhoy.com el 31 de gener de 2011.

obririen un compte a Facebook on van acabar apareixent comentaris irrespectuosos i cruels amb insults i ofenses. Els pares van exigir responsabilitat a la xarxa social.

Als Estats Units, al març de 2011, A. P. una nena de 13 anys, estudiant de secundària d'una escola de Connecticut, farta de l'assetjament escolar que patia a diari a l'escola, va decidir compartir la seva situació amb tot el món i, sense pronunciar una sola paraula va penjar un vídeo a la xarxa "*Words are worse than Sticks&Stones*", on demanava deixar de ser intimidada en un vídeo que se'ns presenta colpidor²¹.

Per citar-ne un cas més proper a nosaltres, al desembre de 2007, a un municipi de la província de Cadis, un menor de 15 anys, guanyant-se la confiança de noies menors, va aconseguir que tres li donessin fotos sense roba per penjar-les a la xarxa, fins que una d'elles ho explicà als seus pares i el fet es denuncià, intervenint finalment la Justícia.

Més proper en el temps, a l'agost d'aquest 2011, tenim un cas de ciberbullying entre menors a Badajoz, cas que s'estava investigant des de setembre de 2010. La mare d'un menor denunciava la sostracció del compte de correu electrònic del seu fill, menor d'edat, i la posterior utilització del mateix per insultar i calumniar a altres persones que figuraven entre els seus contactes. Les converses es duïen a terme mitjançant el programa de missatgeria instantània Messenger. L'autor era company d'escola de la víctima, ambdós menors d'edat.

La presència de les TIC i el risc d'un ús inadequat té cada cop més incidència i protagonisme a unes edats primerenques, encara que no representa el nostre objecte d'estudi. En la província de Barcelona tenim, per citar un exemple d'aquest mateix 2011, el cas d'una alumna de primària que, amb només vuit anys, és gravada nua a les dutxes del vestuari de l'escola de primària per unes companyes de classe amb la posterior amenaça de penjar-ho al Youtube.

²¹ La traducció del text ve a ser: "*Les paraules són pitjor que els pals i les pedres*". La visió del mateix es pot fer a <http://www.facebook.com/WRDSDOVRT>. Visita web el 20 d'octubre de 2011.

2.2 L'assetjament entre iguals

El tipus d'assetjament que ens proposem analitzar és el que té lloc entre iguals. Aquest tipus de comportament agressiu intimidador dins d'un context escolar és realment un fenomen molt antic. El context en el que es dona i les característiques de la relació de les parts implicades són els elements que ho separen d'altres formes d'abús com seria la violència domèstica, per exemple.

A l'any 1973, el psicòleg noruec Dan Olweus²² va dur a terme un estudi sistematitzat i va definir l'assetjament i la intimidació i la situació de la víctima en els termes següents: “Un alumne és agredit o es converteix en víctima quan està exposat, de forma repetida i durant un temps, a accions negatives que porta a terme altre alumne o varis d'ells” (Olweus, 1986 i 1991).

L'autor afegeix “entorn” al concepte d'accions negatives –siguin d'assetjament directe o indirecte- quan algú, de forma intencionada, causa un dany, fereix o incomoda a altra persona mitjançant la paraula, el contacte físic, els gestos o l'exclusió. La víctima no pot defensar-se fàcilment i arriba a produir-se un desequilibri de forces –una relació de poder asimètrica-. Alguns autors ho defineixen com un abús de poder sistemàtic (Smith & Sharp, 1994).

A la Universitat de Londres, Peter K. Smith²³ s'encarrega de la recerca del fenomen del maltractament entre pares al Regne Unit especialitzant-se en l'estudi de l'assetjament escolar i el cibernètic.

²² Dan Olweus és Catedràtic de Psicologia en la Universitat de Bergen, Noruega, i una autoritat mundial en temes d'agressió intimidatòria entre escolars. Ha realitzat nombroses recerques i publicacions de llibres i articles sobre la matèria.

²³ Peter K. Smith és el President de l'Acció COST IS0801 de ciberbullying (www.gold.ac.uk/is0801), i estan treballant actualment en l'examen de la utilització i efectivitat dels sistemes de suport dels companys a les escoles i els aspectes de *ciberbullying*, entre d'altres línees de recerca.

De la bibliografia existent revisada, la majoria dels investigadors distingeixen com a categories més comunes en el tipus d'agressions directes o cara a cara, la física i la verbal. Durant la dècada dels noranta el concepte es va ampliar per incloure-hi l'agressió indirecte, mitjançant un tercer protagonista.

Respecte a la incidència del gènere, les tendències apunten a que els nois estan més exposats a l'assetjament físic directe que les noies, que solen patir més el tipus indirecte. En canvi no hi ha diferències significatives entre sexes en el tipus d'assetjament verbal. En relació a l'assetjament cibernètic, les noies tenen més probabilitat d'informar d'haver estat assetjades i de ser assetjadores cibernètiques (Kowalski-Limber-Agatson, 2010).

Els nivells educatius on solen donar-se aquest tipus de conductes d'agressió entre iguals corresponen a l'etapa de la secundària, amb una tendència a la disminució en els cursos superiors.

A continuació, en el següents apartats, passarem a fer una breu referència de caràcter general a l'aproximació dels trets més característics de la conducta dels menors protagonistes: assetjadors, víctimes i espectadors. No ens estendrem atès que no és l'objecte d'aquest treball i volem puntualitzar que hem trobat poca bibliografia existent i treballs de recerca que ajudin a definir i conèixer aquests trets més característics de cadascun d'ells.

2.2.1. Característiques dels menors assetjadors

Respecte als trets característics personals d'aquests nois i noies assetjadors/es i que alguns anomenen "matons", per oposició a la persona víctima de la seva agressió online, tenim:

- Necessitat imperiosa de dominar als altres; els hi agrada valdre's de la força física.
- Baix rendiment acadèmic.
- Impulsivitat i baixa tolerància a la frustració.
- Dificultats per a assumir i complir una normativa.

- Una actitud de major tendència envers la violència i a l'ús de mitjans violents.
- Poca empatia envers les víctimes de les agressions i una opinió relativament positiva de sí mateixos. En els nois es dona un model de reacció agressiva combinat amb la fortalesa física.
- Les relacions amb els adults solen donar-se de manera agressiva.
- Són protagonistes tant d'agressions proactives –deliberades amb la finalitat d'aconseguir un objectiu- com reactives –defensives davant el fet de ser provocats-.

L'ús diari que els ciberagressors adolescents fan de les tecnologies i mitjans té un efecte negatiu sobre la seva salut: els fa més propensos a patir ansietat, depressió i desordres psicològics. A vegades, podem identificar una manca d'empatia i un superior consum d'alcohol i drogues. Alhora, la tecnologia també els distreu i resulta tenir un impacte negatiu sobre el seu aprenentatge i rendiment a l'escola, podent arribar a l'absentisme escolar.

2.2.2. Característiques dels menors assetjats

Estudis sobre la matèria conclouen que no hi ha característiques homogènies entre el col·lectiu de víctimes. Tanmateix, el tipus més comú de víctimes el componen alumnes més ansiosos i insegurs que la resta (Olweus, 1998). Dins d'aquest grup de víctimes es diferencien dues tipologies:

- a) la víctima passiva o sotmesa, que no respon a l'atac ni a l'insult, i
- b) la víctima provocadora o assetjador-víctima, amb una combinació de patrons d'inquietud, d'ansietat i de reacció agressiva; i tot sovint amb problemes de concentració i amb dificultats lectores i d'escriptura.

Ens trobem amb nois i noies que es poden sentir febles quan han d'utilitzar una assertivitat amb connotacions agressives. A vegades és només pel fet de tenir una disminució física o psíquica; com hem vist en els casos del present estudi, o bé per pertànyer a un grup social diferent o minoritari. En moltes ocasions

l'acció violenta és la representació d'un problema de crueltat i no només d'un conflicte.

Entre els indicadors que ajuden a identificar un menor que pateix assetjament cibernètic hi trobem estats emocionals negatius tals com ansietat, baixa autoestima, depressió, indefensió, aparença trista, mal humor i/o idees suïcides. Expressa disgust, por, solitud, frustració, estrès, irritabilitat, somatitzacions, trastorns en la son i/o alts nivells d'estrès permanent. Alhora, evita l'escola i presenta dificultats en concentrar-se, experimenta una davallada en el seu rendiment acadèmic, perdent també interès per les activitats socials i amb tendència al distanciament i aïllament.

2.2.3. Els espectadors

Hem de fer esment també al grup d'alumnes que participen de les intimidacions però que normalment no prenen la iniciativa. Els podem anomenar agressors passius o seguidors. Són els tercers protagonistes, els espectadors o observadors. Es disposa de poca informació sobre les seves característiques en el recull bibliogràfic que hem analitzat.

En relació a l'assetjador, un espectador passiu pot representar una aprovació de l'agressió; mentre que per la víctima la seva presència pot agreujar la vivència de l'agressió patida.

Respecte al paper que juguen terceres persones en el tipus d'assetjament que analitzem en la nostra recerca, podem pensar que els espectadors de la violència electrònica podrien adoptar en el futur un rol actiu i, en aquest sentit, seria palesa la seva implicació en la conducta.

És complex, en tot cas, esbrinar el paper que juguen i els seus efectes, atès que és difícil determinar el nombre d'espectadors d'una imatge, un text o un vídeo penjat a la xarxa . Aquesta és la força i el poder de la xarxa.

2.2.4. La problemàtica dels adolescents a l'era digital

D'entre els riscos que afronten els joves a Internet podem fer esment, entre d'altres, l'ús abusiu o additiu de la pròpia Internet, la vulneració de drets de propietat industrial o intel·lectual, l'accés a continguts inapropiats, possibles amenaces a la privacitat, *grooming*, possibles riscos econòmics i/o frau, riscos tècnics i/o *malware* –programes informàtics maliciosos-, etc.

Però els riscos més freqüents que afronten són el *ciberbullying*, el *sexting* i el *happy slapping*, formes d'assetjament i agressivitat electrònica que es dona entre el grup d'iguals²⁴.

Ha estat en els darrers anys quan ha sorgit la nova forma de violència anomenada ciberassetjament, on l'agressió es produeix a través dels mitjans informàtics i, més específicament, utilitzant telèfons mòbils i Internet: aquesta nova fenomenologia per raó dels nous mitjans comissius és l'objecte de la present recerca.

Hem de fer referència també a una altra forma d'assetjament anomenada "*dating violence*"²⁵, quan la parella està formada per joves d'entre 13 i 19 anys no casats i es realitza mitjançant aquestes noves tecnologies. Com veurem en les dades que presentem, hi ha situacions en les que els adolescents són sovint víctimes de violència en les relacions de parella en aquesta experimentació d'amor romàntic. Fem menció a aquelles situacions en les que un membre de la parella tracta de mantenir el poder i el control de l'altre mitjançant l'abús. En la nostra recerca hem trobat alguns casos que fan referència a l'ús dels telèfons mòbils i les xarxes socials, per exemple. La majoria dels estudis on s'ha analitzat aquest fenomen, i on també incloem el

²⁴ Segons refereix Christine Kormann, Directora de l'Àrea de Societat de la Informació de la Comissió Europea, el major problema evidenciat és el ciberassetjament o assetjament entre iguals a la xarxa, seguit de l'assetjament sexual (*grooming*) i, per últim, l'existència de continguts inapropiats de sexe o violència.

²⁵ L'anglicisme "*dating violence*" és traduït com la violència en el nuviatge. És el control, el comportament abusiu i agressiu en una relació romàntica i pot donar-se en relacions hetero o homosexuals. Inclou l'abús verbal, emocional, físic o sexual, o una combinació d'aquests, segons la definició de "*The National Center for Victims of Crime*". (Visita la web www.ncvc.org el 14 d'octubre de 2011)

nostre, les víctimes es tracten de noies joves, i es troben també en major risc de patir lesions greus.

L'esclatxa digital en relació als pares i/o cuidadors i als mestres fa que els nois encara es sentin més reforçats i no arribin a tenir present o mesurar l'abast d'aquests riscos a que estan exposats.

Els riscos d'aquestes pràctiques suposen una amenaça a la privacitat del menor, riscos psicològics, riscos com el ciberbullying esmentat, la "sextorsió"²⁶, i, per últim, els riscos físics i de geolocalització.

2.3. Marc legislatiu i normatiu

En aquest apartat citarem les diferents regulacions jurídiques vigents que existeixen per fer front a la problemàtica que es planteja amb les conductes analitzades. Esmentarem les normatives tant des d'un punt de vista internacional, amb iniciatives reguladores de països pioners, com nacional, on l'emergència de conductes de *ciberbullying*, *sexting* i *happy slapping* entre els adolescents ha propiciat la intervenció.

És per això que es fa necessària l'exposició del marc legislatiu que pretén la seva regulació i sanció.

²⁶ El neologisme "sextorsió" té el seu origen en l'anglès i fa referència a la contracció dels termes sexe i extorsió. Suposa el xantatge sota l'amenaça de publicar o enviar imatges sexuals de la víctima a través d'Internet o terminals mòbils.

2.3.1. Normativa comparada a nivell internacional

Malgrat els avantatges que comporten les noves tecnologies en els aprenentatges i en la comunicació, el seu ús les converteix en una possible eina per a l'agressió i el delictes, pels adults i també pels joves.

L'emergència recent dels problemes derivats d'un ús inadequat de les TIC fa que encara no estiguin contemplats expressament a la immensa majoria dels Codis Penals i altres normatives reguladores. No obstant això, als darrers anys s'aprecia d'una tendència encaminada a la seva regulació.

Respecte a les xarxes socials, als Estats Units hi ha una llei sobre la privacitat dels menors *online*, segons la qual els llocs d'Internet han de tenir l'autorització d'un pare abans de recollir informació d'un nen. I respecte el *sexting*, les legislacions pròpies d'alguns estats d'aquest país estan donant passos també per a la seva regulació expressa .

Dins la bibliografia revisada hem detectat també una preocupació per fer front a aquest greu problema social per part de polítiques nacionals de països d'Amèrica Central, com Mèxic, i del Sud, especialment Argentina, Xile i Brasil; no ens detindrem però en la seva descripció.

Més proper al nostre entorn, ens trobem que l'existència de la socialització d'Internet també ha comportat l'existència de noves formes de comissió de delictes. En realitat, es podria afirmar que els delictes comesos a través de les noves tecnologies no representen, en certa mesura, un nou tipus de delinqüència, sinó que consisteixen en delictes tradicionals perpetrats ara fent servir nous mecanismes de comunicació.

La proliferació d'especialistes en aquesta matèria té transcendència també en l'àmbit europeu. El Consell d'Europa va signar a Budapest el 23 de novembre de 2001 el Conveni sobre Cibercriminalitat. En aquest Conveni es feia una classificació de quatre grups per a la definició dels tipus penals relacionats amb les noves tecnologies. Es diferencien quatre tipus de ciberdelictes:

- a) delictes d'intrusió –anomenats ciberdelictes amb caràcter general i estan relacionats amb la confidencialitat, la integritat i la disponibilitat de dades i sistemes informàtics-;
- b) delictes patrimonials –que reben noms com el *phishing* i s'inclouen dins la categoria d'estafes-;
- c) delictes contra la propietat intel·lectual i industrial;
- d) delictes relacionats amb el contingut –on el més important és la pornografia infantil i on s'inclouen també la tipificació penal de les conductes que analitzarem en el nostre estudi com les injúries, les amenaces, els delictes contra l'honor, sempre hi quan estiguin comesos per l'ús inadequat de la TIC, bàsicament per Internet. Aquest darrer grup és l'objecte de la recerca que presentem i s'ha pres com a criteri per la selecció de casos.

Malgrat som coneixedors del nombre de menors que cometen delictes amb mitjans informàtics contra el patrimoni, no seran objecte d'anàlisi tret que es doni simultàniament una intimidació, extorsió... en definitiva, una conducta d'assetjament mitjançant un dispositiu tecnològic.

Respecte a la classificació dels delictes en relació a la xarxa, els juristes diferencien dos grups: aquells que es presenten en la xarxa –com l'emmagatzematge de pornografia infantil- i darrera la xarxa –com el *happy slapping* que es grava l'agressió per després ser difosa mitjançant la xarxa-; i un segon, aquells que es presenten amb la xarxa –com el *ciberbullying*, l'extorsió i que tenen més comunament victimaris i víctimes menors d'edat (Cappa, 2009)²⁷.

2.3.2. Regulació de caràcter estatal

En aquest apartat presentarem un marc conceptual i jurídic d'algunes de les conductes delictives “relacionades amb el seu contingut” i desenvolupades pels menors d'edat en l'entorn de les TIC.

²⁷ José Díaz Cappa, fiscal de la Fiscalia de les Illes Balears, en l'exposició de 17 de març de 2009 sobre Delictes Informàtics i menors, pàg.164-165.

Convé tenir present que aquests tipus de conductes il·lícites resulten de difícil investigació per al jutge instructor o Fiscal, alhora que representen major gravetat i porten implícita una més gran facilitat de difusió, així com un major impacte en la víctima i una manca d'empatia per part de l'autor.

Respecte a la regulació penal hem de fer referència en primer lloc a la Llei Orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal alhora de la tipificació delictiva i la Llei Orgànica 15/2003, de 25 de novembre, per la que es modifica la Llei Orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal i que entra en vigor a l'octubre de 2004.

D'acord al nostre àmbit de treball, els menors, són la Llei Orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors -LORPM- i la modificació d'aquesta de l'any 2006, Llei Orgànica 8/2006 les que regularan les actuacions davant aquestes conductes juvenils.

Sobre la temàtica que ens ocupa hem de referenciar també la Llei Orgànica 15/1999, de 13 de desembre, de Protecció de Dades de Caràcter Personal (en endavant LOPD), -art. 5 i 6- i el Real Decret 1720/2007, de 21 de desembre, de desenvolupament d'aquesta llei on, en l'article 13.1, es regula la captació de dades personals dels menors d'edat i el seu ús. Així, s'estableix que es podrà procedir al tractament de dades dels majors de 14 anys amb el seu consentiment, llevat d'aquells casos en que la llei exigeixi per a la seva prestació l'existència d'autorització dels titulars de la pàtria potestat o tutela. En el cas dels menors de 14, es requerirà el consentiment dels pares o tutors. Aquesta circumstància resulta extrapolable a quasi totes les xarxes socials, aparegui o no en les seves condicions d'ús. La LOPD regula, entre altres coses, l'ús que es fa de les dades personals, imatges o vídeos de tercers i regula la sanció en el cas que s'atempti contra la intimitat i privacitat de les persones.

Hem de fer referència també a l'article setè de la Llei 1/1982, de 5 de maig de Protecció Civil del Dret l'Honor, a la Intimitat Personal i Familiar i a la Pròpia Imatge i la Llei 1/1996 de Protecció Jurídica del menor en el seu article 4.

D'entre les conclusions de les Jornades de Magistrats/des de Menors celebrades a la ciutat de València al juny de 2009, es fa esment a evitar espais d'impunitat en el cas de delictes comesos per menors utilitzant com a mitjà Internet. Els especialistes en la jurisdicció de menors recomanen la regulació de les responsabilitats civils que se'n derivin recurrent a les recomanacions legals que plategen els Tractats Internacionals al respecte pel que fa a la prevenció i a la persecució de les conductes delictives relacionades amb Internet.

Juristes i experts en el tema consideren que no és necessària una reforma legislativa per abordar i tipificar aquest tipus de fet il·lícit, sinó que ja es compta amb la regulació en el codi penal vigent per fer front a aquests delictes contra la llibertat, de coaccions i contra la intimitat.

L'any 2005 la Fiscalia General de l'Estat va emetre una Instrucció, la 10/2005, de 6 d'octubre, sobre el tractament de l'assetjament escolar des del sistema de justícia juvenil adreçada als Fiscals de Menors que regula la intervenció en aquests casos. Un any més tard, la mateixa Fiscalia emet la Instrucció 2/2006, de 15 de març, de la Fiscalia General de l'Estat, sobre el Fiscal i la protecció del dret a l'honor, intimitat i pròpia imatge dels menors.

Recentment, a l'abril del 2011, el Parlament de Galícia inicia el tràmit d'una llei de convivència escolar que aborda el *ciberbullying*. Entre d'altres, es planteja que tindran la mateixa consideració las conductes realitzades a través de mitjans electrònics, telemàtics o tecnològics que aquelles considerades ja com assetjament escolar. Tanmateix, en el seu articulat no es descriuen accions específiques sobre la problemàtica²⁸.

D'altra banda, cada cop ens podem trobar amb més casos on a la resolució judicial adoptada pel magistrat/da es resol la prohibició a l'imputat de comunicar per via informàtica amb la víctima, tant en la fase d'instrucció de la causa com en la sentència finalment resolta.

²⁸ Referenciat per Pantallas Amigas el 28 d'abril de 2011, consulta en la seva web el 16 d'agost de 2011.

Dins la regulació establerta en el marc educatiu hem de fer referència a la Llei Orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'Educació de la que destaquem dos dels seus articles:

Article 1. Principis. K. L'educació per a la prevenció de conflictes i per a la resolució pacífica dels mateixos, així com la no violència en tots els àmbits de la vida personal, familiar i social.

Article 2. Finalitats. El sistema educatiu espanyol s'orientarà a la consecució de les següents finalitats: b) L'educació en el respecte dels drets i llibertats fonamentals, en la igualtat de drets i oportunitats entre homes i dones i en la igualtat de tracte i no discriminació de les persones amb discapacitat i c) L'educació en l'exercici de la tolerància i de la llibertat dins dels principis democràtics de convivència, així com en la prevenció de conflictes i la resolució pacífica dels mateixos.

Per últim, referenciar la Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència, en l'àmbit autonòmic que regula en l'articulat 59 a 64 del seu Cap. IX, la utilització de les imatges dels menors en la publicitat o en els medis de comunicació social.

2.3.2.1. Respecte el *ciberbullying*

Hem de fer esment a la regulació i tipificació delictiva que recull el Codi Penal al no tractar-se d'un nou delictes, sinó d'una forma adaptada al nou entorn tecnològic per cometre tipus delictius preexistents.

Les implicacions legals del *ciberbullying* que poden vulnerar o lesionar la persona són:

- Art. 143.1 CP. Inducció al suïcidi.
- Art. 147.1 i 148 CP. Lesions.
- Art. 169 i 171 CP. Amenaces.
- Art. 172 CP. Coaccions.
- Art 173 CP. Tortura o delictes contra la integritat moral.

Respecte als delictes contra la intimitat, el dret a la pròpia imatge i la inviolabilitat del domicili:

- Art. 197.1 i 197.5 CP. Del descobriment i revelació de secrets.
- Art. 205 i 206 CP. Calúnia.
- Art. 208 i 209 CP. Injúria.
- Art. 401 CP. Usurpació identitat.
- Art. 264.2 CP. Danys informàtics.
- Art. 510 CP. Delictes d'opinió

En intentar agrupar-los en funció de les conductes analitzades ens quedaria la classificació següent:

- a) accions contra la intimitat: descobriment i revelació de secrets,
- b) accions contra l'honor i la llibertat personal: injúries, amenaces
- c) accions contra la integritat: *ciberbullying* –traslladat de l'assetjament escolar a la xarxa-.

Amb l'ús de les noves tecnologies, aquestes conductes suposen l'accessibilitat i visualització d'aquests continguts, augmenten exponencialment i s'agreugen així els danys causats als drets dels usuaris.

A l'article 22 del Codi Penal es fa esment a les circumstàncies agreujants que pensem podrien ser considerades pels Jutjats de Menors alhora d'adoptar sancions, i més tenint en compte que la utilització de mitjans electrònics en el *ciberbullying* fa que en la major part de les ocasions coincideixin una o més de les següents circumstàncies inclús sense que, qui assetja, sigui realment conscient de l'increment de la gravetat de la conducta. En el treball que ens ocupa pren especial rellevància el fet d'actuar per motius de discriminació (art.22.4º).

A la nostra pràctica quotidiana professional amb els menors ens trobem que, excepte la reincidència i les eximents completes o incompletes, els atenuants i

agreujants (com seria l'ús d'una disfressa) no tenen transcendència pràctica, encara que molts cops el Ministeri Fiscal els indica en els seus escrits d'al·legacions per la seva gravetat.

2.3.2.2. Respecte el sexting

Hem de fer esment al Conveni del Consell d'Europa per a la protecció dels nens contra l'explotació i l'abús sexual. A Espanya, des de l'1 de desembre de 2010, està en vigor la Llei orgànica 5/2010, de 22 de juny, per la que es modifica la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal. Aquesta reforma presenta una resposta penal davant noves formes de criminalitat, entre les que s'inclouen les derivades de les noves tecnologies i recull expressament una major protecció dels menors davant els delictes sexuals.

En la pràctica del *sexting*, els delictes que es relacionen majoritàriament contra la intimitat i la pròpia imatge queden recollits en aquest articulat del Codi Penal, entre d'altres:

- Art. 169 i 171 CP. Amenaces.
- Art. 172 CP. Coaccions.
- Art 173 CP. Tortura o delicte contra la integritat moral.
- Art. 185 CP. Exhibició sexual.
- Art. 186 CP. Dels delictes d'exhibicionisme i provocació sexual
- Art. 189 CP. Creació i distribució de pornografia infantil.
- Art. 197 CP. Del descobriment i revelació de secrets.

Sobre el *sexting* pensem que caldria estudiar i mesurar molt bé el consentiment dels menors, atès que a partir dels 13 anys poden tenir relacions sexuals consentides amb qui vulguin i amb el seu consentiment poden oferir imatges de sí mateixos. Resta oberta la discussió pels juristes si aquesta conducta iniciada d'una manera voluntària i lliure per un menor pot provocar la comissió d'un delicte per un tercer.

2.3.2.3. *Respecte el happy slapping*

Aquesta pràctica anomenada també “bufetada o pallissa feliç”, es refereix a aquelles accions en que s’agredeix físicament a una persona mentre es grava en vídeo amb el mòbil i després es penja a la xarxa, donant-hi publicitat. Igual que amb les anteriors modalitats d’agressió, ens remetem a la Llei vigent recollida al Codi penal per veure de quines implicacions legals parlem:

- Art. 147.1 i 148 CP. Lesions.
- Art 173 CP. Tortura o delicte contra la integritat moral.
- Art. 169 i 171 CP. Amenaces.

A banda d’aquesta relació orientativa d’accions, qualsevol delicte on sigui possible la “incitació” o la “provocació” pot cometre’s amb la utilització de mitjans informàtics.. Per exemple, hem de fer esment de l’article.607.2 del Codi Penal que tipifica com delicte la justificació o argumentació de pràctiques genocides.

En els tres apartats següents passarem a veure cadascuna d’aquestes conductes exponents d’un ús inadequat de les noves tecnologies, i que com ja hem vist prèviament exposen als nostres joves a unes pràctiques de risc.

2.4. El *ciberbullying*

L'educador canadenc Bill Belsey²⁹, creador de la primera web del món sobre el *ciberbullying* i considerat un dels introductors del terme, assenyala que “el ciberassetjament implica l'ús de les Tecnologies de la Informació i la Comunicació per recolzar una conducta deliberada, repetida i hostil per part d'un individu o un grup, amb la intenció de danyar l'altre” (Belsey, 2005).

Al 2006, Peter K. Smith³⁰ de la Universitat de Londres –Anglaterra-, utilitza el terme “cyberbullying” o assetjament cibernètic per definir l'ús de tecnologies per dur a terme un assetjament que no té lloc en un espai físic ni en un temps determinats, sinó que s'amplia a l'ús de les xarxes socials i tecnològiques de difusió massiva com mòbils i Internet. Es caracteritza per un anonimat que pot considerar-se com un incentiu per exercir un major nivell d'assetjament i violència.

L'assetjament cibernètic, identificat també com un *bullying* indirecte, és la intimidació mitjançant dispositius tecnològics com l'ordinador amb correu electrònic, la missatgeria instantània, els aforaments de xat, els missatges de pàgines web i les imatges digitals fetes amb telèfon mòbil o bé amb un assistent digital personal -PDA- (Kowalski et al. 2008). De la mateixa manera que amb l'assetjament cara a cara, aquesta agressió consisteix en un desig de voler fer mal “intencionadament”, portat a terme d'una manera repetitiva i en una relació interpersonal que es caracteritza per una asimetria, un desequilibri real o superficial de poder o de força (Olweus, 2003). Podem considerar-lo com una forma d'abús entre iguals.

No hem trobat una casuística en l'anàlisi de dades quantitatives en el nostre estudi però no podem obviar que molts dels videojocs en línia permeten la

²⁹ Bill Belsey és el president de Bullying.org, i el creador de la www.cyberbullying.org (visitada el 19 de juny de 2011). Ha guanyat nombrosos premis internacionals. El seu treball pretén fer de les iniciatives d'Internet un lloc millor i més segur pels joves.

³⁰ Peter K. Smith és el President de l'Acció COST IS0801 de *ciberbullying* (www.gold.ac.uk/is0801), de 2008 a 2012, on estan treballant actualment en la utilització i efectivitat dels sistemes de suport dels companys a les escoles i els aspectes de *ciberbullying*, entre d'altres línies de recerca.

comunicació en directe de participants en un joc mitjançant el xat, sigui a través de text o de veu on , a vegades, es poden produir abusos verbals d'uns menors a d'altres fent ús d'un llenguatge groller i amb amenaces. La pràctica s'anomena amb l'anglicisme "*griefing*", com hem apuntat anteriorment i aquí també estariem parlant de *ciberbullying*.

No parlariem de *ciberbullying* quan sigui un fet puntual, però aquest criteri resta difós atès que cada cop que es veu un vídeo o es rellegeix un SMS, l'agressió es repeteix.

Sovint, com veurem en l'anàlisi de dades que presentem, aquest ciberbullying pot ser conseqüència o continuació del *bullying* escolar, encara que no sempre és el cas.

La nord-americana, advocada especialitzada en qüestions de seguretat per Internet i investigadora Parry Aftab (2010)³¹ distingeix en la conducta d'assetjament entre les formes directes –enviament de missatges directes a la víctima o víctimes- i indirectes –per delegació, implicant a tercers per dur a terme l'acció. Aquesta darrera sol ser més perillosa, assenyala l'autora.

Ens trobem davant un fenomen en creixement que es veu afavorit per la cada cop major disponibilitat d'accés a Internet. Les característiques que defineixen aquest tipus d'assetjament són la minimització del dany causat a la víctima (en creure que no es pot fer mal a través de la xarxa), la sensació d'impunitat (tanmateix, l'ordinador deixa rastres de navegació), l'adopció de rols ficticis, les màscares que poden afavorir la impunitat de l'agressió i, per últim, els menors assetjats o víctimes que no solen denunciar per por a la pèrdua de "privilegis d'ús" que els pot fer sentir exclosos del seu cercle d'iguals.

2.4.1. Característiques

Algunes d'aquestes característiques no són diferents de l'anomenat assetjament *offline* o *bullying* tradicional, tanmateix existeixen unes de

³¹ Parry Aftab és directora executiva de WiredSafety.net, una de les principals pàgines web d'Internet dels Estats Units destinades a l'assetjament cibernètic.

diferenciades que es ressenyen en el Protocol d'actuació escolar davant el ciberbullying d'EMICI³² publicat en aquest any 2011:

- Anonimat de l'assetjador: el *nick* proporciona impunitat i sentiment de desinhibició per mostrar-se, si s'escau, més violent. Aquest anonimat que ens ofereix Internet pot portar als menors a involucrar-se en conductes que no podrien fer cara a cara, podent arribar a causar molt estrès.
- Situacions d'assetjament públic, amb una gran rapidesa i immediatesa de transmissió dels missatges i una àmplia audiència potencial.
- Accessibilitat que es dóna pel que es coneix com la proporció 24/7: els estralls poden succeir en qualsevol moment del dia o de la nit, amb dificultats per detectar-los. La víctima no pot escapar doncs i, per exemple, pot estar rebent SMS contínuament en el seu mòbil.
- Reiteració, malgrat que l'acció de l'agressor sigui única: la víctima la rebrà de forma continuada per les pròpies característiques del mitjà.
- Intencionalitat, diferenciant-ho d'una conducta imprudent. La intencionalitat està vinculada a l'activitat de la ment amb referència a un objecte.
- Diferenciació dels rols dels protagonistes. Victimari i víctima tenen edats similars i una relació o contacte en el món físic. L'anomenada por punitiva on les víctimes d'aquest tipus d'assetjament no ho comenten per temor a les represàlies dels seus agressors i/o per temor que se'ls privi de l'ús del dispositiu per part dels adults que, als ulls del jove, pot ser viscut com un càstig. Respecte als rols d'espectadors, el fenomen de ser un espectador en el món cibernètic és diferent, pot arribar a milions de subjectes, atès que pot rebre i enviar correus electrònics, veure pàgines

³² EMICI, és un Equip Multidisciplinar d'Investigació sobre *ciberbullying*, que té com a missió el desenvolupament d'aportacions a diferents fenòmens associats a l'ús de les TIC i relacionats amb el *ciberbullying* per part de la infància i l'adolescència amb una aproximació rigorosa i multidisciplinària. Aquest protocol és el primer resultat d'aquest equip de treball. La seva web: www.emici.net, visitada el 13 de maig de 2011.

web, imatges lliurades en telèfons mòbils, per exemple. Alguns nens que pateixen aquest tipus d'assetjament entre iguals mitjançant les TIC, també poden estar patint un assetjament tradicional en l'escola.

- Desinhibició. L'anonimat que ofereix Internet pot portar als joves a involucrar-se en conductes que no podrien fer cara a cara.
- Mitjans emprats en la conducta d'assetjament. Hi trobem diferenciats diferents dispositius, canals i aplicacions.

2.4.2. Tipus

Segons Peter K. Smith (2006), expert i estudiós de les conductes d'assetjament escolar i cibernètic, conclou que la conducta d'assetjament mitjançant un dispositiu tecnològic es pot donar, entre d'altres, majoritàriament en:

- Missatges de text: *The Short Message Service* (SMS) enviament o recepció de missatges de text abusiu per telèfon mòbil. Els SMS resulten una important forma de comunicació entre adolescents.
- Missatges multimedia: *Multimedia Messaging Service* (MMS) prendre, enviar o rebre fotos desagradables i/o vídeos utilitzant els telèfons mòbils (ex. el *happy slapping*). Una de les plataformes electròniques de difusió dels continguts més utilitzada és Youtube.
- Trucades des del telèfon mòbil: enviar o rebre trucades insistents, molestes, desagradables i de broma malicioses.
- Missatges de correu electrònic o e-mails maliciosos o amenaçant directament a la víctima, o bé enviar missatges sobre una víctima a d'altres persones.
- Sessions de xat o "*chatrooms*": intimidació o abús en participar en sales de xat. En aquestes sales de xat, molt habituals entre els joves, es pot entrar en la realitat virtual per abocar-hi opinions.

- Missatgeria instantània: de manera abusiva mitjançant programes com Messenger, Yahoo, MSN, entre d'altres.
- Pàgines web o Websites: és on es revelen detalls personals o secrets de manera abusiva o bé on es publiquen comentaris bruts o desagradables. Inclou també el fet de pujar fotos humiliants o vídeos en una pàgina web o publicar opinions degradants en xarxes socials com *Facebook*, *MySpace*, *Tuenti*, *Twitter*, etc,.... Aquí parlem també dels blocs –els diaris *online*-.
- Altra tipologia podria anar lligada als jocs interactius *online* i les PDAs.

2.4.3. Formes

Ens sembla adient fer referència a la taxonomia que l'advocada Nancy Willard (2006)³³ utilitzava en un dels primers llibres sobre el ciberassetjament. En ella estableix una diferenciació dels set tipus d'acció de la conducta de *ciberbullying* en les que s'inclou:

- Provocació incendiària o "*flaming*": intercanvi d'insults breus i acalorats. En aquestes baralles i discussions *online* mitjançant missatges electrònics s'utilitza un llenguatge vulgar i enutjat.
- Fustigament o "*harassment*": enviament d'imatges o vídeos denigrants, seguiment mitjançant software espia, tramesa de virus informàtics i humiliació mitjançant videojocs. Aquest fustigament és més unilateral sobre una persona.
- Denigració o "*denigration*": distribució d'informació d'un altre en un to despectiu i fals mitjançant un anunci en una web, enviament de correus electrònics o missatgeria instantània o lliurament de fotografies alterades

³³ Nancy Willard (2006) és la Directora del *Center for Safe and Responsible Internet Use - CSRIU* – i ha desenvolupat una taxonomia d'utilització de diverses formes de *ciberbullying*. Aquest Centre està a Oregon -Estats Units- i la institució que dirigeix promou l'ús responsable i segur d'Internet. La seva tasca es centra en el treball amb joves de risc i l'aplicació de la llei centrant-se en termes de gestió del risc dels joves, l'ús d'Internet i l'eficàcia a les escoles per a majors de 12 anys.

digitalment d'una persona. S'hi poden incloure també els quaderns d'opinió *online*.

- Suplantació de la personalitat o "*impersonation*": entrada en un compte de correu electrònic o xarxa social d'una persona per enviar o publicar material comprometedor sobre ell, manipulant i usurpant la seva identitat.
- Difamació i joc brut o "*outing and trickery*" (sortida i engany): violació de la intimitat o joc brut enganyant-lo per tal que comparteixi i transmeti secrets o informació confidencial sobre un altre promovent rumors difamatoris. En aquest apartat inclouríem el *sexting*, per exemple on la informació personal d'un mateix és difosa a altres persones.
- Exclusió social o "*exclusion*" i ostracisme: amb la privació a la víctima d'accés a xats o xarxes socials. Les persones que han estat marginades d'aquesta manera poden afegir-se més fàcilment a altres grups de la xarxa amb ànim de venjança.
- Ciberassetjament o "*cyberstalking*": conducta repetida de fustigament i/o assetjament amb lliurament de missatges ofensius, grollers i insultants, ciberpersecució. Inclou amenaces de dany o intimidació que fa que la persona tingui por de la seva seguretat.

Podríem afegir una vuitena forma d'assetjament cibernètic, relativament nova, i que les investigadores nord-americanes (Kowalski, Limber i Agatson, 2010) anomenen la pallissa feliç, anomenada per nosaltres *happy slapping* o bufetada feliç, que consisteix en gravar en vídeo una agressió física a una persona i després penjar-la a la xarxa per tal que tothom ho vegi.

En els casos que hem analitzat a la nostra recerca hem trobat, per citar algun exemple, enquestes públiques en una xarxa social (*Facebook*) amb una voluntat ofensiva envers una persona.

Entre les causes que poden portar a un adolescent a actuar d'aquesta manera ens trobem emocions com la ràbia, l'enveja, el sentiment de venjança, la

immaduresa, l'avorriment, la imitació dels models dels adults... Veurem també la incidència que té el trencament d'una relació sentimental en l'emergència d'aquest tipus de comportament entre adolescents.

2.4.4. Les parts implicades

El *ciberbullying*, com el *bullying* tradicional, s'estructura en una dinàmica relacional perversa amb dos rols ben definits, l'agressor i la seva víctima, en la qual el canal de comunicació, la instantaneïtat i l'absència del contacte presencial aporten característiques diferencials (Ortega et al., 2009). Malgrat ser amb la víctima i l'agressor on es mostren els efectes més directament, els espectadors o observadors són també receptors d'aprenentatges i hàbits negatius que incidiran en el seu comportament present i futur.

En aquest triangle d'agressor, víctima i espectador es poden intercanviar els papers i per això resulta important prevenir i controlar les accions violentes entre ells.

La professora i investigadora de la Universitat de Còrdova, directora del Laboratori d'Estudis sobre Convivència i Prevenció de la Violència (LAECОВI)³⁴, Dra. Rosario Ortega Ruiz (2007) diferencia aquests rols: la invisibilitat de l'agressor, l'augment potencial del nombre d'espectadors i la manca d'espais segurs per a la víctima.

Es solen repetir aquestes característiques comunes en els seus protagonistes:

- edats similars entre assetjador i víctima,
- desigualtat de forces –tant de les condicions psíquiques com de les físiques- ,
- pertinença a entorns físics propers, generalment el centre escolar,

³⁴ LAECОВI s'encarrega de la investigació entorn la violència escolar i juvenil, fent recerca sobre les vies més idònies per a la construcció de vincles socials i interpersonals amb base al coneixement i al reconeixement de l'altre com un igual al que s'ha d'aprendre a respectar amb la seva identitat i les seves diferències i amb qui és possible establir relacions d'amistat i de respecte. Consulta el 20 de setembre de 2011 en la web <http://www.laecovi.es/>

- conductes del victimari que busquen la marginació o aïllament social de la víctima,
- efectes de l'acció o accions lesives que es perllonguen en el temps i l'espai,
- intencionalitat, de forma activa o passiva,
- l'actor de l'agressió electrònica ho fa sota una mascareta,
- l'agressió es sol produir de manera individual o en grup,
- passivitat de terceres persones coneixedores o responsables de la custòdia dels menors implicats,
- experiència vital o subjectiva del menor que pateix l'assetjament.

D'entre els estudis realitzats sobre *ciberbullying*, volem fer menció al de Hoff i Mitchell (2009) en el que es conclouïa que d'entre les causes associades o relacionades amb aquesta conducta estan primer, la situació de ruptura de relacions entre persones i, especialment, de relacions de parella; segon, l'enveja i les gelosies i, tercer, la intolerància relacionada amb prejudicis racials i sexuals. L'agressió electrònica és un mitjà de venjança i/o per afrontar la frustració.

Alguns investigadors internacionals de renom en la matèria, com el nord-americà Larry D. Rosen (2011)³⁵, assenyalen que els adolescents que utilitzen *Facebook* més sovint mostren més tendències narcisistes, mentre que els adults joves amb més presència en aquesta xarxa social presenten més signes de patir altres trastorns de caire psicològic com, per exemple, conductes antisocials o agressivitat.

Les actituds i el comportament dels seus iguals, manifestats en mecanismes i processos de grup, són especialment rellevants. Les conseqüències emocionals generades per aquest ciberassetjament són diferents en funció de

³⁵ Larry D. Rosen és un reconegut expert internacional en la Psicologia de la tecnologia i ho afirma en la 119 Convenció Anual de la *American Psychological Association*, celebrada als Estats Units els dies 4-7 d'agost de 2011.

la victimització rebuda. El que és cert és que molts adolescents tenen problemes per recuperar-se dels efectes negatius de l'assetjament cibernètic³⁶.

Els pares han d'estar alerta si el seu fill o filla expressa malestar després d'haver utilitzat l'ordinador i d'haver vist un missatge de text en el seu mòbil.

Aquestes repercussions en autors i víctimes són les que analitzem en l'estudi quantitatiu que presentem en l'apartat d'aquesta recerca. A banda, fer esment també de l'experiència de victimització de l'espectador o testimoni d'un acte violent atès que, igual que la víctima, pot incorporar l'aprenentatge del mecanisme de la conducta violenta.

2.5. El sexting

Les primeres referències del sexting són de 2005 als països anglosaxons. El terme *sexting* prové de "sex", sexe i "texting", enviament de missatges de text via SMS des de telèfons mòbils.

A Espanya, segons un estudi de l'INTECO (2010) -Institut Nacional de Tecnologies de la Comunicació-, el 4% dels menors d'entre 10 i 16 anys admet haver-se fet fotos provocatives algun cop, ràtio que puja a un 6,1% entre els adolescents de 15 i 16 anys. Igualment, un 8,1% reconeix haver-les rebut.

Al 2011 aquest organisme, conjuntament amb Pantallas Amigas, han elaborat una guia per a prevenir aquest fenomen entre els adolescents³⁷.

El *sexting* consisteix en la difusió o publicació de continguts (principalment fotografies o vídeos) de tipus sexual, produïts pel mateix remitent, utilitzant el seu mòbil o un altre dispositiu tecnològic. El contingut de caràcter sexual, generat de manera voluntària pel seu autor, passa a mans d'un altre o altres persones i, a partir d'aquí, es pot entrar en un procés de reenviament massiu multiplicant-se la seva difusió.

³⁶ American Psychological Association "Virtual harassment worse than face-to face" August, 8 2011 Psych Central en www.apa.org. Visita i consulta el 26 d'agost de 2011.

³⁷ INTECO-PANTALLAS AMIGAS (2011) *Guía sobre adolescencia y sexting: qué es y cómo prevenirlo*. Publicada en el mes de febrer en la web <http://observatorio.inteco.es>.

Relacionat amb el *sexting* tenim el “*sexcasting*”, que suposa la gravació de continguts sexuals a través de la *webcam* i la difusió del mateixos per correu electrònic, xarxes socials o qualssevol canal que permetin les noves tecnologies.

Aquesta pràctica de *sexting* entre menors pot derivar en una conducta de *ciberbullying* com a mitjà de pressió, xantatge i/o ridiculització contra la persona fotografiada. Aquest pot comportar en la víctima uns danys morals i psicològics que en alguns casos poden ser greus i irreparables.

2.5.1. Característiques

Entre les característiques comunes del *sexting* trobem els següents elements:

- Voluntarietat inicial: El propi protagonista és el productor dels continguts i el responsable del primer pas en la seva difusió.
- Dispositius tecnològics necessaris: telèfon mòbil i utilització de la *webcam*.
- El sexual front a allò atrevit: el protagonista de les imatges fa un posat en situació eròtica o sexual.
- L'edat és important. S'analitzarà la conducta que es produeix en i entre menors d'edat exclusivament, d'acord a l'objecte de la recerca.

Entre els menors que ho practiquen es dona una manca de cultura de privacitat i una baixa consciència dels riscos amb un excés de confiança en el maneig de situacions d'aquest tipus.

2.6. El *happy slapping*

El fenomen del “*happy slapping*”, traduït com bufetada feliç o cops alegres, té els seus orígens en el Regne Unit, en concret en el sud de la ciutat de Londres, a finals de l'any 2004. Suposa una radicalització de l'ús de les noves tecnologies amb finalitats violentes, delictives i lúdiques. Al desembre de 2005 es produeix la primera mort en el metro de la capital d'Anglaterra. La velocitat

de transmissió és ràpida i aviat arriba a altres indrets i als patis dels centres d'ensenyament.

A Espanya, el primer cas és de l'estiu de 2005 quan un grup de menors van agredir a una nena amb Síndrome de Down i, posteriorment, ho van difondre mitjançant Internet.

Malgrat la recerca exhaustiva que hem fet de la matèria, no hem trobat molta documentació teòrica sobre aquest fenomen recent de comportament violent juvenil.

El "happy slapping" el podríem definir com una acció en grup d'adolescents que aborden a un vianant i, sense motiu aparent, l'agredeixen mentre ho filmen amb els seus telèfons mòbils. Aquestes accions del "*happy slapper*" es solen produir en transports urbans o en espais d'esbarjo com parcs. La gravació de vídeo es puja a Internet per tal de fer-la pública i compartir-la generalment amb el seu grup d'iguals.

L'ús incontrolat dels videojocs violents, la pressió del grup i perfils de personalitat nihilistes i hedonistes on el plaer no té límits poden ser raons que expliquen aquest tipus de conducta, segons els experts (Urta, 2006).

Incipients estudis sobre aquest fenomen situen en la preadolescència els principals actors tant de l'agressió com de la víctima. No necessàriament es dona en famílies desestructurades i, solen disposar d'una mínima capacitat econòmica i social.

2.6.1. Característiques

Entre les característiques que conflueixen en aquesta conducta trobem com elements comuns:

- Agressió física, generalment en grup, a un altra persona en un espai urbà.
- Com a dispositiu tecnològic trobem el telèfon mòbil i la càmera amb la que es fa la gravació.

- El maltractament i l'agressió es produeixen entre menors d'una edat similar.
- Els canals de distribució en els que es fa pública l'agressió són la telefonia mòbil i Internet, generalment mitjançant una web tipus Youtube.

2.7. Abordatge del comportament agressiu mitjançant les noves tecnologies

Respecte a les mesures i actuacions que es donen en aquesta temàtica hem optat per diferenciar dos grans apartats per fer front a la problemàtica i donar resposta als factors de risc i protecció dels joves. El primer, on es relacionen les mesures d'intervenció a un nivell més general i des d'una vessant fonamentalment preventiva, i el segon apartat, on es descriuen les respostes i les actuacions que fa la justícia de menors quan arriben causes relacionades amb conductes on apareix aquest ús inadequat de l'eina tecnològica per fer mal a l'altre.

2.7.1. Factors de risc

Un factor de risc, sigui de trets personals o circumstàncies de l'entorn, incrementa la probabilitat d'iniciar o mantenir una conducta potencialment problemàtica.

Alguns dels factors de risc que estan directament relacionats amb les TIC són l'accessibilitat, l'estimulació i la intensitat, la manera de connectar amb l'altre, la distorsió del temps, la intimitat accelerada, l'aparença d'autèntica realitat, l'anonimat i desinhibició i les infinites possibilitats que ofereix la xarxa.

El fet de no veure directament a l'altre fa que l'agressió sigui més senzilla pel victimari. Aquest procés de cosificació –tractar als altres com si fossin coses– esdevé fàcil. S'ha de treballar per la conscienciació de que també això és una forma de violència. Cal incidir en un ús adequat de la tecnologia i en que determinats comportaments estan perseguits per la llei.

Els factors individuals, familiars i escolars prenen protagonisme tant en agressors com en víctimes. Dels mateixos ja hem fet referència en l'apartat previ, quan hem parlat de les parts implicades en aquest tipus de conductes.

2.7.2. Factors de protecció

Un factor de protecció és un atribut i/o característica individual, condició situacional i/o ambiental que contraresta l'acció dels factors de risc, que redueix la probabilitat de dur a terme una conducta de risc.

Atès que l'objecte de la nostra intervenció és el victimari o agressor, des de la concepció de justícia restaurativa que defensem, hem de recalcar la importància de potenciar els factors protectors que afavoreixen una educació d'hàbits davant aquests dispositius tecnològics cara a prevenir i evitar la repetició de la conducta.

Els programes i accions desenvolupades per educar als joves passen per conscienciar-los del següent: demanar ajuda si la necessiten, no respondre a les provocacions, no fer presumpcions, evitar els llocs en els que poden ser assetjats, protegir les dades personals, conscienciar-los sobre la necessitat de ser discrets per contrarestar la vulnerabilitat, guardar proves de l'assetjament, verbalitzar i comunicar quan hi ha una conducta que resulta molesta, estar disposat a presentar una denúncia del comportament que ajudarà a prendre mesures legals al respecte.

Altres factors protectors serien l'ús de pseudònims o *nicks* personals amb els que operar a través d'Internet amb contrasenyes no compartides amb ningú. Tenir cura de les dades personals que es publiquin i de la publicació de continguts audiovisuals o gràfics. No acceptar ni agregar a desconeguts. Comptar amb el suport i la confiança dels pares o tutors davant el problema.

Esdevé un factor clarament protector el fet de comptar amb uns pares que tenen cura de la instal·lació de l'ordinador en zones comunes de la llar, que estableixen uns horaris per l'ús dels dispositius tecnològics i canals, que fomenten un ús responsable, amb supervisió, comunicació i que vetllen per instrumentalitzar l'autoprotecció dels fills.

2.7.3. Mesures d'intervenció socials i educatives

Al febrer de 2011 amb el motiu del *Safer Internet Day 2011*, la Confederació Espanyola de Centres d'Ensenyament CECE llença l'*Stop violence on social media*, projecte biennal finançat per la Unió Europea en l'àmbit del programa Daphne III, el qual intenta prevenir i combatre tota forma de violència³⁸.

L'abordatge d'aquest tipus de maltractament entre iguals ha d'incloure diferents nivells.

Primer, l'institucional, on tot el centre educatiu s'impliqui i on s'han d'incloure, específicament, polítiques escolars, materials educatius per incidir en una major alfabetització i protecció del jove front l'eina, materials pels professors i guies pels pares i pels alumnes. Gairebé tots els programes i línees d'actuació al respecte que hem revisat i estan referenciats a la bibliografia apunten a la reducció, l'eliminació i la prevenció dels problemes d'agressors i de víctimes. És important, però, no oblidar-nos que s'han de veure enfortits els aspectes positius dels comportaments.

Segon, el familiar, amb la implicació dels pares en el procés. La intervenció que ens proposem ha de passar necessàriament per una conscienciació i implicació dels adults de l'entorn més proper del noi o la noia.

Tercer, grupal, amb tot els companys de l'aula en el seu conjunt.

Quart, a nivell individual, amb les mesures i accions a emprendre amb l'agressor, la víctima i ambdós en conjunt. Dins d'aquest plantejament individual és important i necessari parlar amb la víctima i aconseguir el suport i implicació dels pares d'aquesta, que moltes vegades es deixen portar per les demandes de silenci del seu fill per la por a empitjorar la situació.

³⁸ El Projecte Daphne III (2007-2013) és un programa específic de la Unió Europea per prevenir i combatre la violència exercida sobre els nens i les nenes, els i les joves i les dones i protegir a les víctimes i grups de risc. El projecte "*Safe social media*" pretén promoure els drets dels adolescents a través d'un programa de formació en l'ús dels mitjans de comunicació. El projecte va adreçat a formar als adolescents i també als pares i educadors. Es pot consultar a www.safesocialmedia.eu.

Cal garantir a la víctima una protecció efectiva davant el fustigament. En els casos més greus, la víctima i la seva família hauran de rebre suport i ajut de professionals per fer front a aquesta experiència traumatitzant.

Considerem que, en aquesta línia, s'ha de potenciar la resiliència, és a dir, la capacitat de l'ésser humà de poder fer front a les adversitats de la vida, poder superar-les i inclús sortir-ne enfortit.

En interacció amb altres sistemes, el subjecte conviu amb variables protectores (factors protectors), és a dir, aquelles característiques tant del context com de l'individu que disminueixen la possibilitat d'externalitzar comportaments de risc i incrementar aquells comportaments resilients (Hein&Barrientos, 2004).

L'any 2002 sorgeix a l'àmbit estatal "Protégeles", una associació sense ànim de lucre dins l'associació internacional INHOPE (www.inhope.org). Funciona com una línia de denúncia, editen materials i fan campanyes de difusió preventiva per a millorar la seguretat dels menors a Internet.

Aquí a Espanya tenim també, des de l'any 2004, el treball de Pantallas Amigas que pretén la promoció de l'ús segur i saludable de les TIC i el foment de la ciutadania digital responsable en infants i adolescents. A la seva web, (www.pantallasamigas.net), disposen de recursos i orientacions sobre la temàtica tant per particulars (menors i adults) com per professionals interessats sobre el tema.

L'Institut Nacional de Tecnologies de la Comunicació (INTECO) va crear al 2009 el portal de menors de l'Oficina de Seguretat del Internauta (OSI), (<http://menores.osi.es>) que pretén convertir-se en un dels principals punts de referència al nostre país en seguretat a la xarxa i de les noves tecnologies. Està adreçat a menors, pares i educadors amb la finalitat de conscienciar i informar sobre les bones pràctiques per un ús segur d'Internet.

A principis de febrer de 2011, la Brigada de Investigació Tecnològica de la Policia Nacional i el grup de Delictes Telemàtics de la Guàrdia Civil parlen de més de 700 casos l'any relacionats amb aquestes formes d'assetjament. Al 2010 per abordar aquest problema la DG Policia i la Guàrdia Civil de manera

conjunta amb la xarxa social Tuenti (www.tuenti.com/contigo) posen en marxa la iniciativa “Plan Contigo”, on podem trobar consells i informació per a la seguretat a la xarxa i que ja compta amb més de 55.000 usuaris³⁹.

Hem de fer referència també a l'activitat a l'estat espanyol d'organitzacions com EMICI -Equipo Multidisciplinar de Investigación sobre *Cyberbullying*-, i LAECОВI –Laboratorio de Estudios sobre Convivencia y Prevención de la Violencia-, la directora del qual és la catedràtica de psicologia de la Universitat de Còrdova Dra. R. Ortega, experta, una de les pioneres en la recerca sobre la matèria i autora de multitud de publicacions.

A Catalunya hem de fer referència a la tasca desenvolupada pels Mossos d'Esquadra. La policia catalana, des del 2008, treballa en col·laboració amb el Departament d'Ensenyament a les escoles per educar als joves sobre l'ús d'Internet. Les xerrades que ofereixen ajuden a prevenir dels perills que comporta la xarxa així com a educar en valors com el civisme digital.

Una bona recomanació és la consulta del portal www.xtec.cat del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya on es troba el programa d'Internet Segura i els manuals de Prometeo pel treball a l'aula, entre d'altres.

Aquí a Catalunya l'Autoritat Catalana de Protecció de Dades (Apdcat) també ha posat en marxa una campanya adreçada a la protecció dels menors a l'hora d'accedir a Internet amb el nom “A Internet, controles?” que es pot descarregar gratuïtament des de la mateixa web. Altres iniciatives són “A Internet, posa-hi seny!” (<http://internetambseny.cesicat.cat>) on han col·laborat el CESICAT, Centre de Seguretat de la Informació de Catalunya i els Mossos d'Esquadra i la guia presentada el 2011 pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya “Manual de bons usos digitals. Guia de recomanacions i hàbits saludables davant la tecnologia”.

Destaquem i orientem també cap a la lectura de protocols d'actuació elaborats per altres comunitats autònomes de l'estat on destaquem les publicacions següents: la guia “Educar para proteger” de la Junta de Andalucía, “Guía uso

³⁹ El Plan Contigo forma part del Pla per a la Millora de la Convivència i Seguretat Escolar. Des de fa anys el duen a terme la Policia Nacional i la Guàrdia Civil a les escoles.

redes sociales”, de la Junta d’Extremadura –març 2011-, “Protocolo de actuación para los centros educativos en casos de acoso entre compañeros”, de la Consejería de Educación del Gobierno de Cantabria, “*Cyberbullying*. Guía de recursos para centros educativos en casos de ciberacoso” del Defensor del Menor en la Comunidad de Madrid –gener 2011-, “Manual del buen uso de los medios informáticos” de la Junta de Castilla y León, i la més recent de totes, el “Protocolo de actuación escolar ante el *ciberbullying*” d’EMICI al País Basc, publicat al primer trimestre de 2011, d’àmplia difusió i de gran interès pels professionals.

Més recent encara és la tasca de l’empresa asturiana Cobertura⁴⁰ amb la creació de la figura del “tutor TIC 3.0” amb la idea de protegir, assessorar i informar l’alumnat, professors i pares, donada a conèixer a partir de novembre d’aquest 2011.

D’aquest mateix novembre de 2011 és la iniciativa promoguda per Pantallas Amigas a la web: www.violenciasexualdigital.info⁴¹ el mateix dia de la lluita contra la violència exercida a les dones, on se’ns ofereix informació sobre la temàtica, recursos educatius i orientació en l’abordatge del problema.

2.7.4. Mesures d’intervenció des de l’àmbit penal juvenil

La responsabilitat penal dels menors està determinada per la Llei Orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors, LORPM. Entre els 14 i els 18 anys, la resposta judicial respon a un model responsabilitzador i educatiu on s’inclou el treball des d’una perspectiva desjudialitzadora i reparadora. Als menors de 14 se’ls hi aplicarà el que es disposa a les normes de protecció del Codi Civil i, generalment, comporten mesures de caire educatiu. La conducta d’un major de 18 anys serà sancionada d’acord al Codi Penal vigent.

⁴⁰ Cobertura en <http://www.coberturatic.com> , visitada el 7 de novembre de 2011.

⁴¹ La web www.violenciasexualdigital.info , visitada el mateix 27 de novembre de 2011, ofereix consells per evitar la creixent amenaça de violència sexual generada en l’entorn digital adreçada a noies adolescents i dones adultes.

Els teòrics i estudiosos han demostrat que la línia de treball més favorable encaminada a solucionar el problema és l'abordatge de la problemàtica dins el marc escolar principalment, mitjançant el desenvolupament de programes i protocols específics. La interacció entre les parts i els pares facilita l'aprenentatge, tot i que molts cops és insuficient.

Així, dins del marc judicial i quan es donen unes circumstàncies favorables, són importants per la solució del problema les relacions positives entre els pares dels agressors i els de les víctimes, malgrat en un principi hi puguin haver unes relacions tenses i hostils entre ambdues famílies.

Pensem que fora bo potenciar la via extrajudicial amb caràcter general per les possibilitats que ens ofereix en l'abordatge d'aquest tipus de problemàtica on es pretén, des de la voluntarietat, la recerca d'una solució amb la implicació de les parts.

Des del marc de la justícia restaurativa, pensem és més fàcil que al victimari li resulti canviar aquest tipus de comportament agressiu si es sent apreciat i estimat i els pares estan presents per reforçar aquests plantejaments. En aquest context, també és positiu per la víctima sentir-se una part activa del procés, acollida, còmoda i reconeguda pels altres.

Com a professionals especialitzats en l'àmbit de menors, i des d'una perspectiva educativa, pensem que el càstig no compleix una funció restaurativa del dany. Dins un procés restauratiu, la víctima es pot sentir reparada no en termes materials, sinó en termes simbòlics i pedagògics, alhora que amb la comunitat es restableixen també uns vincles que s'havien trencat.

Hem de potenciar tant la participació voluntària de la víctima o menor assetjat, i del victimari, o menor assetjador. El diàleg entre ells ha d'estar centrat en el que ha passat i en l'impacte en cadascun dels protagonistes, no en la responsabilitat o en la culpa dels participants. Aquest treball que aconsegueix l'empoderament del menor assetjat i de responsabilització de l'autor de l'agressió *online* s'ha de fer amb l'ús de protocols i guies (conjunt de regles) que defugin de l'arbitrarietat en la pràctica professional de la institució institucional.

Són importants l'ús de manuals de convivència i l'autoregulació de les conductes de cadascú. El professional ha d'intentar homogeneïtzar la seva intervenció davant el conflicte i evitar que les parts arribin a la crueltat i a un desequilibri de poder entre agressor i víctima. En aquest cas, la mediació no seria recomanable.

Quan no és possible la mediació ni des de la conciliació-reparació ni des de la correcció dins l'àmbit familiar i/o escolar, l'experiència ens diu que s'ha de dirigir la intervenció envers l'acte judicial, com queda reflectit a la llei.

Tant si es segueix una via o una altra, destaquem la importància de la implicació de la família en el procés i, si s'escau, la determinació d'una responsabilitat civil pels danys morals soferts.

Considerem que la intervenció de la Justícia ha de ser el darrer recurs per a resoldre aquest tipus de violència i problema entre parts. La cura i atenció encaminada a restaurar a la víctima el dany sofert, on també hem d'incloure els danys morals, ha de ser objectiu prioritari en els casos on sigui possible.

Si el cas arriba a la via judicial i es resol amb una sentència condemnatòria, generalment com hem vist en les dades de l'estudi, passa per la imposició de mesures en medi obert, bàsicament, que possibiliten una adequació de la resposta a les necessitats del jove i al tipus de conflicte que ha motivat l'acció de la justícia de menors. D'acord al principi d'intervenció penal mínima, la separació del menor del seu entorn és el darrer recurs a emprar.

Els tipus de mesures educatives imposades per un jutge de menors més habituals per aquests tipus de casos són la llibertat vigilada –amb o sense regles de conducta-, la realització de tasques socioeducatives, les prestacions en benefici de la comunitat i les permanències de caps de setmana en domicili o en centre educatiu de menors.

També és habitual l'aplicació de l'ordre d'allunyament, tant com a mesura cautelar com a sentència ferma, que suposarà un major o menor grau d'allunyament físic de la víctima i deurà significar la prohibició de comunicació entre ambdós –i si hi ha tercers afectats indirectament-, sigui de forma escrita,

visual o verbal, per qualssevol mitjà de comunicació o medi informàtic o telemàtic.

Pensem que, en determinats casos (els més greus o de major victimització), fora oportú complementar la imposició d'una d'aquestes mesures amb la imposició de límits d'accés a Internet, telefonia mòbil i determinades aplicacions, així com l'assistència a cursos de formació i d'educació per la responsabilitat en el bon ús de la tecnologia.

3. Objectius

Al llarg de la recerca que presentem intentarem analitzar les variables que intervenen en les conductes de risc i les seves característiques així com la incidència que tenen en el comportament dels nois i noies que es troben en l'adolescència mitja, entre els 14 i 17 anys, i que arriben a la jurisdicció de menors en protagonitzar un tipus d'assetjament 2.0.

Els objectius que plantejem a la recerca pretenen analitzar i apropar-nos a l'abast del fenomen en les demandes d'intervenció procedents de la Fiscalia de Menors i que arriben als equips tècnics de la Justícia Juvenil en l'àmbit de Catalunya. Alhora, pretenem sensibilitzar els professionals en la seva detecció i com abordar-los en el seu origen per evitar la repetició de la conducta així com gestionar adequadament aquest tipus de conflictes.

Identificarem uns perfils en els protagonistes que intervenen en aquestes conductes (menor que assetja –victimari o agressor- i menor que és assetjat –víctima-), tant si es donen en temps escolar, formatiu, laboral o de lleure, sigui en espais oberts o des de la mateixa llar familiar.

També identificarem les principals conductes que s'inclouen dins l'assetjament entre iguals mitjançant les TIC segons la tipificació que recull el Codi Penal vigent i, per últim, mesurarem l'impacte i la incidència de les anomenades noves tecnologies com Internet, dispositius mòbils (telèfon mòbil, *smartphone*⁴² i PDA) i els videojocs.

Els objectius responen també, des de la vessant qualitativa, a una aproximació a l'anàlisi de les actuacions dels professionals que intervenen, tant des de la vessant judicial com educativa, promoguda des dels equips tècnics de justícia juvenil en l'àmbit presentencial i d'execució de mesures.

Malgrat consideràvem important no oblidar la visió de les famílies, així com la dels protagonistes (l'ofensor o victimari i la víctima), no ha estat possible gestionar les entrevistes que es volien realitzar. Aquests objectius de caire

⁴² S'anomenen *smartphones* o telèfons intel·ligents als dispositius que parteixen de la funcionalitat d'un simple telèfon mòbil i han evolucionat fins estar a prop d'un ordinador personal portàtil pel que fa a les seves aplicacions.

qualitatiu responen a la necessitat d'un abordatge específic en una nova recerca.

3.1. Objectiu general

L'objectiu general d'aquest estudi és analitzar la incidència que els dispositius tecnològics (fixos o portables) tenen en determinades conductes denunciades i protagonitzades per adolescents per avaluar l'impacte i abast del fenomen, així com establir unes pautes i orientacions pels professionals que intervenen en l'àmbit de la jurisdicció de menors destinades a promoure i contribuir a un ús responsable d'aquestes eines tecnològiques reduint o evitant les conseqüències nocives per la víctima.

Intentarem diferenciar els rols d'actiu i passiu en relació a aquestes pràctiques i conductes il·lícites recollides en l'articulat del marc regulador del nostre Codi Penal.

3.2. Objectius específics

L'objectiu general es desglossa operativament en els següents objectius específics:

1. Identificar les característiques dels menors denunciats i de les víctimes que intervenen en aquesta tipologia de conductes d'assetjament.
2. Conèixer el tipus de comportament primari o reincident del victimari i mitjà emprat (Internet, telefonia mòbil i/o videojocs) per cometre l'assetjament.
3. Caracteritzar quines són les formes més comuns en aquests tipus de comportaments del victimari.
4. Analitzar l'abordatge i la resposta des de la instància judicial en les diferents fases del procediment, des de la instrucció a l'enjudiciament i l'execució de la mesura, així com també les solucions extrajudicials.
5. Descriure l'abordatge i valoració dels factors de risc i protecció en el

comportament del victimari per part dels tècnics que intervenen en les diferents fases del procediment, des de la instrucció a l'enjudiciament i el seguiment de la mesura imposada com també de les solucions extrajudicials en el marc d'una justícia restaurativa.

6. Establir propostes i orientacions del tipus d'atenció socioeducativa que pot oferir-se des de l'àmbit d'aquesta jurisdicció de menors en el context de les noves tecnologies.

4. Hipòtesis

Alhora de definir les hipòtesis d'aquest treball de recerca hem tingut en compte el tipus de treball de caire descriptiu-exploratori. Així, la formulació d'hipòtesis en aquest plantejament quantitatiu respon a un pronòstic d'un fet.

Hipòtesi 1a

Els adolescents exposats a un risc més alt per un ús inadequat de les noves tecnologies estan més desatesos per les seves famílies. En concret, seran nois/noies amb uns estils de criança que es mouen des de la indulgència – permissivitat fins a la indiferència – negligència.

Hipòtesi 2a

La convergència de problemes relacionats amb un baix rendiment acadèmic amb alumnes dels primers cursos de l'ESO en centres escolars urbans afavoreix la difusió de la conducta d'assetjament entre iguals mitjançant l'ús inadequat de les TIC amb una major exposició al risc, indistintament del gènere, tant en l'agressor com la víctima.

Hipòtesi 3a

La violència adolescent femenina té cada vegada més consistència en aquesta pràctica d'agressió electrònica, malgrat estadísticament els nois encara són majoria. Això encaixa amb el que es pot esperar de la recerca sobre diferències sexuals en el comportament agressiu en l'ordre psicològic.

Hipòtesi 4a

L'aplicació més habitual i emergent per exercir l'agressió electrònica entre iguals és mitjançant les xarxes socials en detriment d'altres formes com l'enviament de missatges de text o programes de missatgeria instantània.

Hipòtesi 5a

El programa de mediació-reparació suposa una òptima manera de resoldre el conflicte quan aquest arriba a la justícia en individus primaris, sempre hi quan no es doni una exposició reiterada en el temps al maltractament en la víctima o que comporti un desequilibri de poders entre els iguals.

Hipòtesi 6a

El grau de victimització, mesurat en trastorns expressats pel mateix menor assetjat, està relacionat amb l'exposició en el temps i tipus d'aplicació utilitzada en el dispositiu per l'agressor, així com amb la relació personal establerta en un espai físic proper entre víctima-victimari.

5. Disseny metodològic

Aquest treball de recerca l'ubiquem en un model descriptiu i exploratori. Per una banda, pretén la recollida de dades relatives als casos seleccionats en vies d'establir categories i conclusions i, per altra banda, pretén apropar-nos a aquelles variables que poden ser més rellevants i amb més incidència en la conducta d'assetjament entre iguals mitjançant les noves tecnologies.

Aquestes qüestions les hem definit a partir del marc teòric on es recull i es descriu l'estat de la qüestió i la valoració d'autors i experts estudiosos de la matèria sobre el protagonisme d'aquestes conductes de risc en els joves.

No hem inclòs en l'estudi, encara que sí considerem oportú apuntar-los com a conductes on les TIC tenen un cert protagonisme, aquells casos on es produeix una agressió o conducta de la que se'n resulta víctimari-víctima i el segon identifica l'autor o autors de l'agressió mitjançant el reconeixement fotogràfic fet públic entre els membres d'una xarxa social i ho exposa a l'òrgan encarregat de gestionar la denúncia, la policia. Hem detectat que aquests casos són cada cop més freqüents, així com la confrontació cara a cara entre protagonistes d'un conflicte que ha tingut el seu origen en un aforament d'una xarxa social o en sessions de xat.

Ens sembla interessant mencionar que hi ha casos en els que el menor fa públic a altres nois i noies del seu grup d'iguals l'agressió protagonitzada, sigui de menys o més gravetat, a través d'un mitjà tecnològic, com una xarxa social o un programa de missatgeria instantània.

Per tal de vèncer els problemes relacionats amb l'operativitat i mesura d'aquest tipus de comportaments, hem intentat operativitzar els comportaments objecte d'estudi i anàlisi atès que el significat i definició de violència o agressivitat crea controvèrsia.

Els primers passos van estar encaminats a la publicitat de l'encàrrec als professionals de les diferents unitats de la Direcció General mitjançant escrits on s'informava sobre la recerca que es posava en marxa i on es feia l'oferiment

de col·laboració per a la derivació de casos i així agilitar la detecció d'aquells que haurien de conformar la mostra.

Mitjançant escrits també es va informar de la recerca als diferents òrgans judicials en l'àmbit de menors, a jutjats i fiscalia, així com també a la Unitat Central de Menors dels Mossos d'Esquadra de Barcelona. Alhora, es van adreçar també alguns escrits a entitats i professionals que teníem coneixement estaven treballant sobre la temàtica arreu de l'Estat.

Després d'aquest emmarcament inicial, passem tot seguit a desgranar el contingut de la metodologia emprada a partir dels diferents blocs que hem definit per tal de fer més clara i precisa l'exposició escrita. Anirem des de la delimitació de quin serà el nostre objecte d'estudi, a com hem dut a terme el treball de camp en la recollida de dades dels expedients i de les entrevistes durant la temporalitat programada i el procediment seguit en l'anàlisi estadístic que ens portarà als resultats obtinguts descrits en el capítol sisè de la recerca.

5.1. Selecció unitats d'anàlisi

La població i el nostre àmbit d'estudi seran aquells expedients incoats per la Fiscalia de Menors de Catalunya a menors d'entre 14 i 18 anys en els que han intervingut els equips tècnics de Barcelona, en el període comprés entre l'1 de gener de 2009 i el 30 de juny de 2011, i en els que la víctima denuncia haver sofert un assetjament mitjançant un dispositiu tecnològic per part d'un subjecte individual o un grup de menors.

La intervenció de l'equip tècnic es concreta en el desenvolupament dels programes de mediació-reparació, assessorament ordinari i assessorament en mesures cautelars pel fet que ha motivat la denúncia.

No s'han pogut incloure casos derivats a la resta dels equips tècnics de comarques per les fiscalies de Menors de Girona, Tarragona i Lleida, per les dificultats de detecció dels mateixos i la impossibilitat d'un buidatge manual. Tampoc ens ha estat derivat cap cas des d'aquests territoris.

Primer de tot, a partir de les possibilitats de recerca per *fets* i *procediments* de

la base de dades de Justícia Juvenil –JOVO-, es van elaborar llistats per anys d'expedients donats d'alta en aquest període fixat, d'acord a la categorització que relacionem en el quadre i que corresponien a l'àmbit territorial de Barcelona. Aquesta va esdevenir la guia inicial per a la selecció, juntament amb el requisit que encara estiguessin oberts (menors de 18 anys i aquells que ja havien assolit la majoria d'edat però amb qui encara s'estava intervenint des de les unitats de la Direcció General).

Relació delictes

- Amenaça
- Assetjament sexual
- Calúmnia
- Coacció
- Contra la integritat moral
- Contra la llibertat individual
- Corrupció de menors
- Descoberta i revelació de secrets
- Exhibicionisme i provocació sexual
- Extorsió
- Injúria
- Pornografia infantil
- Tortura
- Usurpació
- Vexacions injustes
- Violència psíquica sobre persones
- Violació secrets per particular

L'enregistrament informàtic el fa l'Administració a partir de la definició del fet que consta a l'ofici provinent de la Fiscalia de Menors on es concreta la petició d'informe tècnic.

Durant el buidatge manual d'arxius i revisió de les diferents causes judicials i procediments, es van revisar i seleccionar també, amb interès de valorar la reincidència en aquest tipus de comportaments relacionats amb les TIC, els expedients previs incoats per la Fiscalia i en els que s'havia demanat també una intervenció a l'equip tècnic. Es van desestimar d'entrada els procediments que corresponien a joves que ja havien assolit la seva majoria d'edat penal i no tenien cap actuació pendent, havent-se tancat l'expedient a la Direcció General.

Les dades globals totals obtingudes com a punt de partida són les següents:

Anys	2009	2010	2011 *
Procediments	1.259	1.285	679

* 1er semestre

A banda d'aquesta revisió manual, es va comptar amb la col·laboració de professionals del Servei de Mediació i Assessorament Tècnic, especialment de la Secció d'Expedients, i també del Servei d'Execució de Mesures de la Direcció General que, en detectar casos d'aquesta tipologia, van derivar-los per poder-los incorporar a l'estudi. Alguns dels casos van ser detectats i derivats per part dels mateixos fiscals de menors de Barcelona. Sens dubte, aquestes accions de suport van facilitar la tasca de detecció i la fase inicial del treball de camp d'aquestes fonts secundàries.

Hem d'afegir que alguns d'aquests casos derivats van obrir les portes a una casuística en la que els fets tipificats ampliaven els criteris de selecció atès que la conducta penal apuntava altres tipus de comportament com, per exemple, algun robatori amb intimidació i assassinat en els que es donava també una presència d'aquestes eines i dispositius tecnològics.

5.2. Procediment de recollida de dades

D'acord als objectius plantejats i a la temporalització fixada en l'estudi es va intentar reajustar el nombre d'expedients d'acord a la temporalitat fixada (gener-09 a juny-11), intentant mantenir també un equilibri entre els expedients en fase d'instrucció i els resultats.

L'altra part de la recollida de dades apuntava a l'obtenció d'unes fonts primàries provinents de les entrevistes als professionals de l'àmbit tècnic i jurídic i a les parts implicades, menors i víctimes. Finalment, per les dificultats esmentades, bàsicament de caire organitzatiu, se'ns limiten les possibilitats d'incloure les entrevistes als menors imputats i a les víctimes.

5.2.1. Selecció de la mostra

En aquest apartat descrivim, breument, el nombre de casos d'on s'obtidran les dades per l'explotació estadística i les entrevistes que donaran peu a l'anàlisi de contingut temàtic.

5.2.1.1. Expedients

Per tal d'obtenir una mostra representativa dels menors que són atesos per la justícia juvenil, en aquest tipus de fets que l'estudi presenta, es va seguir el següent procediment.

En una primera fase es van recollir tots els menors que tenien algun dels fets ja descrits i que havien utilitzat un mitjà electrònic. En aquesta fase es van recollir tots els menors implicats durant el primer semestre de l'any 2011. D'aquesta manera varem tenir la proporció empírica que presenten aquests tipus de fets. En concret, dels 679 expedients de menors atesos que van arribar procedents de la Fiscalia de Menors de Barcelona durant el primer semestre de 2011, 74 d'ells van utilitzar algun tipus de mitjà electrònic per dur a terme el fet delictiu, la qual cosa dona una incidència del 10,9%. En conseqüència, els casos oberts durant el 1r semestre del 2011 formen part de la mostra sencera de població.

En canvi, a la segona fase hem seleccionat mostres representatives dels anys 2009 i 2010, tenint en compte la proporció empírica trobada a la primera fase. Aquí ens hem trobat amb certes dificultats que ens han impedit recollir tota la mostra que volíem, cosa que ha produït que s'augmentés l'error màxim de les mostres preses finalment.

En concret ⁴³, respecte el 2010, amb un nivell de confiança del 95,5%, amb valors de $p=10,9$ i $q=89,1$, la mostra de 64 menors té un marge d'error $\pm 7,5\%$.

Respecte a la mostra final del any 2009, amb un nivell de confiança del 95,5%, amb valors de $p=10,9$ i $q=89,1$, la mostra de 47 menors té un marge d'error $\pm 8,6\%$.

⁴³ Càlcul de marge d'error en les mostres:

$$e = Z_{\alpha/2} \cdot \sqrt{\frac{p \cdot q}{n}} \sqrt{\frac{N - n}{N - 1}}$$

Esmentades i clarificades aquestes qüestions prèvies sobre els imputats que han resultat objecte d'anàlisi, la mostra resta composta per 185 subjectes imputats que han donat lloc a 110 procediments o causes i 133 víctimes.

Per anys, les dades es corresponen en:

Any	Subjectes	Expedients
2009	47	22
2010	64	41
2011*	74	47
Total	185	110

* 1er semestre

El fet que el nombre d'expedients sigui inferior al nombre de subjectes és degut a què hi ha procediments incoats per la Fiscalia en els que han participat més d'un menor. Són els *fets en grup*.

5.2.1.2. Entrevistes

El número total d'entrevistes programades va ser de vuit, entre professionals i menors. Finalment, es van realitzar sis a professionals. El tipus d'entrevista realitzada va ser semiestructurada i pel que fa a la selecció dels professionals i menors, els criteris han estat subjectius per part d'aquesta investigadora prioritzant la disposició personal en col·laborar desinteressadament.

Es van respectar els criteris inicials fixats: un assessor, mediador i tècnic de medi obert, pel que fa a l'àmbit tècnic i un magistrat, fiscal i policia en l'àmbit jurídic. Tots ells amb una llarga experiència professional acumulada en l'àmbit de menors, amb funcions que poden haver variat durant els anys de la pràctica professional.

Volem puntualitzar que, en tractar-se d'un mètode qualitatiu, hem prioritzat garantir una suficient heterogeneïtat discursiva.

5.2.2. Cronograma

El calendari de recerca és el que es mostra:

Any 2010-2011	Mes												
	12	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Recerca bibliogràfica i disseny inicial treball	X	X	X										
Elaboració marc teòric conceptual			X	X	X	X	X	X	X	X			
Elaboració graella de variables i guió entrevistes	X	X	X										
Treball de camp: buidatge d'expedients	X	X	X	X	X	X	X	X					
Creació i complementació bases informatitzades d'imputats i víctimes					X	X	X	X	X	X			
Anàlisi estadística i tractament dades expedients											X	X	X
Realització d'entrevistes semiestructurades a professionals, menors i víctimes										X	X	X	X
Anàlisi contingut de dades qualitatives													X
Redactat i revisió de l'informe final								X	X	X	X	X	X

5.2.3. Font de les dades

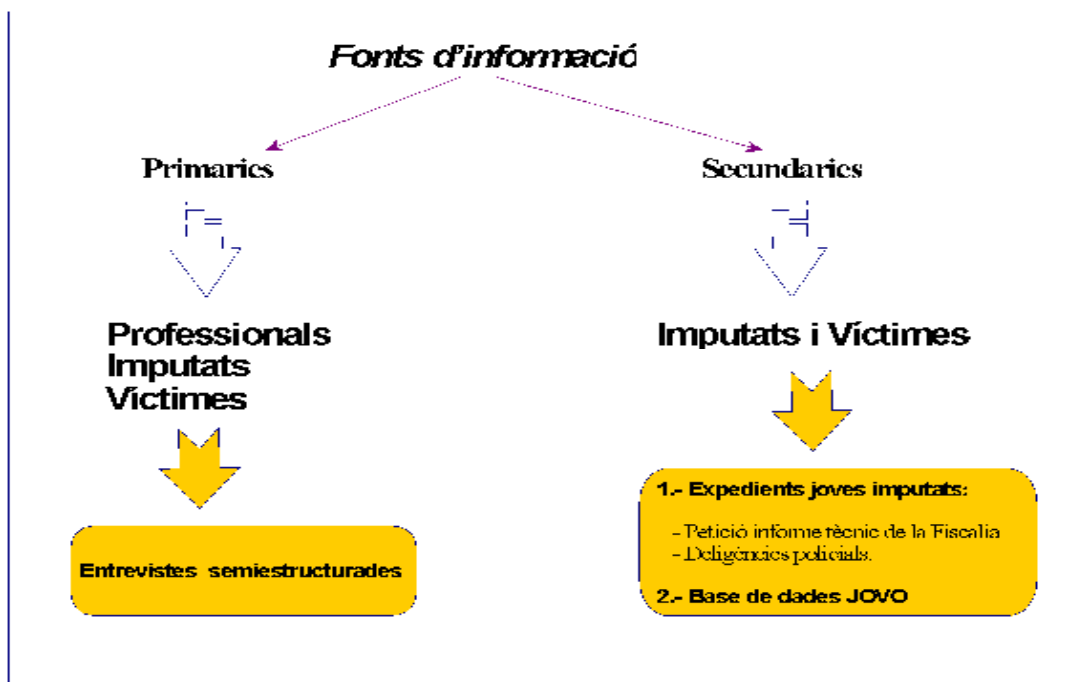
Les principals fonts d'informació són de dos tipus: les primàries i les secundàries. Les fonts primàries fan referència a les entrevistes semiestructurades realitzades als professionals de l'àmbit jurídic i tècnic. Les fonts secundàries s'obtenen a partir del buidatge d'arxius dels expedients seleccionats segons el fet recollit a l'ofici que la Fiscalia adreça a la Direcció General de Justícia Juvenil on sol·licita la intervenció de l'equip tècnic.

En aquestes fonts secundàries s'han revisat: diligències policials, informes tècnics elaborats pels professionals en fase presentencial i en fase d'execució de mesures resoltes pels jutjats de menors, els acords i resolucions judicials, i les dades informatitzades de la base de dades de la Direcció General, el JOVO.

El procés seguit es mostra a l'esquema núm. 1 respecte a les fonts

d'informació.

Esquema 1. Procés fonts d'informació

Totes aquestes fonts d'informació ens van permetre emplenar i enregistrar les dues fitxes que havíem elaborat i que adjuntem a l'annex d'aquest treball (capítol 10, apartat 2), una que fa referència als imputats i una altra a les víctimes.

La informació de la base de dades JOVO ens ha permès completar la informació del jove que es considerava necessària d'acord a les variables definides, i ha estat especialment útil en la revisió dels continguts dels informes tècnics i en la resta d'expedients o causes obertes en aquells casos que es donava una conducta reincident. En aquest sentit ens interessava recollir la reincidència en fets on les TIC estiguessin presents i, per altra banda, on el menor havia protagonitzat altre tipus de fet violent.

També, puntualment, vam recórrer a les dependències del Deganat de Menors per a la complementació i precisió d'algunes dades que pensàvem d'interès obtenir i que no constaven en aquestes fonts d'informació esmentades.

Per a la valoració de les dades qualitatives a partir de les entrevistes semiestructurades que hem esmentat, hem procedit de la mateixa manera d'acord al guió de continguts que s'inclouen a l'annex (capítol 2, apartat 3).

5.2.4. Identificació de variables

En aquest apartat es mostren totes les variables que s'han considerat per realitzar els anàlisis pertinents per tal d'assolir els objectius de la recerca. Es presenten amb taules, diferenciant l'àrea d'exploració que comporta cadascuna de les variables.

A més a més, es presenten els tipus de variables de recollida inicial i el tractament que s'ha fet posteriorment. En aquest cas, s'especifica si la variable ha estat categoritzada (recodificada) en una nova, si ha estat descartada per la dificultat de trobar la informació o que no ha aportat informació (cas de les variables introduïdes com altres) i finalment, les variables de temps (diferències entre les dates recollides) que s'han creat a partir de la funció *Yrmoda* que proporciona el programa SPSS.

Primer es mostren les variables dels menors imputats i posteriorment les corresponents a les víctimes. Insistim que la informació de totes aquestes variables ha estat recollida a partir del expedients dels imputats i la base de dades JOVO de l'Administració.

De cada fet denunciat se'n registrava un breu resum de la tipologia de la conducta i circumstàncies més rellevants en les fitxes individuals que complimentàvem per cada víctima així com de les observacions.

Hem de fer referència a les limitacions que hem tingut per obtenir informació d'algunes variables que consideràvem importants en registrar. Aquestes dades són les que no estan recollides a les diligències policials i que no sempre ha estat possible trobar, principalment les dels casos que s'han resolt mitjançant un programa de mediació-reparació. En aquestes situacions els tècnics no recullen als informes del JOVO aquelles dades que elaboren per a la instància judicial atès que no resulten necessàries pel mediador. Hem de dir que són dades que fan referència a les variables de les característiques

sociodemogràfiques dels imputats (bàsicament dades sobre la família i escola) que es mostren en la taula corresponent.

Les principals limitacions, però, han estat les variables de les víctimes (es presenten en el quadre de l'apartat que segueix 5.2.4.1.) i per les quals hem hagut de fer prevaldre el criteri de realitat i ajustar les possibilitats que ens oferien els expedients dels joves imputats i les seves manifestacions en el moment de la denúncia. Tanmateix, hem pogut incloure algunes que restaven enregistrades als informes tècnics dels tres programes: mediació-reparació (en endavant MR), assessorament tècnic menor (en endavant ATM) i assessorament mesures cautelars (en endavant AMC).

L'estudi s'ajusta a una aproximació a la tipologia de casos que arriben a la jurisdicció de menors per fets en els que hi són presents les noves tecnologies en la conducta denunciada. Malgrat l'interès en la temàtica, ja hem comentat que no es pretenia aprofundir en perfils i característiques de tipus individuals com, per exemple, psicològiques, doncs respondrien a un estudi de caire més qualitatiu.

Algunes de les limitacions a les que hem fet referència finalment sí que s'han pogut recollir amb les dades que es recullen als informes tècnics d'assessorament. Així doncs, hem pogut completar alguns casos amb les dades del jove que constaven en informes tècnics previs o posteriors d'assessorament i d'execució de mesures en aquells casos que repetien en la incoació d'un expedient a justícia juvenil.

5.2.4.1. Variables dels imputats

Taula 1. Variables d'identificació

Variabls d'identificació	Tipus	Tractament
Núm. registre base pròpia		
Núm. expedient fiscalia		
Núm. expedient judicial	Alfanumèriques	Identificació
Núm. executòria		(recollida directament)
Jutjat de menors (literal)		

Taula 2. Variables de categorització del fet

Variabls de caracterització del fet	Tipus	Tractament
Lloc	Alfanumèrica	Categoritzada (polítomica)
Tipus imputació (delicte o falta)	Qualitativa dicotòmica	
Fets imputats per fiscalia (literal)	Alfanumèrica	Categoritzada (polítomica)
Permet mediació-reparació fiscalia	Qualitativa dicotòmica	
Núm. denunciats pel fet	Quantitativa	Categoritzada (polítomica)
Núm. total d'imputats	Quantitativa	Categoritzada (polítomica)
Núm. menors imputats	Quantitativa	Categoritzada (polítomica)
Núm. menors 14 anys denunciats	Quantitativa	Categoritzada (polítomica)
Núm. adults denunciats	Quantitativa	Categoritzada (polítomica)

Taula 3. Variables dels mitjans emprats

Variables dels mitjans emprats	Tipus variable	Tractament
Tipus de dispositiu	Qualitativa politòmica	
Utilitza Internet	Qualitativa dicotòmica	
Utilitza correu electrònic	Qualitativa dicotòmica	
Xarxa social utilitzada (literal)	Alfanumèrica	Categoritzada (politòmica)
Xat	Qualitativa dicotòmica	
Tipus missatgeria (literal)	Alfanumèrica	Categoritzada (politòmica)
Pàgina web	Qualitativa dicotòmica	
Fotolog	Qualitativa dicotòmica	
Webcam	Qualitativa dicotòmica	
Youtube	Qualitativa dicotòmica	
Altres aplicacions Internet (literal)	Alfanumèrica	Descartada
Utilitza mòbil	Qualitativa dicotòmica	
Missatges SMS	Qualitativa dicotòmica	
Trucades desagradables	Qualitativa dicotòmica	
Fotografia	Qualitativa dicotòmica	
Gravació vídeo	Qualitativa dicotòmica	
Reproductor so	Qualitativa dicotòmica	
Altres formes amb el mòbil (literal)	Alfanumèrica	Descartada
Utilitza videojocs	Qualitativa dicotòmica	
Sessions multijugador online	Qualitativa dicotòmica	
Altres aplicacions videojocs (literal)	Alfanumèrica	
Tipus de lloc on es produeix el fet	Qualitativa politòmica	

Taula 4. Variables característiques sociodemogràfiques dels imputats

Variables característiques sociodemogràfiques dels imputats	Tipus variable	Tractament
Sexe imputat	Qualitativa dicotòmica	
Lloc de naixement	Alfanumèrica	Categoritzada (politòmica)
Menor any naixement (4 dígit)	Quantitativa	
Menor mes naixement (2 dígit)	Quantitativa	Càlcul edat amb Yrmoda
Menor dia naixement (2 dígit)	Quantitativa	
Lloc de residència	Alfanumèrica	Categoritzada (politòmica)
Estudis	Alfanumèrica	Categoritzada (politòmica)

Treballa actualment	Qualitativa dicotòmica	
Rendiment escolar	Qualitativa dicotòmica	
Compromís jove amb l'escola	Qualitativa politòmica	
Dificultats (literal)	Alfanumèrica	Categoritzada (politòmica)
Classe social família	Qualitativa politòmica	
Estil educatiu progenitors	Qualitativa politòmica	

Taula 5. Variables intervenció equip tècnic

Variables intervenció equip tècnic	Tipus variable	Tractament
Solució extrajudicial: MR	Qualitativa dicotòmica	
Conciliació-reparació	Qualitativa dicotòmica	
Conciliació-reparació (tipus)	Alfanumèrica	Categoritzada (politòmica)
Activitat educativa	Qualitativa dicotòmica	
Núm. hores d'activitat	Quantitativa	
Tipus d'activitat educativa (literal)	Alfanumèrica	Categoritzada (politòmica)
Interès reparatori	Qualitativa dicotòmica	
Valoració extrajudicial	Qualitativa dicotòmica	
Assessorament ATM	Qualitativa dicotòmica	
Article 27.4	Qualitativa dicotòmica	
Assessorament AMC	Qualitativa dicotòmica	
Proposta informe AMC (literal)	Alfanumèrica	Categoritzada (politòmica)

Taula 6. Variables dades judicials imputat

Variables dades judicials imputat	Tipus variable	Tractament
Situació jurídica causa	Qualitativa dicotòmica	
Antecedents fiscalia	Qualitativa dicotòmica	
Total fets en fiscalia	Quantitativa	Creació V. Reincidència
Tipus delictes/falta	Alfanumèrica	Categoritzada (politòmica)
Fets anteriors amb violència	Qualitativa dicotòmica	
Altres fets amb relació TIC	Qualitativa dicotòmica	
Núm. expedients amb relació TIC	Quantitativa	
Programes presentencials previs MR	Quantitativa	
Programes presentencials previs ATM	Quantitativa	
Programes presentencials previs AMC	Quantitativa	

Unitat intervén moment incoació	Qualitativa politòmica	
Mesura concreta moment incoació	Alfanumèrica	
Mesura cautelar per la causa	Qualitativa dicotòmica	Categoritzada (politòmica)
Mesura cautelar altres	Alfanumèrica	
Ordre protecció víctima	Qualitativa dicotòmica	
Tipus mesura protecció víctima	Alfanumèrica	Descartada
Resolució judicial final	Alfanumèrica	
Temps de mesura	Quantitativa	Descartada
Responsabilitat civil	Qualitativa dicotòmica	Categoritzada (politòmica)
Quantitat responsabilitat civil (euros)	Quantitativa	

Taula 7. Variables de temporalitat

Variabls de temporalitat	Tipus variable	Tractament
Any dels fets (4 dígit)		
Mes dels fets (2 dígit)		
Dia dels fets (2 dígit)		
Any petició fiscal (4 dígit)		
Mes petició fiscal (2 dígit)		
Dia petició fiscal (2dígit)		
Any entrada D.General (4 dígit)		
Mes entrada D.General (2 dígit)		
Dia entrada D.General (2 dígit)		
Any EIOM (4 anys)_inici		
Mes EIOM (2 dígit)_inici		
Dia EIOM (2 dígit)_inici		
Any trobada	Quantitatives	Càlcul de la temporalitat a partir de la funció Yrmoda de l'SPSS. (expressada en mesos)
Mes trobada		
Dia trobada		
Any informe- MR		
Mes informe- MR		
Dia informe- MR		
Any Entrevista exploració		
Mes Entrevista exploració		
Dia Entrevista exploració		
Any Informe tècnic- AT		
Mes Informe tècnic- AT		
Dia Informe tècnic- AT		

Any Informe tècnic- AMC
 Mes Informe tècnic- AMC
 Dia Informe tècnic- AMC

5.2.4.2. Variables de les víctimes

Taula 8. Variables d'identificació

Variables d'identificació	Tipus	Tractament
Núm. registre base pròpia		
Núm. expedient fiscalia	Alfanumèriques	Identificació (recollida directament)
Núm. expedient judicial		
Núm. executòria		

Taula 9. Variables víctimes implicades en el fet

Variables víctimes implicades en el fet	Tipus	Tractament
Nombre total víctimes implicades	Quantitativa	Categoritzada politòmica
Nombre menors 14-18 víctimes	Quantitativa	Categoritzada politòmica
Nombre menors 14 anys víctimes	Quantitativa	Categoritzada politòmica
Nombre adults víctimes	Quantitativa	Categoritzada politòmica

Taula 10. Variables característiques sociodemogràfiques de les víctimes

Variables característiques sociodemogràfiques de les víctimes	Tipus variable	Tractament
Sexe	Qualitativa Dicotòmica	
Any naixement (4 dígit)	Quantitativa	
Mes naixement (2 dígit)	Quantitativa	Càlcul edat amb Yrmoda
Dia naixement (2 dígit)	Quantitativa	
Lloc de naixement	Alfanumèrica	Categoritzada (politòmica)
Residència municipi	Alfanumèrica	Categoritzada (politòmica)
Estudis	Alfanumèrica	Categoritzada (politòmica)
Treballa actualment	Qualitativa Dicotòmica	

Taula 11. Variables de relació, accions i conseqüències

Variables de relació, accions i conseqüències	Tipus variable	Tractament
Relació amb imputat	<i>Qualitativa Dicotòmica</i>	
Tipus de relació concreta	<i>Alfanumèrica</i>	Categoritzada (politòmica)
Durada percepció victimització	Quantitativa	Categoritzada (politòmica)
Demana mesura protecció denúncia	<i>Qualitativa Dicotòmica</i>	
Trastorns associats	<i>Qualitativa Dicotòmica</i>	
Tipus trastorn descrit	<i>Alfanumèrica</i>	Categoritzada (politòmica)
Tipologia d'atenció mèdica/psicològica	<i>Alfanumèrica</i>	Categoritzada (politòmica)

Taula 12. Variables tipologies del fet denunciat

Variables tipologies del fet denunciat	Tipus variable	Tractament
<i>Bullying</i>	<i>Qualitativa Dicotòmica</i>	} Seqüència (Politòmica)
<i>Cyberbullying</i>	<i>Qualitativa Dicotòmica</i>	
<i>Sexting</i>	<i>Qualitativa Dicotòmica</i>	
<i>Happy Slapping</i>	<i>Qualitativa Dicotòmica</i>	
Seqüència del fet denunciat	Alfanumèrica	Categoritzada (politòmica)
Fustigament	<i>Qualitativa Dicotòmica</i>	} Seqüència conductual (Politòmica)
Provocació	<i>Qualitativa Dicotòmica</i>	
Denigració	<i>Qualitativa Dicotòmica</i>	
Suplantació	<i>Qualitativa Dicotòmica</i>	
Difamació	<i>Qualitativa Dicotòmica</i>	
Exclusió social	<i>Qualitativa Dicotòmica</i>	
Ciberassetjament	<i>Qualitativa Dicotòmica</i>	

5.2.5. Treball de camp

El treball de camp d'aquest estudi pel que fa referència al buidatge d'expedients es va realitzar entre els mesos de desembre de 2010 i juliol de 2011. La fase de la recollida de les fonts primàries, amb la realització de les entrevistes semiestructurades, es va dur a terme entre els mesos d'agost i novembre de 2011.

Tot seguit passem a descriure d'una manera àmplia aquests dos períodes que, com hem vist en el calendari de la recerca, ens han ocupat uns deu mesos en total i han estat una tasca força laboriosa i feixuga, especialment pel que fa a la detecció dels expedients objecte d'estudi.

5.2.5.1. Recollida de dades dels expedients

El buidatge dels expedients físics s'ha dut a terme d'acord als criteris descrits al llarg d'aquest apartat. L'enregistrament de les variables s'ha fet emplenant les fitxes de víctimes i imputats que s'adjunten als annexos de l'estudi i que permetran l'explotació estadística.

Aquesta recollida s'estructura en dos grans blocs, els fets i els comportaments.

Primer, els fets. La tipologia definida en l'ofici de Fiscalia com a punt de partida. Responen, com hem vist en l'exposició del marc teòric i conceptual, a una categoria que anomenem delictes relacionats amb el contingut. Destaquen els següents: insults, injúries, amenaces, coaccions, assetjament, contra la integritat moral, descobriment i revelació de secrets, usurpació d'identitat i delictes d'opinió.

Segon, els comportaments. La relació de conductes que han estat objecte d'anàlisi són les següents: l'enviament o recepció de missatges de text (SMS) i multimedia (MMS) i el prendre, enviar o rebre fotos i/o vídeos desagradables. Tenim també les trucades desagradables o insistents, missatges de correu electrònic maliciosos o amenaçadors, sessions de xat o missatgeria instantània amb intimidació, estendre rumors falsos, abús i amenaces, revelació de secrets o intimitats, exclusió social, i suplantació de la identitat. Tots aquests tipus de comportaments que s'han produït mitjançant un dispositiu electrònic.

5.2.5.2. Recollida de dades de les entrevistes

Les entrevistes d'opinió es van realitzar en la temporalitat esmentada, a partir d'un guió semiestructurat que responia a quatre blocs i on el context definitori era l'asimetria entre l'entrevistador i l'entrevistat.

Aquests blocs són els següents:

- 1) Paper que desenvolupen les TIC (ordinador, telèfon mòbil i videojocs) en les conductes dels joves, fent especial referència als casos que arriben a la justícia juvenil.
- 2) Riscos en l'ús inadequat dels dispositius tecnològics i les seves aplicacions.
- 3) Intervenció d'aquest tipus de conflictes des de l'àmbit penal juvenil.
- 4) Iniciatives i recursos per l'abordatge d'aquestes conductes d'assetjament entre iguals mitjançant les noves tecnologies.

Les entrevistes que es van dur a terme estaven dissenyades per poder extreure els resultats pel seu posterior anàlisi.

Ens interessava recollir l'opinió dels diferents agents que intervenen en el procés, per això la selecció dels professionals responia a uns criteris i categoritzacions preestablertes, la jurídica, la policial, l'educativa, la d'ofensor i la de víctima, per tal d'obtenir una representativitat del conjunt.

La forma i contingut que es va seguir responia a la no estandardització amb un tipus d'entrevista semiestructurada.

Això ens permetrà entre d'altres coses que:

- a) qui respongui pugui fer-ho amb tant detall com ho desitgi,
- b) poder obtenir informació precisa sobre actituds i opinions de l'entrevistat,
- c) el clima informal en que es desenvolupa motivi a qui respongui a ser més obert i honest,
- d) l'entrevistador pot ajustar les preguntes i canviar la direcció mentre es realitza l'entrevista.

S'ha fet així perquè una opció de pregunta oberta pensàvem ens permetria aconseguir unes formulacions espontànies, la qual cosa era un guany en l'autenticitat.

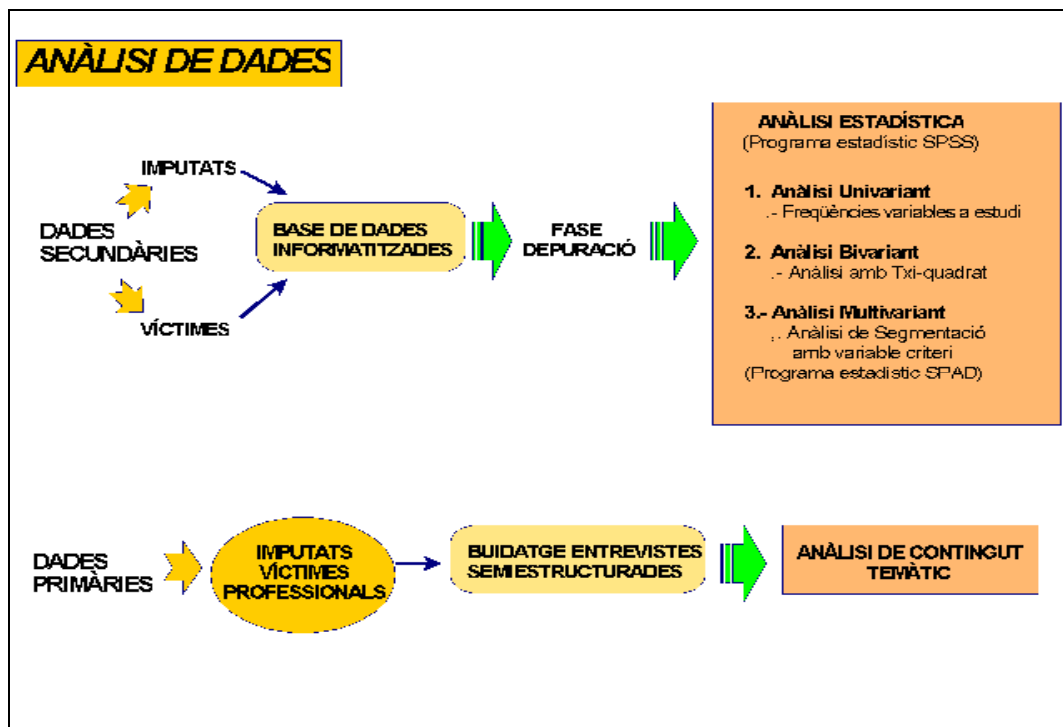
A l'apartat 9.3. de l'annex, hi figura el guió de l'entrevista adreçada als professionals de l'àmbit judicial i tècnic. També adjuntem la que s'havia de fer als menors imputats i a les víctimes tot i que finalment van resultar inviables i es van descartar. Els motius van ser les dificultats per a compaginar agendes, malgrat aconseguir el consentiment verbal dels menors i progenitors d'acord al model adjunt a l'annex 9.4.

5.2.6. Anàlisi de dades

A l'anàlisi de les dades recollides hem de diferenciar les que han estat recollides a partir dels expedients o informes realitzats pels tècnics i les obtingudes a partir de les entrevistes semiestructurades realitzades amb els professionals.

Per tal d'exposar el procés dut a terme en l'anàlisi de la informació obtinguda de forma clarificadora s'ha confeccionat l'esquema 2.

Esquema 2. Procés d'anàlisi de les dades

Com mostra l'esquema, les dades secundàries (imputats i víctimes) inicialment es van recollir en paper per posteriorment informatitzar-les en dues bases d'excel (una per imputats i una altra per víctimes). A continuació, aquestes dues bases es van traspasar al programa SPSS⁴⁴ per tal d'iniciar el tractament estadístic pròpiament dit. El tractament s'inicià amb una fase de depuració de totes les variables implicades, que consistí en verificar, organitzar i generar les variables que s'utilitzarien més endavant en l'anàlisi.

Aquests anàlisis es van organitzar en tres grans blocs que corresponen a tres moments diferenciats:

a) Anàlisis freqüencials o recomptes de les variables a estudiar, tant pels imputats com per les víctimes.

b) Tractament estadístic de les relacions o associacions que hi ha entre variables d'interès per l'estudi. De fet, la majoria d'anàlisis s'han realitzat amb la prova estadística de Txi-quadrat, que es permet veure l'existència de relació entre dues variables de tipus qualitatiu (dicotòmic o politòmic).

c) Anàlisi multivariant, que consisteix en treballar amb conjunts de variables (i no pas de dues amb dues, com l'anàlisi anterior). En concret, hem utilitzat un anàlisi de classificació per segmentació⁴⁵. Aquest tipus d'anàlisi, molt semblant a les tècniques de regressió múltiple pas a pas, no té com a finalitat posar de manifest els grups, sinó buscar aquells grups d'individus que millor expliquin les modalitats (categories) d'una variable (que és escollida per l'investigador). En altres paraules, serveix per conèixer el "*perfil*" de les persones segons les categories de la variable criteri que es vol segmentar. De fet, l'anàlisi ens proporciona quines categories de totes les variables són les més associades a cadascuna de les categories que conté la variable que estem segmentant. Aquest anàlisi ha estat realitzat mitjançant el programa estadístic SPAD, la qual

⁴⁴ Pallant, J. (2007) Spss Survival manual. McGraw-Hill. Berkshire

⁴⁵ Lebart, I.; Morineau, A i Fénelon, J. (1985), Tratamiento estadístico de datos. Métodos y programas. Barcelona. Marcombo.

González López-Valcarcel, B (1991) Anàlisi multivariante. Aplicación al ámbito sanitario. Barcelona. S.G. editores.

Valderrey, P.S. (2010) Técnicas de segmentación de mercados. StarBook. Madi.

cosa ha comportat fer una conversió de les bases de dades utilitzades amb l'SPSS al format SPAD.

Respecte a les dades primàries, l'anàlisi realitzat ha estat el del contingut de les entrevistes realitzades als professionals. La finalitat de l'anàlisi responia a l'organització de les temàtiques al voltant dels quatre blocs referenciats a l'apartat 5.2.5.2. que donava contingut al títol de recollida de dades de les entrevistes. Les àrees temàtiques d'exploració que allà es plantejaven eren al voltant de: paper de les TIC en les conductes dels joves, ús inadequat i conductes de risc i abordatge dels casos que arriben a justícia juvenil, bàsicament.

Pel seu anàlisi es va elaborar una graella on s'anaven complimentant els apartats a partir dels continguts obtinguts. Els resultats es relacionen a l'apartat 6.5 de la recerca, la percepció del fenomen en els professionals.

6. Resultats

La presentació dels resultats d'aquesta recerca pretén respondre als objectius i les hipòtesis plantejades en els capítols 3 i 4 del treball. Aquest ha estat el criteri que s'ha seguit per l'exposició del capítol.

Les dades quantitatives obtingudes s'exposen en primer lloc, les referides als victimaris o imputats i, posteriorment, a les víctimes d'acord als grans blocs temàtics que donen contingut al títol d'aquest estudi. Aquestes dades són les característiques sociodemogràfiques d'imputats i víctimes, les característiques penals i criminològiques d'imputats i procediments revisats i, per últim, un apartat entorn els mitjans tecnològics utilitzats en la conducta assetjadora.

Finalment, exposarem els continguts que se'n resulten de les entrevistes semiestructurades als professionals i a l'últim apartat es presentaran les característiques associades a un conjunt de variables que hem cregut rellevants per explicar les característiques més comuns d'aquesta tipologia delictiva en els imputats i les seves víctimes.

6.1. Característiques sociodemogràfiques dels imputats i víctimes

A les primeres pàgines del treball fèiem referència a que l'adolescència és una fase d'experimentació i aprenentatge. Aquest període evolutiu exposa al menor a situacions de risc entorn a la temàtica objecte d'aquest estudi, com hem descrit en el marc teòric i conceptual.

Al llarg d'aquests apartats que segueixen, abordarem diferents aspectes que hem agrupat per àrees temàtiques d'acord a variables individuals en dos grans blocs, per una banda els menors imputats i, per l'altra, les víctimes o menors assetjats. Això ens permetrà conèixer les seves característiques, a partir de les fonts que hem consultat (informes tècnics, diligències policials i resolucions judicials) i analitzar alguns aspectes rellevants i que hem apuntat sobre els adolescents i les TIC, la funció de la família, de l'escola i del grup d'iguals.

Considerem, especialment, hem de posar atenció en les característiques dels menors imputats i víctimes.

6.1.1. Els imputats

Aquest primer apartat intenta donar resposta al primer dels objectius específics descrit, el que fa referència a la identificació de les característiques dels menors denunciats en relació a les variables edat i sexe, l'origen i lloc de residència, el nivell d'estudis i rendiment acadèmic i dues variables de la família: la classe social i l'estil educatiu.

En les taules següents es presenten la distribució dels 185 subjectes que componen l'objecte d'estudi a partir de diferents variables individuals que s'han considerat rellevants alhora d'analitzar el fenomen, d'acord al contingut recollit al capítol 2 d'aquest estudi.

6.1.1.1. Edat i sexe

La franja d'edat objecte d'estudi amb més representativitat és la de 14 a 15 anys, tant en nois com en noies, amb un 33,6% i un 27,6%, respectivament, del total de 113 casos.

De l'encreuament d'aquests dues variables, edat i sexe, se'n resulta el que es presenta en la taula 13.

Taula 13. Edat i sexe imputats

Edat	Sexe					
	Home		Dona		Total	
	n	%	n	%	n	%
14 anys	41	22,2	21	11,4	62	33,6
15 anys	31	16,8	20	10,8	51	27,6
16 anys	21	11,4	16	8,6	37	20,0
17 anys	16	8,6	19	10,3	35	18,9
Total	109	58,9	76	41,1	185	100,0

La taula ens mostra que, mentre es manté la freqüència de noies en les diferents franges d'edats, en els nois observem un descens progressiu que es va incrementant fins arribar als 17 anys⁴⁶.

Podem veure com els percentatges són decreixents d'acord a la categoria de més edat. Una informació suggerent que se'ns planteja va directament relacionada amb les dades recollides en el mar teòric, on es veia que l'edat és un factor important directament relacionat amb l'exposició al risc per un ús inadequat dels dispositius telemàtics, així com l'accés dels nois i noies en els primers cursos de l'ESO als diferents dispositius tecnològics.

Igual d'interessant és tenir en compte la poca diferència existent entre els dos sexes, cosa que il·lustra el paper actiu que tenen les noies davant aquest tipus de comportaments, com ja apuntàvem en la documentació i estudis realitzats sobre la temàtica, en relació a altre tipus de conducta penal.

No hem observat una discriminació per gènere respecte a la conducta d'assetjament, que sí sorprèn d'acord a les dades publicades pel Departament de Justícia on la població masculina té uns nivells de representativitat més rellevants en relació a la femenina.⁴⁷

6.1.1.2. Origen i lloc de residència

La distribució per àrea geogràfica de procedència i lloc de residència dels menors imputats en aquests procediments són les dades que hem estudiat i que mostrem a les taules 14 i 15.

⁴⁶ Respecte a la distribució per edats, segons dades extretes de la base de dades de la Direcció General sobre els casos atesos al Servei de Mediació i Assessorament Tècnic als tres programes que desenvolupa (Mediació, Assessorament Tècnic i Cautelars) durant el 2010 trobem una tendència diferent, és a dir, un progressiu augment dels casos per edats passant dels 332 de 14 anys als 981 de 17 anys.

⁴⁷ En dades de la població atesa per Justícia Juvenil segons el gènere, corresponents al segon semestre de 2010 i recollides en el Butlletí semestral elaborat per l'Àrea de Planificació i Projectes Estratègics del Departament de Justícia, els percentatges d'homes és d'un 82,92% front al 17,08% de dones. Segons dades informàtiques del Servei de Mediació i Assessorament Tècnic, els percentatges diferenciats per gènere durant aquest mateix 2010 en la població atesa dins els programes de Mediació, Assessorament Tècnic i Cautelars, són d'un 80,77% d'homes i un 19,23% de dones. Dades que corroboren la idea que apuntàvem en el text.

Taula 14. Distribució per àrea geogràfica de procedència

Àrea geogràfica de procedència	n	%
Catalunya	135	73,0
Resta d'Espanya	5	2,7
Unió Europea	4	2,2
Magrib	2	1,1
Resta d'Àfrica	1	0,5
Amèrica Central i del Sud	26	14,1
No consta	12	6,5
Total	185	100,0

Respecte la nacionalitat, les dades són aclaparadores acumulant-se amb un 73% el percentatge de menors imputats nascuts a Catalunya. Els estrangers representen un 17,9%, la majoria procedents d'Amèrica Central i del Sud amb un 14,1%. Possiblement es tracta d'una població nouvinguda on podrien entrar en joc les percepcions, els aprenentatges i les vivències culturals amb relació a l'agressivitat en aquest tipus d'assetjament de tipus cibernètic.

Les conductes analitzades es donen en diferents nuclis urbans. A la taula 15 presentem els llocs de residència d'aquests menors distribuïts per comarques.

Taula 15. Distribució per comarques de residència

Comarques de residència	n	%
Alt Penedès	4	2,2
Anoia	10	5,4
Bages	8	4,3
Baix Ebre	1	0,5
Baix Llobregat	42	22,7
Barcelonès	53	28,6
Berguedà	1	0,5
Garraf	3	1,6
La Selva	1	0,5
Maresme	22	11,9
Osona	1	0,5

Vallès Occidental	29	15,7
Vallès Oriental	10	5,4
Total	185	100,0

L'acumulació de casos correspon a les zones de més densitat de població i on també s'acumulen, amb major representativitat, els casos atesos per la justícia juvenil catalana. Destaquem el Barcelonès, seguit pel Baix Llobregat, el Vallès Occidental, el Maresme i amb els mateixos percentatges l'Anoia i el Vallès Oriental.

6.1.1.3. Nivell d'estudis i rendiment acadèmic

La distribució per àmbits de socialització com l'escola i el treball ens dona l'oportunitat de conèixer la relació que el menor manté amb l'escola i el seu nivell d'aprofitament, valorant el seu rendiment escolar, així com amb la feina.

Els resultats deriven de les dades obtingudes als informes dels tècnics.

La taula 16 confirma que el percentatge més alt de casos s'acumula entre 2n i 3r d'ESO, a cavall entre el 1r i el 2n cicle de la secundària, amb un 43,2% dels casos.

Taula 16. Nivell d'estudis en el moment de la denúncia

Nivell d'estudis	n	%
1r ESO	6	3,2
2n ESO	43	23,2
3r ESO	37	20,0
4t ESO	31	16,8
Mòduls grau mitjà	8	4,3
Batxillerat	6	3,2
Altres	26	14,1
No consta	28	15,1
Total	185	100,0

La categoria d'*Altres* inclou estudis no reglats com per exemple perruqueria o escoles d'adults.

A la categoria *No consta*, que representa un percentatge nombrós, hem inclòs, entre d'altres, als menors que tot i no constar el seu nivell d'estudis, de la denúncia se'n desprèn que estan seguint els estudis reglats corresponents a l'ESO.

Només un 2,2% dels joves, quatre casos, està desenvolupant una activitat laboral.

Tot seguit passarem a analitzar uns indicadors prou rellevants en la socialització del jove com són el seu rendiment acadèmic i el seu nivell de compromís envers la institució escolar.

Entenem per rendiment acadèmic òptim o satisfactori una progressió adequada en l'assoliment dels continguts acadèmics i en la progressió de curs escolar. També hem considerat interessant recollir el nivell de motivació i compromís del jove envers l'escola. Aquest darrer el mesurem a partir de comportaments com l'absentisme escolar, l'abandó dels estudis i la presència d'actituds negatives envers aquest àmbit que pensem poden estar relacionades amb la incorporació d'experiències deficitàries en els aprenentatges de les TIC.

D'aquests indicadors se'n resulten les dades recollides a la següent taula:

Taula 17. Rendiment acadèmic

Rendiment acadèmic	n	%
Baix	87	47,0
Òptim	23	12,5
No consta	75	40,5
Total	185	100,0

Les dades recollides a la taula 17 deriven dels continguts que el professional recull i descriu al seu informe tècnic.

El percentatge de rendiment acadèmic més òptim es situa amb un 30,4% als 16 anys, seguit per un 28,7% als 17 anys i un 26,1% als 14 anys. La diferenciació per gènere ens mostra que, en les casos que ha estat possible enregistrar aquesta variable, el percentatge de rendiment baix acumulat en les noies

(48,7%) és superior als dels nois (45,9%) els quals tendeixen a obtenir un rendiment acadèmic més satisfactori.

Les dificultats en l'etapa escolar van directament relacionades amb el nivell de compromís del noi i noia amb l'escola⁴⁸. D'acord a la informació del cas, trobem per una banda un percentatge d'un 20,5% que té aquest compromís envers els aprenentatges escolars front a un 37,3% que no el té. Les diferències de gènere en aquest compromís i interès cap a l'escola ens mostren que els nois tendeixen a presentar un interès més baix situant el percentatge al 21,1%.

Els nivells de motivació i compromís estan directament relacionats amb les dificultats que l'alumnat presenta envers els aprenentatges. Hem trobat en 38 casos la presència d'aquest compromís envers la seva formació acadèmica, que representen un 20,5% dels casos. L'absència d'aquest compromís queda reflectida en 69 dels casos revisats, que representen un 37,3%.

Per últim, fer esment al 42,2% que no s'ha pogut avaluar per no disposar d'informació provinent de les fonts de consulta, en total 78 casos.

Respecte a les valoracions que els professionals recullen als seus informes tècnics, destacaríem les següents dificultats en aquest grup d'alumnat:

a) absentisme escolar⁴⁹, amb un 15,1%

b) problemàtica conductual⁵⁰, amb un 18,9%

⁴⁸ Per mesurar aquesta variable hem agafat com a referència la següent definició: "L'interès o compromís cap a l'escola o la feina és una variable dinàmica i és diferent de la història dels resultats acadèmics ja que es refereix al nivell recent de motivació i compromís del jove cap a l'escola o la feina. Un nivell baix de compromís o interès es reflecteix en conductes com l'absentisme escolar/laboral recent, abandonar els estudis o la feina, arribar tard amb freqüència, no fer els deures i actituds com ara no voler anar a escola o a la feina, intents d'abandó i veure l'educació i la feina com quelcom sense importància", pàg. 83. SAVRY: Manual per a la valoració estructurada de risc de violència en joves. CEJFE (2006), Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya.

⁴⁹ Hem considerat "l'absentisme escolar" com l'absència reiterada i no justificada, dins l'horari escolar, d'alumnat en edat d'escolarització obligatòria en el centre educatiu on està matriculat, segons es recull en el "Projecte de Convivència i èxit educatiu" de setembre de 2011 publicat pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya, referenciat a la bibliografia.

⁵⁰ Segons es recull també en aquest mateix Projecte marc del Departament d'Ensenyament de publicació recent, aquesta problemàtica conductual correspondria a les conductes disruptives

c) abandó definitiu de l'escolarització, amb un 4,3%

d) problemàtica relacionada amb la salut mental, amb un 5,9%.

D'aquestes dificultats, diferenciant-les per sexe, obtenim que els nois presenten més absentisme escolar (10,3%) i problemàtica conductual (11,4%) en relació a les noies (4,8% i 7,6% respectivament). Mentre, aquestes obtenen uns percentatges més alts que els nois en l'abandonament de l'escolarització (3,2% front a un 1,1%) i en la problemàtica relacionada amb la salut mental (3,8% front a un 2,2%).

No es valora ni es fa menció a cap dificultat en el 4,3% (8 casos) i hem de fer menció que en el 51,4% no s'ha pogut recollir informació d'aquesta variable al no estar accessible als informes tècnics.

6.1.1.4. Classe social i estil educatiu de la família

Hem vist al capítol 2 d'aquest estudi com la família ocupa un lloc determinant en la socialització dels descendents. Volíem descriure i mesurar el nivell socioeconòmic i l'estil educatiu exercit pels progenitors, doncs pensàvem que podrien ser dos indicadors rellevants i determinants per mesurar els factors protectors que permeten una criança dels fills potenciadora de les capacitats, l'educació i d'un entorn de seguretat.

Per una banda, el nivell socioeconòmic el definim amb les categories alt, mitjà i baix i les valoracions d'aquestes categories eren recollides pel tècnic en els seus informes adreçats a la instància judicial. En relació a aquest punt, pràcticament la meitat dels casos revisats -83-, amb un percentatge d'un 44,9%, són de classe mitjana, seguit amb un 10,3% de classe social amb pocs recursos econòmics i només un 1,1% són de classe alta. No s'han pogut

que l'alumne protagonitza i que poden donar lloc a conflictes lleus, bàsicament de caire interpersonal -que són font de malestar o dificulten el dia a dia en l'escola-, i a conflictes greus amb l'expressió de violència verbal o física que perjudiquen notablement la convivència en el centre escolar i generen sentiments d'indefensió, inseguretat i angoixa en els membre de la comunitat educativa.

valorar el 43,8% dels casos per no disposar d'aquesta informació. L'accés dels adolescents a les noves tecnologies és d'abast generalitzat a tots els nivells econòmics tal i com es feia esment en les primes pàgines d'aquest treball on es comentava els percentatges elevats d'Internet en les llars espanyoles.

La comunicació entre els membres de la unitat familiar hi juga un paper essencial. La variable que considerem determinant és l'estil educatiu exercit pels pares en l'educació dels fills, especialment pel que fa al nivell de control i el suport.

Ho hem mesurat a partir de quatre tipologies relacionades amb dos eixos i aspectes fonamentals de l'exercici de la parentalitat com són el control i el suport⁵¹. A continuació presentem el recull de dades sobre l'estil educatiu exercit pels pares:

Taula 18. Estil educatiu dels progenitors

Estil educatiu progenitors	n	%
Negligent	11	5,9
Permissiu	52	28,1
Autoritatiu	39	21,1
Autoritari	4	2,2
No consta	79	42,7
Total	185	100,0

Destaquem el 28,1% de casos en què els progenitors o cuidadors principals exerceixen un estil educatiu definit com a permissiu, seguit amb un 21,1% de l'autoritatiu. Pels experts i estudiosos en la matèria aquest estil autoritatiu és , el que ofereix millor nivell de competència als joves per la combinació d'empatia i suport i exigència en les tasques de supervisió i control, totes elles característiques importants per aconseguir un empoderament del menor front els riscos davant un ús inadequat de les TIC.

⁵¹ L. Steinberg relaciona aquests estils educatius parentals: negligent, permissiu, autoritatiu i autoritari. Referenciats i definits al capítol 2 (pàg. 22 i 23).

6.1.2. Les víctimes

Aquest segon apartat pretén identificar les característiques de les víctimes en relació a les variables edat i sexe, l'origen i lloc de residència, el nivell d'estudis, l'activitat principal, la relació amb el victimari o imputat, el temps i tipus de victimització i, per últim, els trastorns associats a la conducta d'assetjament.

A continuació es presenten les dades de les 133 víctimes que integren l'estudi corresponents a aquests 185 expedients. Hem de puntualitzar que en quatre de les 110 causes revisades la víctima era indeterminada, pel tipus de fet comès pel jove (pornografia infantil) i les característiques de les mateixes no ens van permetre el seu anàlisi.

De la mateixa manera que hem exposat les característiques dels imputats, passem ara a veure les que es donen per freqüència en les víctimes. Seguirem un ordre similar malgrat s'han fet alguns ajustos en la categoria d'apartat perquè pensàvem podria ser d'interès cara a la temàtica a estudiar. Puntualitzar que les fonts han estat únicament les dades aportades per les mateixes víctimes en les diligències policials i la referència en l'informe tècnic que el professional elabora per la instància judicial.

6.1.2.1. Edat i sexe

El propòsit d'aquest apartat és descriure el tipus de victimització entre adolescents mitjançant el telèfon mòbil i Internet i analitzar si pot haver-hi una relació directa entre l'edat i el sexe (Buelga-Cava-Musitu, 2010).

La literatura científica entorn al tema diu que és en la primera adolescència i en les noies quan es donen unes condicions més properes a patir la situació de risc i patir més vulnerabilitat.

Les taules 19 i 20 recullen les dades corresponents a la recerca.

Taula 19. Edat de les víctimes

Edat	n	%
Menor de 14	21	15,8
14	25	18,8
15	25	18,8
16	11	8,3
17	11	8,3
18 o més	19	14,3
No consta	21	15,8
Total	133	100,0

Taula 20. Distribució per sexe de les víctimes

Sexe	n	%
Home	54	40,6
Dona	75	56,4
No consta	4	3,0
Total	133	100,0

Les dues taules anteriors recullen dades d'interès entorn a aquestes dues variables i on es pot veure clarament el que apuntàvem en el comentari inicial de l'apartat determinant que l'edat i el sexe estan relacionades en l'exposició a aquesta condició de vulnerabilitat, especialment en els més joves i en les dones.

També de les dades podem observar que els menors victimaris tendeixen a agredir a altres menors d'edats inferiors a la seva.

6.1.2.2. Origen i lloc de residència

En paral·lel al que comentàvem sobre els imputats són les dades que presentem entorn a les víctimes.

Hi ha un percentatge important de casos perduts.

Les taules 21 i 22 ens mostren el lloc d'origen i de residència de les víctimes. Com es veu, resulten dades que s'ajusten a les que presentàvem dels menors imputats.

Taula 21. Distribució per àrea geogràfica de procedència de les víctimes

Àrea geogràfica de procedència	n	%
Catalunya	83	62,4
Resta d'Espanya	4	3,0
Europa	2	1,5
Magrib	2	1,5
Amèrica Central i del Sud	14	10,5
No consta	28	21,1
Total	133	100,0

Taula 22. Distribució per comarques de residència de les víctimes

Comarques de residència	n	%
Alt Penedès	3	2,3
Anoia	7	5,3
Bages	5	3,8
Baix Llobregat	10	7,5
Barcelonès	35	26,3
Berguedà	1	0,8
Garraf	3	2,3
La Selva	1	0,8
Maresme	14	10,5
Osona	1	0,8
Segrià	1	0,8
Vallès Occidental	21	15,8
Vallès Oriental	9	6,8
No consta	22	16,5
Total	133	100,0

Es pot interpretar que, atès el tipus de relació coneguda i de proximitat física entre víctima i victimari, el 16,5% dels casos perduts es produeix pràcticament

en les comarques on s'acumulen els percentatges majoritaris on precisament també s'inclou la majoria de victimaris que hem descrit en la taula núm. 15, que fa referència a la distribució per comarques de residència dels imputats.

6.1.2.3. Nivell d'estudis i activitat principal

Taula 23. Nivell d'estudis de les víctimes en el moment de la denúncia

Nivell d'estudis	n	%
1er ESO	8	6,0
2on ESO	14	10,5
3er ESO	8	6,0
ESO sense concretar curs	45	33,8
1er Batxillerat	1	0,8
Altres (no reglats)	11	8,3
No estudia	10	7,5
No costa	36	27,1
Total	185	100,0

Com a factor protector podem concloure a partir dels resultats obtinguts que un 56,3% del casos revisats estan seguint els estudis corresponents a l'ensenyament secundari obligatori.

Afegir també que només un 3,0% de les víctimes treballa com activitat principal.

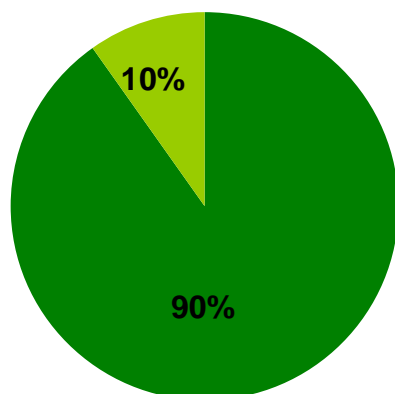
6.1.2.4. Relació amb el victimari i tipus

Ens semblava molt important esbrinar el grau de relació que la víctima tenia amb el seu victimari, així com el tipus de relació entre ells. Se'ns confirmen els resultats esperats en el sentit que un 90,2% dels casos, la víctima coneix al seu victimari. Generalment sol ser un company d'escola.

Un 86,5% dels casos revisats, el nombre total de víctimes implicades és 1 ó 2 i s'ubiquen en la proximitat física del seu ofensor, com veiem en les dades que s'exposen a continuació.

Gràfic 1. Relació amb el victimari

■ Coneguda ■ Desconeguda

La taula 24 ens permet veure la incidència que representa l'escola en la relació imputat i víctima.

Taula 24. Tipus de relació imputat-víctima

Tipus de relació	n	%
Amistat	12	9,0
Company d'escola	58	43,6
Entorn de residència	33	24,8
Parella-exparella	13	9,8
Parella-altres *	6	4,5
No consta	11	8,3
Total	133	100,0

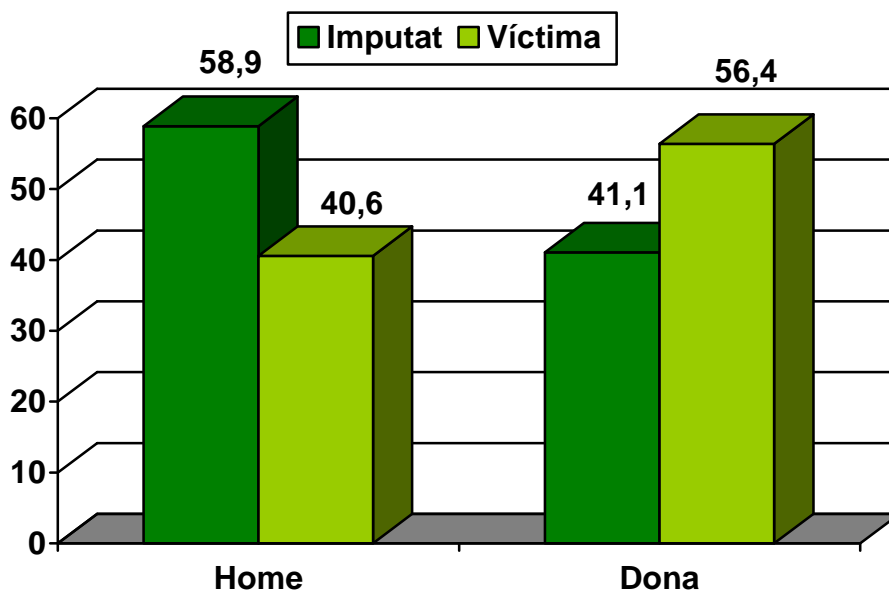
* Externes a la relació de parella però amb uns intervals ajustats d'edats.

A banda de l'escola, un 14,3% dels casos la relació ve donada per una relació sentimental frustrada o externa en el moment de la denúncia. Aquestes dades s'ajusten en els adolescents al moment d'experimentació d'amor romàntic i on sovint poden ser víctimes de violència en les relacions de parella. En l'estudi

hem vist alguns casos en els que un dels dos intenta mantenir el poder i el control de l'altre mitjançant l'abús, sigui a través d'una xarxa social, el *Messenger* o amb l'ús del telèfon mòbil.

Per completar aquest apartat presentem el següent gràfic on es mostra l'encreuament de la variable sexe en els dos col·lectius.

Gràfic 2. El sexe segons imputats i víctimes

6.1.2.5. Temps i tipus de victimització

Una de les característiques que hem descrit d'aquest tipus de conducta violenta, al igual que es dona en el bullying tradicional, és la intencionalitat de l'acció repetida en el temps agreujant les conseqüències i el grau de victimització del menor assetjat. Descriure aquestes característiques era el propòsit de la recollida d'informació respecte aquestes variables.

Ens ha resultat difícil, però, arribar al nostre propòsit que era identificar un grup de víctimes moderades i un grup víctimes severes, a partir del nombre d'agressions produïdes en les franges de temps. Els resultats es presenten en la taula 25.

Taula 25. Temps de victimització (intervals)

Durada percebuda	n	%
Inferior a 30 dies	78	58,6
1-3 mesos	11	8,3
3-6 mesos	14	10,5
6-12 mesos	9	6,8
Més de 12 mesos	6	4,5
No consta	15	11,3
Total	133	100,0

La taula mostra la percepció del temps que té el menor assetjat respecte el que dura aquest assetjament. Es tracta de criteris de subjectivitat descrits per la mateixa víctima. Hem intentat fer intervals de temps d'acord a la variabilitat de dates d'inici de la conducta de l'assetjament amb TIC descrit en la denúncia, que gairebé es presenta imprecisa per la víctima i on resta difosa amb l'expressió del sentiment de percepció de victimització mostrada per la víctima.

Ens ha resultat difícil recollir la intensitat d'aquesta conducta d'assetjament durant aquests intervals de temps.

Som conscients que aquest tipus de dades són d'interès i donaria peu a un tipus d'estudi més qualitatiu on, amb un anàlisi més acurat, es podrien analitzar aspectes interessants per l'aproximació al món del menor passiu, el que pateix la conducta.

Així, observem que un 4,5% dels casos la durada de victimització descrita és superior a 12 mesos, que serien aquells casos més greus. Destaca el 10,5% dels casos situats l'interval 3-6 mesos.

No ha resultat possible determinar la freqüència d'aquestes accions durant aquests intervals de temps.

6.1.2.6. *Trastorns associats a la conducta d'assetjament*

Les dades recollides no permeten definir uns perfils d'aquestes cibervíctimes. Malgrat tot, a partir de les dades analitzades podem concloure que hi ha una relació entre *ansietat* i *assetjament cibernètic*. És clar que hi ha una relació en el fet de patir un assetjament i mostrar uns trastorns vinculats a l'emotivitat com: conductes depressives, indefensió, atemoriment, problemes de concentració, etc... Algunes d'elles apareixen en la casuística d'aquest estudi en els casos on hi havia una prolongació en el temps.

Un 36,8% dels casos revisats en el moment de la declaració admet patir algun tipus de trastorn associat a la conducta denunciada, tal com resta recollit en les diligències policials. La taula 26 recull la tipologia d'aquests trastorns que la víctima exposa patir en el moment de la denúncia.

Taula 26. Tipus de trastorn descrit en la denúncia

Tipus trastorn	n	%
Ansietat	4	3,0
Ansietat/Por	20	15,0
Ansietat/Somatització	6	4,5
Por	13	9,8
Por/Rebuig escola	3	2,3
Cap	87	65,5
Total	133	100,0

Respecte al tipus d'atenció especialitzada rebuda, derivada de la conducta denunciada, en 22 casos (un 16,6%) s'ha fet una demanda d'atenció i d'abordatge des de l'àmbit de la salut mental, a nivell psicològic i/o psiquiàtric.

Un 7,5% dels casos el menor assetjat ha sol·licitat una mesura de protecció, en el moment de denunciar els fets.

6.2. **Característiques penals i criminològiques dels expedients**

Els resultats que s'exposen en aquest apartat responen als objectius específics 2 i 4 i volen explicar el tipus de comportament primari i reincident del victimari i

el tipus de resposta que dóna la instància judicial a la conducta en les fases del procediment-instrucció fins a l'enjudiciament- i finalment l'execució de la mesura analitzant els intents de solucions judicials practicades. Els resultats es presenten en dos grans blocs temàtics:

Primer, els trets relacionats en l'àmbit penal amb la descripció de conductes i sancions.

Segon, els que corresponen des de una visió criminològica a l'explicació de les circumstàncies del acte il·lícit, els factors criminògens i les seves característiques.

Tant un com l'altre, els considerem rellevants analitzar-los per apropar-nos al fenomen i als trets que el caracteritzen.

Respecte al primer gran bloc, les variables que s'analitzen són: nombre de causes obertes per la Fiscalia de Menors, tipus de fet delictiu comès relacionat amb les noves tecnologies, altres tipus de fets delictius comesos en les causes obertes, programes executats per l'administració en els expedients dels menors que componen la mostra.

En 178 expedients, dels 185 revisats (96,2%), en l'ofici de la petició d'informe lliurat des de la Fiscalia no es limita la possibilitat de resoldre el conflicte penal per la via de la conciliació-reparació amb la víctima.

El percentatge més elevat de casos revisats es correspon amb un únic fet imputat des de la Fiscalia, (43,8%), seguit d'un 36,2% on hi figuren dos fets i un 18,4% en té tres i un 1,6% quatre fets..

Respecte al segon bloc les variables que s'analitzen són: la participació menors de 14 anys i adults en les causes obertes objecte d'estudi, relació del fet causes obertes amb tipus violent o no violent.

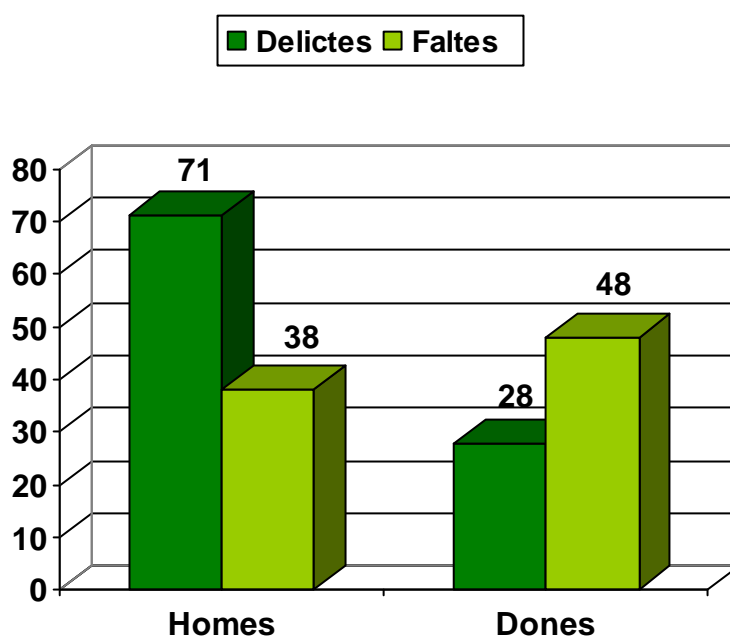
Resulta interessant esbrinar i mesurar el solapament en els menors d'edat de l'assetjament tradicional –*bullying*-, amb les experiències de l'assetjament cibernètic –*ciberbullying*-. Veure quin dels dos apareix primer i el percentatge de casos en que el *ciberbullying* apareix en primer ordre i sense relació amb un

bullying.

6.2.1. Tipus de fets

En la gràfica es mostren els percentatges de delictes i faltes segons la tipificació penal que ha fet la Fiscalia de les conductes imputades als infractors i diferenciades per gènere.

Gràfic 3. Tipus de fets per gènere

Els homes tenen un percentatge més alt de conductes tipificades com a delictes mentre que les noies ho tenen en faltes.

Els delictes i les faltes presenten una distribució similar entre primaris i reincidents (37,8% de primaris i un 15,7% reincidents en els delictes i 31,4% en els primaris i el 15,1% en els reincidents en les faltes)..

El 80,0% dels delictes i faltes comesos per aquests 185 imputats responen a 1 i 2 fets protagonitzats.

6.2.2. Tipus de conductes penals

Respecte el nombre de fets delictius la taula 27 mostra que el percentatge.

Taula 27. Quantitat de delictes i faltes en la causa

Número de delictes	n	%
Un	81	43,8
Dos	67	36,2
Tres	34	18,4
Quatre	3	1,6
Total	185	100,0

Per tipificació penal s'agrupen en la classificació recollida a la taula 28.

Taula 28. Distribució dels grups de delictes

Tipus d'accions	n	%
Contra la intimitat	2	1,1
Contra l'honor i la llibertat personal	38	20,6
Contra la integritat	76	41,1
Contra la intimitat i integritat	2	1,1
Contra la intimitat i l'honor	1	0,5
Contra la llibertat personal i integritat	43	23,2
Contra la llibertat personal, honor i integritat	14	7,6
De contingut sexual	9	4,9
Total	185	100,0

Dins dels fets *contra la intimitat* inclouríem conductes com compartir secrets amb altres, lliurar o manipular imatges pròpies sense el consentiment, entrar en un compte de correu privat o programa missatgeria instantània, per exemple.

Respecte als fets *contra l'honor i la llibertat personal* s'inclouen les *injúries*, les *amenaces*, les *coaccions*, entre d'altres. Pel que fa als fets *contra la integritat* estaria inclosa aquella conducta *d'assetjament escolar* traslladat a la xarxa.

Podem veure en la taula que els fets delictius més comuns són els fets delictius *contra la integritat* seguits dels fets delictius *contra la llibertat personal i integritat* i en tercer lloc *contra l'honor i la llibertat personal*.

Un 4,9% dels casos tenen a veure amb conductes amb motivació sexual, tots ells protagonitzats per nois i que inclouen els casos de *sexting*.

La taula 29 es mostra la relació d'aquest tipus de fets en les franges d'edat estudiades seguint un ordre decreixent.

Taula 29. Relació de fets per edats

Tipus de fet	Edat								Total	
	14		15		16		17			
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
C. la integritat	39	21,1	17	9,2	9	4,9	11	5,9	76	41,1
C. la llib. personal i integritat	11	5,9	18	9,7	10	5,4	4	2,2	43	23,2
C. la llibertat personal	6	3,2	7	3,8	5	2,7	8	4,3	26	14,1
C. la llib. personal, honor i integritat	5	2,7	3	1,6	1	0,5	5	2,7	14	7,6
C. l'honor	-	-	-	-	-	-	1	0,5	1	0,5
C. l'honor i la llibertat personal	-	-	5	2,7	4	2,2	2	1,1	11	5,9
De contingut sexual	-	-	1	0,5	5	2,7	3	1,6	9	4,9
C. la intimitat	-	-	-	-	1	0,5	1	0,5	2	1,1
C. la intimitat i integritat	1	0,5	-	-	1	0,5	-	-	2	1,1
C. la intimitat i l'honor	-	-	-	-	1	0,5	-	-	1	0,5
Total	62	33,5	51	27,6	37	20,0	35	18,9	185	100,0

La presència més alta d'aquests percentatges es dona en les franges d'edat dels més joves. possiblement relacionada amb l'assetjament escolar en la franja d'edat corresponent a l'escolarització obligatòria.

Les conductes relacionades amb un contingut sexual i *contra la intimitat, integritat i honor* apareixen en edats superiors, els 16 (2,7%) i els 17 anys (1,6%). En aquest apartat s'inclouen els casos de *sexting* detectats. Les dades coincideixen amb les que recollíem en l'apartat 2.1 d'aquest treball, on fèiem esment a l'estudi elaborat per l'Institut Nacional de Tecnologies de la Comunicació (INTECO) en el 2010, on situaven una incidència directa d'aquest comportament en un 6,1% entre adolescents de 15 i 16 anys en aquell any. Recentment, en una publicació de novembre de 2011 d'aquest mateix Institut es situava un 40,8% entre menors de 15 a 16 anys el percentatge de

coneixement d'aquesta conducta de risc. L'estudi recollia la franja 10 a 16 anys.⁵²

6.2.3. Reincidència

Ja em comentat en el capítol del treball de camp que alhora d'analitzar la causa objecte d'estudi es revisava l'expedient del noi i noia on s'inclouen també els antecedents de petició d'informe tècnic per altres fets. S'inclouïen en l'estudi aquells procediments en els que també s'ajustaven a l'objectiu de la recerca, és a dir on també hi havia altres conductes anàlogues amb presència de les TIC. No eren però objecte d'estudi aquells procediments que no s'ajustaven a la temporalitat programada (gener-09-juny-11).

Pensàvem inicialment que els menors que assetgen tenen més probabilitat de veure's implicats en altres tipus de conductes antisocials, violentes, robatoris i actes de vandalisme. Per aquest motiu es van registrar quantitativament els fets d'aquestes característiques.

D'aquest anàlisi se'n resulten 57 casos que tenen altres causes obertes per la fiscalia en el període d'estudi (un 30,8%) i 128 casos primaris (69,2%). Amb 2 fets el percentatge és de 16,8 i amb 3 o més d'un 14,1%. Per gènere, observem unes tendències que apunten a més expedients acumulats a la Fiscalia de Menors en els nois (58,9%) que en les noies (41,1%).

Tanmateix, dels menors que repetien en una causa a la Fiscalia de Menors 8 casos (4,3%) es tractava de nois i noies que reincidien en un tipus de conducta d'assetjament mitjançant l'ús d'una eina tecnològica. Les noies superen als nois amb un 2,7% front a un 1,6%. La repetició de la conducta d'aquests 8 casos es distribueix en: 5 casos amb dos expedients i en 3 que s'havia repetit la conducta en tres procediments.

El resum d'aquestes dades sobre reincidència i gènere es recullen en la taula número 30.

⁵² INTECO (2011) Estudi sobre hàbits segurs en l'ús d'smartphones pels nens i adolescents espanyols. Observatori de la seguretat de la Informació. Novembre 2011, pàg 86. Disponible en <http://www.inteco.es>.

Taula 30. Relació entre gènere i reincidència

Conducta primària i reincident	Sexe					
	Home		Dona		Total	
	n	%	n	%	n	%
Primari	76	41,1	52	28,1	128	69,2
Reincident	33	17,8	24	13,0	57	30,8
Total	109	58,9	76	41,1	185	100,0

Aquest percentatge de 30,8% entre homes i dones de reincidència pot ser un indicador precoç de risc de protagonitzar conductes delictives en el futur.

En relació a la conducta reincident en un 20,0% dels casos hi havia antecedents de fets amb un tipus de comportament agressiu i/o violent o bé es cometien durant el període en que es va dur la recollida de dades (gener-09 a juny-11). El percentatge és superior en les noies (26,3%) que en els nois (15,6%) pel que fa a conductes de caire violent acumulades fins el moment del tancament de recollida de dades.

Pel que fa a l'edat la major representació està en els 15 anys amb un 29,7%, de 24,3% els de 14 i 16 anys i amb un 21,6% els 17.

D'aquest recull de dades obtenim la taula 31 on es mostra la relació amb una conducta violenta. Destaca el 11,9% d'imputats que protagonitzen un tipus de violència física.

Taula 31. Distribució del tipus de conducta

Tipus de conducta	n	%
Primària	128	69,2
Violència contra les coses	15	8,1
Violència física	22	11,9
Violència verbal	10	5,4
Violència física-verbal-contra les coses	10	5,4
Total	185	100,0

Podem concloure que hi ha relació entre el comportament estudiat i la comissió de fets de caire violent. Se'n desprèn, així, la tasca de prevenció que s'ha de fer en la intervenció per aquests tipus de casos.

Si considerem els altres fets denunciats i la relació amb la violència es dona el fet que sí trobem la mateixa relació i aquesta és estadísticament significativa ($\chi^2_{(1)}=103,860; P<0.000$).

El nombre de programes presentencials que s'havien dut a terme per l'equip tècnic i les intervencions d'aquests casos per altres unitats d'atenció als joves que estan complint una mesura judicial o ho havien fet en un passat, ens ho resum la taula 32.

Taula 32. Intervencions prèvies a Justícia juvenil

Tipus d'intervenció equip tècnic	Sí		No		Total	
	n	%	n	%	n	%
Programa de mediació-reparació (1-3)	26	14,0	159	86,0	185	100,0
Programa d'assessorament tècnic (1-10)	44	23,8	141	76,2	185	100,0
Programa d'assessorament mesures cautelars (1-3)	11	5,0	174	95,0	185	100,0
Llibertat vigilada	8	4,3	177	95,7	185	100,0

Els menors imputats que formen part d'aquest estudi, majoritàriament, havien estat atesos en intervencions de l'equip tècnic des del programa d'assessorament tècnic (23,8%). En algun cas arriba a acumular 10 procediments. Es tracta de joves que ja han acumulat experiències prèvies des de la jurisdicció de menors.

Per tancar aquest apartat referir la dada interessant, que sí és estadísticament significativa ($\chi^2_{(2)}=39,060; P<0.001$) sobre la relació del *rendiment escolar* que presenta el menor i la relació amb la *reincidència*. Un rendiment escolar més baix està relacionat amb un major percentatge de reincidència. Els nois que presenten un rendiment escolar òptim són primaris, mentre que els de rendiment escolar baix presenten reincidència en l'activitat delictiva.

Aquesta dada està relacionada amb la significació estadística obtinguda en la relació del *nivell d'estudis* amb l'*edat* amb un valor ($X^2_{(2)}=42,724$; $P<0.001$), els casos revisats estan en el curs acadèmic que els hi correspon per edat.

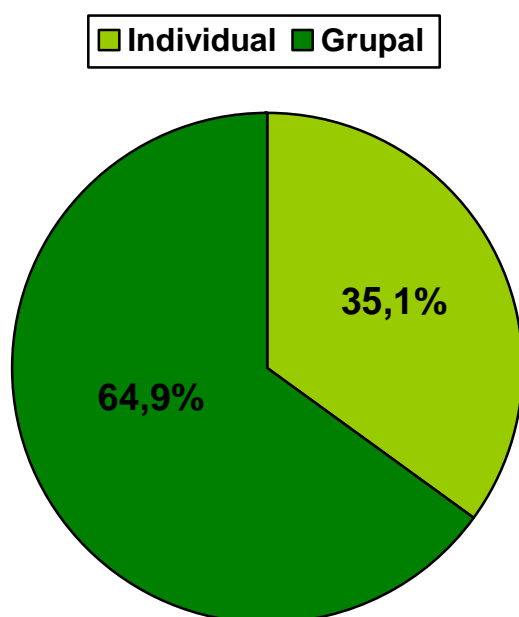
La relació entre el *compromís del jove amb l'escola* i la *reincidència* també resulta estadísticament significativa obtenint els valors ($X^2_{(2)}=52,316$; $P<0.001$). Així, els casos revisats que tenen menys compromís amb l'escola i dificultats en la seva escolarització són més reincidents.

De la mateixa manera *l'estil educatiu* exercit pels progenitors també ens presenta una relació interessant amb la *reincidència*. El percentatge més alt d'imputats reincidents es situa en un estil educatiu permissiu en les llars front al percentatge més elevat de primaris que es situa en un estil autoritatiu. No s'ha obtingut, però, un nivell de significació estadística.

6.2.4. Tipus de comissió

Els menors imputats solen cometre el fet delictiu majoritàriament en grup. Els integrants d'aquests grups a vegades està compost per a menors no imputables per minoria d'edat i d'altres que ja tenen assolits els 18 anys en el moment dels fets.

Gràfic 4. Tipus de comissió

Taula 33. Composició dels grups per número de persones

Composició dels grups per núm. persones	n	%
2 persones	30	66,6
3 persones	10	22,2
4 persones	1	2,2
5 persones	3	6,6
13 persones	1	2,2
Total	45	100,0

La participació de menors de 14 anys, d'acord a la revisió de les dades que figuren en els atestats policials revisats és de 22 que representen el 11,9%. En l'altre extrem els majors de 18 anys que acompanyen als menors en aquesta conducta, representant el 7,0% (13 casos). Els menors de 14 anys, no imputables, solen anar acompanyats de menors de 14 anys (2,2%) i de 15 (0,5%). Els majors de 18 anys tenen companys de 17 anys (2,2%) i més joves d'aquesta edat 4,9%.

Taula 34. Número de menors i composició dels grups

Formes	n	%
Menors 14-18	150	81,1
Amb menors de 14 anys	22	11,9
Amb majors d'edat	13	7,0
Total	185	100,0

Majoritàriament el grup està compost pel grup d'iguals.

Respecte a la composició dels grups pel que fa al gènere tenim que les noies tenen més tendència a actuar individualment o amb grup de dos. Entre els nois és on es pot trobar un percentatge de grup de quatre o més participants (16,2% els nois front el 4,3% de les noies).

Relacionant el tipus de composició individual o en grup amb la reincidència podem relacionar el fet que els nois primaris tendeixen a participar en aquest

tipus d'accions en grups i amb més freqüència, com recullen les dades de la taula 35.

Taula 35. Relació de tipus imputats amb la reincidència

Característiques número grup	Primari		Reincident	
	n	%	n	%
Un	31	24,2	25	43,9
Dos	39	30,4	17	29,8
Tres	26	20,3	9	15,8
Quatre o més	32	25,1	6	10,5
Total	128	100,0	57	100,0

6.2.5. Els grups de víctimes

Un 99% les víctimes es troben en la franja d'edat entre els 14 i els 18 anys, la mateixa edat dels imputats. La distribució es mostra en la taula 36.

Taula 36. Distribució edats grups de víctimes (interval)

Víctimes	n	%
Menor de 14	5	3,8
Franja 14-18	99	74,4
Més de 18	13	9,8
Franja 14-18 amb més de 18	11	8,3
Menor de 14/Franja 14-18/Més de 18	1	0,8
No consta (víctima indeterminada)	4	3,0
Total	133	100,0

A banda de l'edat, la vulnerabilitat de les víctimes inclou una variable relacionada amb el seu aspecte físic o fins i tot patir una discapacitat. Hi ha en la mostra 7 menors víctimes amb un grau de discapacitat i també algun cas d'obesitat en les noies que ha desencadenat la conducta d'assetjament per part del victimari.

6.2.6. La conducta assetjadora

Les taules 37 a 43 recullen els resultats obtinguts respecte la conducta assetjadora que ha patit la víctima, el temps que ha durat i els mitjans emprats per dur-la a terme.

Hem agrupat les conductes d'acord a la taxonomia de set tipus de victimització que descrivíem en l'apartat 2.4.3. de l'estudi (formes del *ciberbullying*). A banda de la conducta, la durada en el temps considerem són dues variables interessants a l'hora de mesurar els efectes de victimització.

Taula 37. Percepció durada victimització fustigament

Temps (intervals)	Fustigament				Total n
	Sí		No		
	n	%	n	%	
Inferior a un mes	41	53,2	37	66,1	78
D'1 a 3 mesos	6	7,8	5	8,9	11
De 3 a 6 mesos	10	13,0	4	7,1	14
De 6 a 12 mesos	8	10,4	1	1,8	9
Més de 12 mesos	5	6,5	1	1,8	6
No consta	7	9,1	8	14,3	15
Total	77	100,0	56	100,0	133

Taula 38. Percepció durada victimització provocació

Temps (intervals)	Provocació				Total n
	Sí		No		
	n	%	n	%	
Inferior a un mes	62	60,8	16	51,6	78
D'1 a 3 mesos	10	9,8	1	3,2	11
De 3 a 6 mesos	13	12,7	1	3,2	14
De 6 a 12 mesos	6	5,9	3	9,7	9
Més de 12 mesos	3	2,9	3	9,7	6
No consta	8	7,8	7	22,6	15
Total	102	100,0	31	100,0	133

Taula 39. Percepció durada victimització denigració

Temps (intervalls)	Denigració				Total n
	Sí		No		
	n	%	n	%	
Inferior a un mes	14	42,4	64	64,0	78
D'1 a 3 mesos	5	15,2	6	6,0	11
De 3 a 6 mesos	6	18,2	8	8,0	14
De 6 a 12 mesos	2	6,1	7	7,0	9
Més de 12 mesos	1	3,0	5	5,0	6
No consta	5	15,2	10	10,0	15
Total	33	100,0	100	100,0	133

Taula 40. Percepció durada victimització suplantació identitat

Temps (intervalls)	Suplantació identitat				Total n
	Sí		No		
	n	%	n	%	
Inferior a un mes	4	40,0	74	60,2	78
D'1 a 3 mesos	2	20,0	9	7,3	11
De 3 a 6 mesos	1	10,0	13	10,6	14
De 6 a 12 mesos	1	10,0	8	6,5	9
Més de 12 mesos	1	10,0	5	4,1	6
No consta	1	10,0	14	11,4	15
Total	10	100,0	123	100,0	133

Taula 41. Percepció durada victimització violació de la intimitat

Temps (intervalls)	Violació intimitat				Total n
	Sí		No		
	n	%	n	%	
Inferior a un mes	9	40,9	69	62,2	78
D'1 a 3 mesos	4	18,2	7	6,3	11
De 3 a 6 mesos	-	0,0	14	12,6	14
De 6 a 12 mesos	2	9,1	7	6,3	9
Més de 12 mesos	1	4,5	5	4,5	6
No consta	6	27,3	9	8,1	15
Total	22	100,0	111	100,0	133

Taula 42. Percepció durada victimització exclusió social

Temps (intervals)	Exclusió social				Total n
	Sí		No		
	n	%	n	%	
Inferior a un mes	1	50,0	77	58,8	78
D'1 a 3 mesos	-	0,0	11	8,4	11
De 3 a 6 mesos	-	0,0	14	10,7	14
De 6 a 12 mesos	-	0,0	9	6,9	9
Més de 12 mesos	1	50,0	5	3,8	6
No consta	-	0,0	15	11,5	15
Total	2	100,0	131	100,0	133

Taula 43. Percepció durada victimització ciberassetjament

Temps (intervals)	Ciberassetjament				Total n
	Sí		no		
	n	%	n	%	
Inferior a un mes	16	27,1	62	83,8	78
D'1 a 3 mesos	10	16,9	1	1,4	11
De 3 a 6 mesos	13	22,0	1	1,4	14
De 6 a 12 mesos	8	13,6	1	1,4	9
Més de 12 mesos	5	8,5	1	1,4	6
No consta	7	11,9	8	10,8	15
Total	59	100,0	74	100,0	133

Els resultats obtinguts ens mostren que existeixen diferències entre aquestes formes i el temps de durada de l'agressió mitjançant el dispositiu tecnològic. La conducta de major victimització és la *provocació* i *persecució* (on se situen els fets delictius concretats en la denúncia d'*amenaces* i *l'obligació de fer coses amb amenaces*) seguida del *fustigament* (insultar i molestar), *ciberassetjament* (repetició de la conducta, ciberpersecució), *denigració* (estendre rumors o mentires), *violació de la intimitat* (compartir secrets amb altres, manipulació de fotos, entrar en comptes privats), *suplantació de la identitat* (fer-se passar per un) i, la darrera, l'exclusió social.

En els tipus d'assetjament estudiats, podem observar també que la tendència és a decreixer en els intervals de temps més llargs. No hem pogut analitzar la intensitat de la conducta per part del victimari atès que la freqüència, generalment, no resta recollida d'una manera precisa en la diligència policial.

La majoria de les víctimes perceben que la durada de l'assetjament que han patit es situa en un mes o menys, tot i que hi ha un altre grup que ho situa en l'interval de 3 a 6 mesos.

El nostre interès amb aquesta anàlisi pretenia identificar la categorització de víctima moderada i severa a partir d'aquests intervals de duració. Aprofundir en les anàlisis que causen aquestes temporalitats haurà de ser objecte d'un altre estudi.

En la taula 44 es recullen les dades dels tipus d'assetjament que reben les víctimes quan es combinen entre presencials i d'us de noves tecnologies. La combinació d'ambdues augmentaria la situació de risc per a la víctima.

Taula 44. Tipus d'assetjament que reben les víctimes

Situacions de risc	n	%
Bullying-Happy Slapping	13	9,8
Bullying-Ciberbullying	35	26,3
Bullying-Sexting	1	0,8
Ciberbullying-Happy Slapping	2	1,5
Ciberbullying-Sexting	7	5,3
Ciberbullying	68	51,1
Happy Slapping	4	3,0
Sexting	1	0,8
No consta	2	1,5
Total	133	100,0

Ens ha semblat interessant explorar les relacions existents entre el *bullying* i el *ciberbullying*, la seva alternança i la seqüència d'aquest tipus de comportaments en el temps. Ja hem comentat la connexió entre ambdós en la descripció del marc teòric.

El *sexting* consisteix en la difusió o publicació de continguts (principalment fotografies o vídeo) de tipus sexual produïts pel mateix remitent. Estem parlant dels casos revisats en els que s'ha utilitzat un dispositiu tecnològic com el telèfon mòbil i l'ordinador. Es dona poc, segons els resultats de l'estudi. Els riscos s'incrementen amb l'edat, sent els 17 anys l'edat on hi ha més risc de patir-la.

El *happy slapping* consisteix en la gravació d'agressions amb telèfon mòbil per després penjar-ho a la xarxa. L'estudi recull una baixa incidència directa d'aquesta pràctica, més habitual en nois i en conductes fetes en grup on els resultats ens diuen que són homes i representen el 58,9% dels imputats.

Aquests tipus de comportament poden generar diferents tipus de victimització per les característiques de cadascun d'ells, a banda del mitjà emprat, la durada i la intensitat de l'acció agressora.

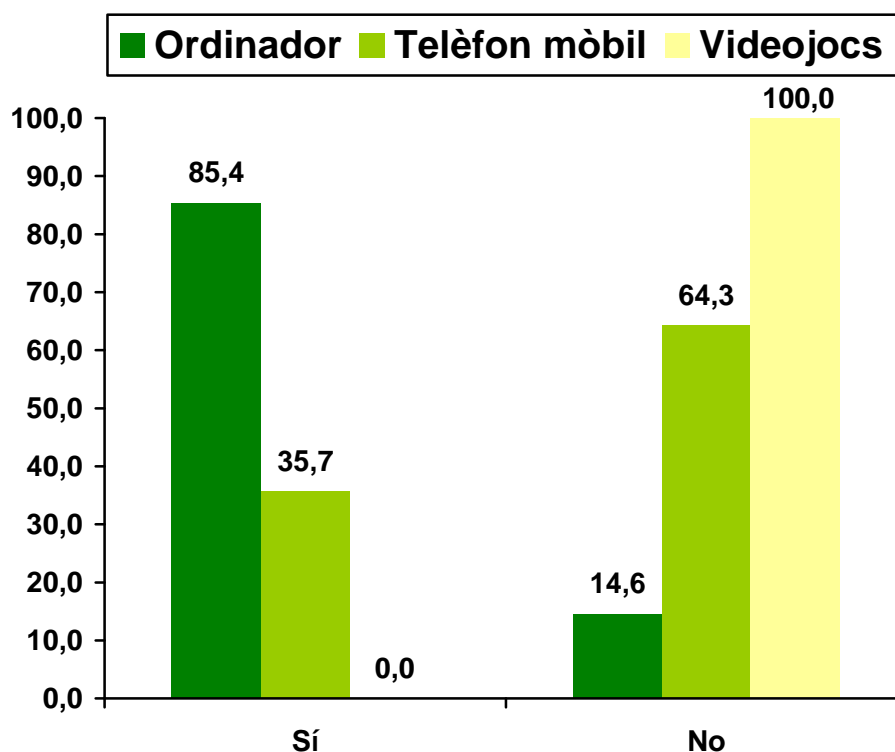
6.3. Els mitjans tecnològics utilitzats en les conductes del imputat

Hem referit al llarg d'aquest estudi en diferents moments el consum habitual de tecnologia que fan els adolescents d'aquesta era digital. Tot seguit, analitzarem les dades respecte la freqüència del tipus de mitjà emprat en l'agressió que origina la intervenció de la Fiscalia de Menors.

No s'ha trobat cap cas on el dispositiu utilitzat per l'agressió fos un videojoc, un smartphone o telèfon intel·ligent.

En el gràfic 5 i la taula 45 es mostren els percentatges d'ús d'aquests dispositius tecnològics que s'han utilitzat en les conductes que hem revisat i analitzat.

Gràfic 5. Dispositiu utilitzats

Taula 45. Tipus de dispositiu utilitzat

Dispositiu utilitzat	n	%
Telèfon mòbil	27	14,6
Ordinator	115	62,2
Telèfon mòbil/ordinador	43	23,2
Total	185	100,0

És reveladora la combinació de telèfon mòbil amb ordinador que multiplicat per les aplicacions que cadascun d'ells ofereix, multiplica enormement les possibilitats per fer mal a l'altre.

Dels expedients revisats destaca el protagonisme de l'ordinador com el dispositiu utilitzat de manera més habitual en la conducta de ciberassetjament amb un 62,2% afegint un 23,2% que ho fa simultaniejant l'ordinador i el telèfon mòbil.

Aquestes dades estan en relació amb el protagonisme que l'ordinador té en la vida dels joves. En un estudi recent publicat en octubre d'aquest 2011 per l'Institut Nacional d'Estadística es conclouïa que el 95,6% dels menors espanyols entre 10 i 15 anys es declarava ser usuari d'ordinador, un 87,1% manifestava haver utilitzat Internet en els tres mesos anteriors a l'enquesta i un 65,8% reconeixia disposar d'un telèfon mòbil per ús propi.⁵³

L'accés a aquests mitjans es fa cada cop més a edats mes primerenques. Les dades de la taula 31 assenyalen l'edat on van utilitzar el dispositiu per la conducta assetjadora.

Taula 46. Edat i tipus de dispositiu utilitzat

Edats	Dispositiu					
	Telèfon mòbil		Ordinador		Telèfon mòbil i ordinador	
	n	%	n	%	n	%
14 anys	8	4,3	45	24,3	9	4,9
15 anys	9	4,9	24	13,0	18	9,7
16 anys	6	3,2	24	13,0	7	3,8
17 anys	4	14,6	22	11,9	9	4,9
Total	27	27,0	115	62,2	43	23,2

En relació a la diferència d'ús per gènere les dades mostren que el dispositiu més utilitzat és l'ordinador amb un 49,7% dels nois i un 35,7% de les noies, seguit del mòbil amb un 21,6% de nois i un 16,2% de noies.

6.3.1. Internet

Els percentatges de casos d'ús d'Internet per edats ens corresponen amb un 28,6% als 14 anys, un 22,2% als 15, una mateixa xifra d'un 16,8 corresponen als 16 i als 17 anys. Els percentatges són decreixents a mesura que augmenta l'edat.

⁵³ Institut Nacional d'Estadística (INE). Enquesta sobre Equipament i Ús de Tecnologies de la Informació i Comunicació en les llars 2011. Aquestes dades estan disponibles en : <http://www.ine.es>

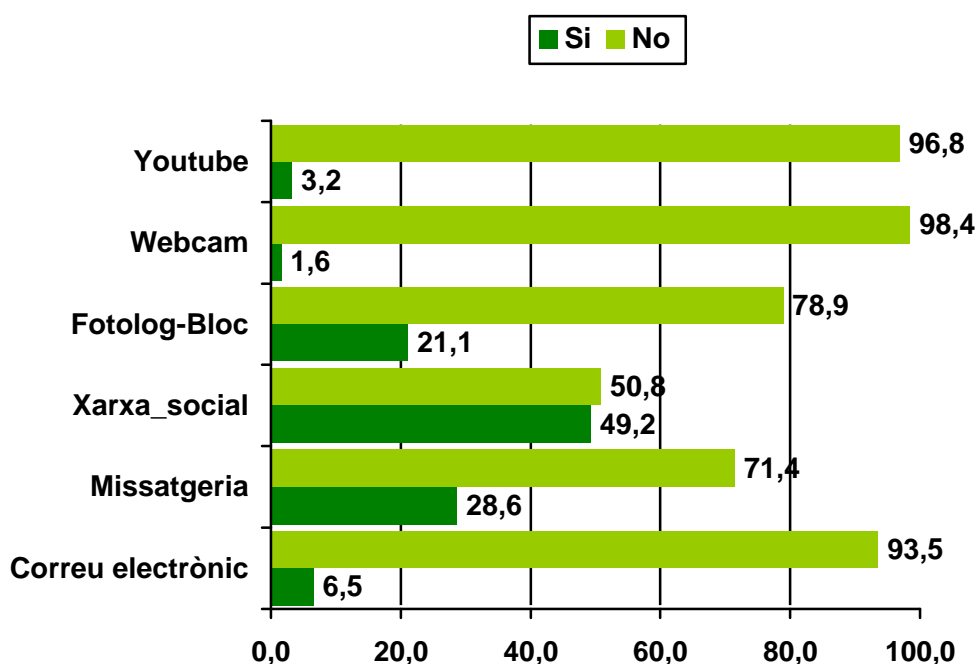
No s'han observat diferències en relació al gènere i a l'ús d'aquestes diferents aplicacions d'Internet que veurem en aquest apartat, tret de la *webcam* i *Youtube*. No s'ha detectat cap cas en noies i el nombre de casos és molt baix en nois (3 en l'ús de la *webcam* i 6 de *Youtube*). En les noies en canvi, s'ha detectat un nombre superior de casos en l'ús d'aplicacions combinades com el *xat*, *Messenger* i la *xarxa social* (11 de noies i 5 de nois).

Hem trobat en els nois una major variabilitat en el número d'aplicacions que fan d'Internet, podent arribar a un 16,8% dels casos que utilitza 4 aplicacions front al 9,2% de noies.

Altre aspecte que consideràvem rellevant analitzar era la relació d'Internet amb una conducta primària en el delictes, un 57,8% dels casos, amb una de reincident, un 26,5% de reincidents, nois i noies que tenien altres causes a la Fiscalia de Menors.

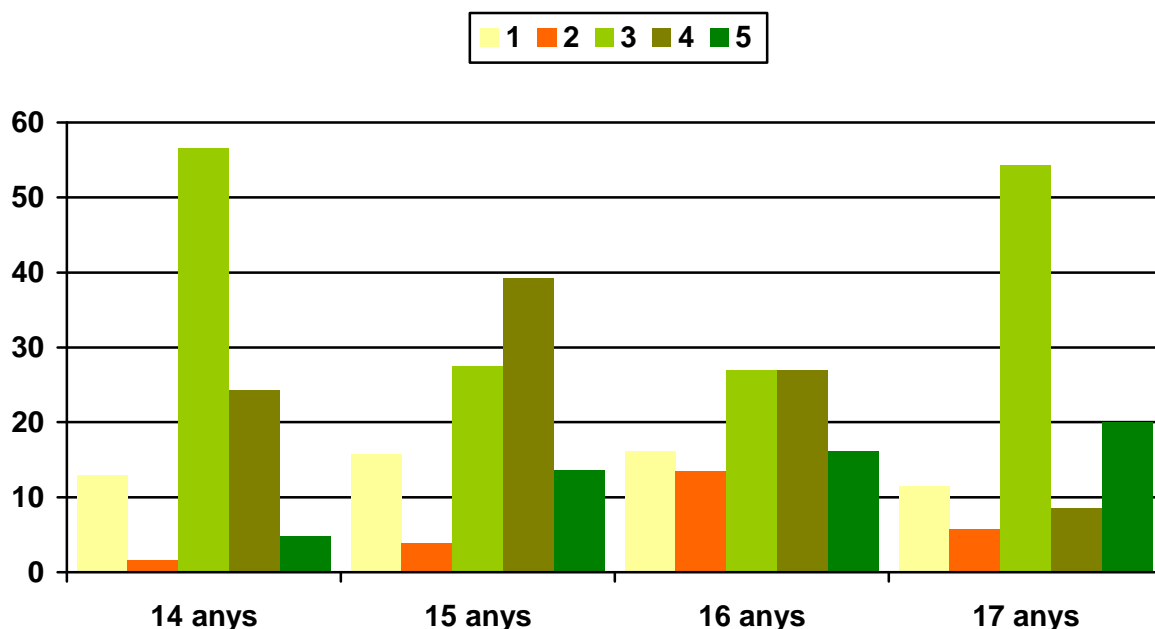
La presència del canal Internet en la conducta del jove és dona amb un 84,3% dels casos i les aplicacions que se'n resulten les trobem en les dades del gràfic 6.

Gràfic 6. Tipus d'aplicacions Internet

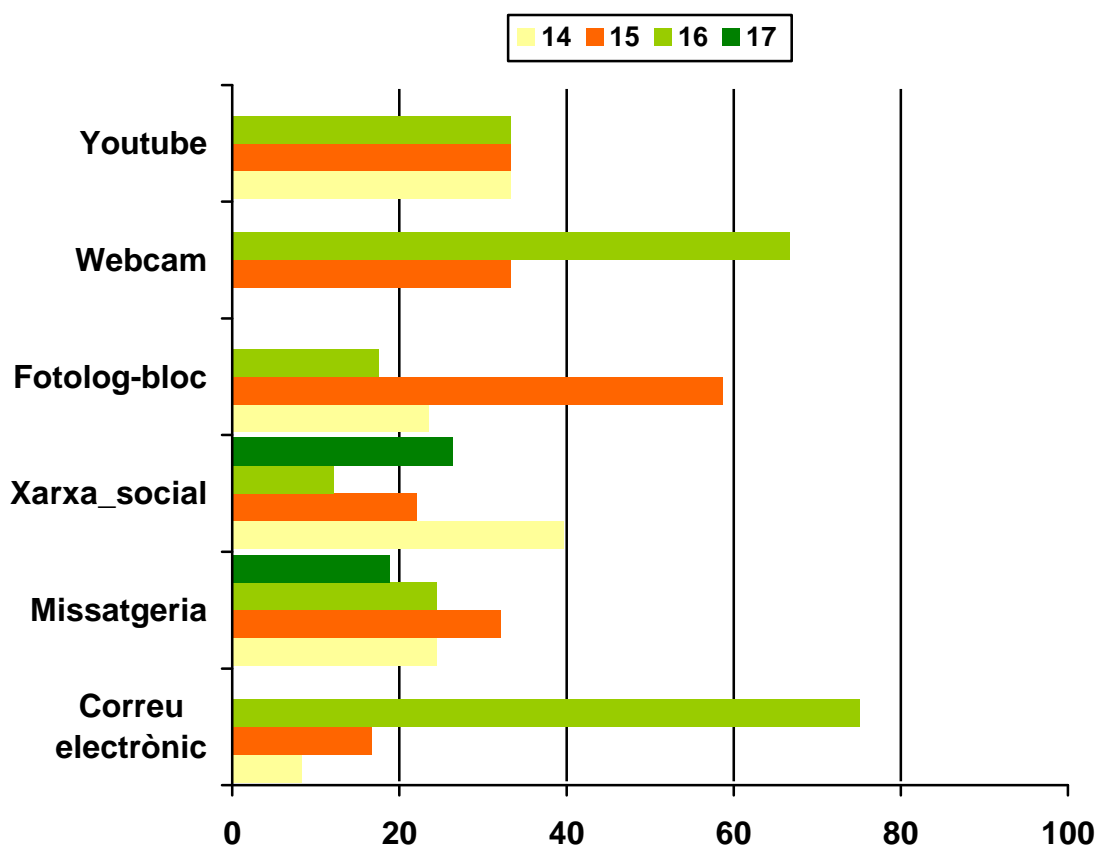

En l'estudi s'ha pogut apreciar com és freqüent que es doni una convergència en l'ús de diverses aplicacions per part del jove o grup de joves implicats en la causa, de la mateixa manera que hem vist en la taula anterior respecte a l'ús de dispositius. Així tenim uns percentatges de 42,2% dels casos en que hi ha fins a tres aplicacions i un 25,9% fins a quatre. Aquestes són les conductes més habituals i freqüents, només un 14,1% utilitza una sola aplicació. Aquesta idea lliga amb el concepte de multiprocessament o "*multitasking*" que descrivíem en el capítol segon i recordem que feia referència al consum i a l'ús simultani que habitualment fa l'adolescent de l'eina tecnològica.

Gràfic 7. Edat i número d'aplicacions en la conducta

Gràfic 8. Aplicacions utilitzades segons les edats

Les xarxes socials són una de les aplicacions preferides en els casos estudiats per agredir a l'altre i a unes edats també concentrades en els 14 anys.

Pel que fa a la freqüència de l'ús del correu electrònic el percentatge més elevat es correspon als 16 anys.

En aquesta franja d'edat de 16 anys s'obté també un percentatge alt d'ús de la *webcam* amb un 66,7% en relació a la resta d'aplicacions.

Respecte a l'ús de missatgeria instantània, *Messenger*, tenim un 9,2% el percentatge de casos més elevat i es correspon als 15 anys.

L'ús del *Fotolog* –permet el intercanvi d'arxius fotogràfics- als 15 anys representa el percentatge més utilitzat amb un 5,4% dels casos. S'inclouen aquí l'ús dels *blocs*, o *bitàcores* de la xarxa, que es refereixen als *diaris online*.

Dels 6 casos en que s'ha utilitzat el *Youtube*, els percentatges es reparteixen uniformement en la franja 14-16 anys amb un 1,1%.

Veiem que no hem obtingut cap utilització dels videojocs en les franges d'edat. Es pot sorprendre la dada atès l'ús extens que es fa d'aquests mitjans pels joves esdevenint una eina per l'expressió de la insatisfacció i la frustració dins el món virtual. Podem pensar que es podria tractar per les dificultats de detectar els seus autors on són habituals els usos de pseudònims.

6.3.2. Telèfon mòbil

A nivell global, la presència del telèfon mòbil com canal utilitzat per l'agressió és d'un 38,9%, percentatge més baix en relació a les dades que hem presentat en l'apartat d'Internet. Els tipus d'aplicacions són les que recull la taula 47. Veiem que les aplicacions més utilitzades són la gravació de vídeo i les trucades desagradables, l'enviament de SMS pot anar acompanyada d'aquestes trucades.

Taula 47. Tipus d'aplicacions amb telèfon mòbil

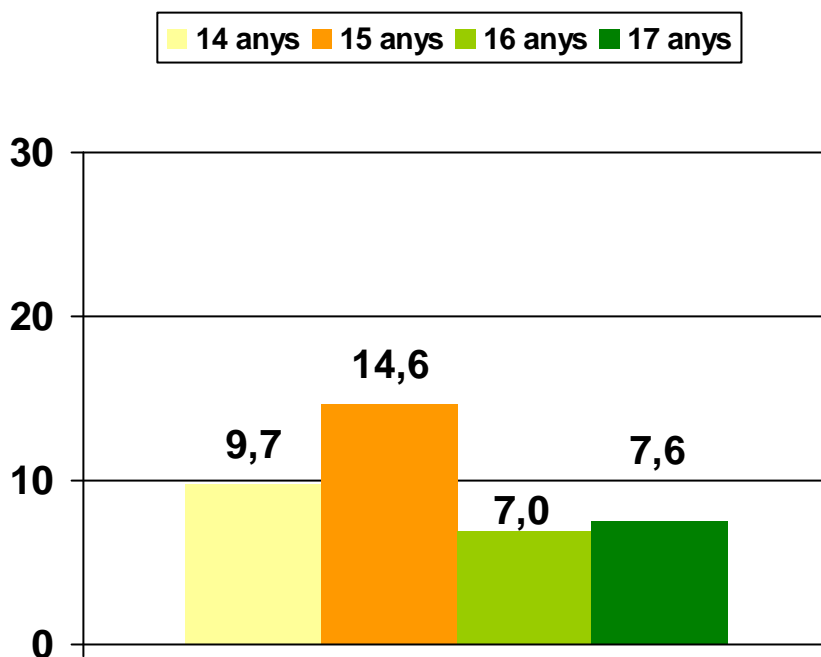
Tipus d'aplicacions	n	%
Trucades desagradables	28	15,1
Gravació de vídeo	24	13,0
Missatges de text (SMS)	7	3,8
Fotografia	6	3,2
SMS+trucades desagradables	4	2,2
Trucades desagradables+vídeo	3	1,6
Reproductor de so	-	0,0
No utilitza	113	61,1
Total	185	100,0

De la mateixa manera que descrivíem en l'apartat anterior, és habitual la combinació de diferents aplicacions, missatges de text amb trucades i trucades amb vídeo.

No és habitual l'aplicació de reproductor de so. Tampoc s'ha trobat cap cas d'ús d'un *smartphone* o telèfon intel·ligent que permet fer uns tipus d'ús avançat.

El gràfic 9 mostra l'ús del telèfon mòbil relacionat amb l'edat. Es mostren uns percentatges homogenis, destacant l'edat de 15.

Gràfic 9. Edat i ús del telèfon mòbil

En relació a la conducta primària i reincident, respecte a la utilització del mòbil en fet delictiu, obtenim uns percentatges del 69,2% en els primaris i un 30,8% en els reincidents.

La utilització del telèfon mòbil com a dispositiu per a dur a terme aquesta conducta té més protagonisme en les noies que en els nois en l'aplicació d'enviament de missatges de text (SMS) i de realitzar trucades desagradables (13,0% en les noies a un 8,1% dels nois). Mentre, en els nois és més freqüent la realització de fotografies (2,2% a 1,1%) i la gravació de vídeo (11,4% a 3,2%).

6.4. Principals llocs d'ús i comissió del fet

Hem considerat important enregistrar i intentar definir el lloc des d'on es produïa la conducta objecte d'anàlisi, diferenciant les categories següents: la llar, el cibercafé, l'escola i el carrer.

Majoritàriament la conducta es produeix des de la llar (82,2%), seguida de la que es produeix al carrer (48,1%), escola (25,4%) i cibercafé (1,6%) . Els percentatges sumen més de cent perquè es donen conductes repetides en diferents llocs.

La taula 48 es presenta la relació amb l'edat i l'ús del mitjà tecnològic exclusivament en la llar.

Taula 48. Relació de l'edat amb l'ús d'un dispositiu tecnològic en la llar

Edats	n	%
14 anys	15	23,8
15 anys	13	20,6
16 anys	18	28,6
17 anys	17	27,0
Total	63	100,0

En aquesta taula podem comprovar com hi ha una tendència a l'alça en l'ús del mitjà tecnològic dins la llar a mesura que augmenta l'edat, no s'arriba a obtenir una significació estadística ($\chi^2_{(3)} = 13,481; P < 0.005$). que sí obtenim en la relació que presenta la taula 49.

Taula 49. Relació de l'edat amb l'ús d'un dispositiu tecnològic en l'escola

Edats	n	%
14 anys	31	66
15 anys	10	21,3
16 anys	4	8,5
17 anys	2	4,3
Total	47	100,0

Però si considerem, les edats i l'escola com a lloc on es dona el fet sí que troben la mateixa relació però això aquesta és estadísticament significativa. ($\chi^2_{(3)} = 32,014; P < 0.001$).

Respecte les possibilitats de conductes combinades a diferents llocs la més habitual és la llar amb el carrer amb un 30,3%, seguida de la llar i l'escola amb un 16,2% i l'escola amb el carrer amb un 7,6%.

Les dades confirmen la importància dels progenitors o cuidadors principals en l'educació per prevenir aquest tipus de conductes.

D'igual manera es mostra rellevant la importància de la tasca de vigilància de l'escola, fonamentalment en edat tempranes.

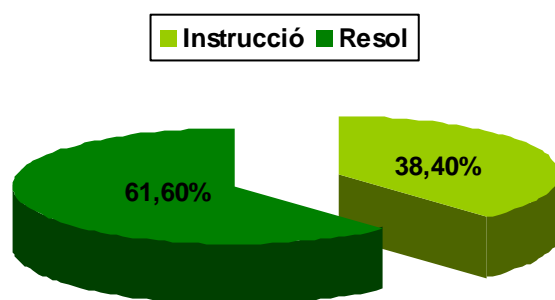
Hem d'afegir, pel que fa a l'escola que juntament amb el ciberdelicte es donen simultàniament altres conductes com per exemple, la conducta de *bullying* tradicional. En el capítol 2 del treball ja hem apuntat la connexió existent entre una conducta i l'altra i més endavant ho tornarem a reprendre.

6.5. Característiques de l'abordatge des de l'àmbit jurídic

Per definir l'abordatge que es fa en aquests casos que arriben a la justícia juvenil, hem diferenciat aquests gran apartats: el temps, el tipus de programa desenvolupat .

La situació jurídica dels 185 expedients de menors revisats es corresponen a 71 casos que es troben en fase d'instrucció, un 38,4%, i a 114 casos resoltos que es corresponen amb un 61,6%.

Gràfic 10. Situació jurídica de les causes revisades

Els diferents expedients revisats resten distribuïts per jutjats en la taula 50.

Taula 50. Distribució causes per jutjats de menors

Jutjats de Menors	n	%
JM Barcelona 1	40	21,6
JM Barcelona 2	14	7,6
JM Barcelona 3	47	25,4
JM Barcelona 4	32	17,3
JM Barcelona 5	10	5,4
JM Barcelona 6	39	21,1
JM Girona	2	1,1
JM Lleida	1	0,5
Total	185	100,0

Hem de referir que resten pendents de resolució judicial alguns programes finalitzats de mediació-reparació avaluats com a positius pel professional i encara consten dins el grup de casos en instrucció. La classificació dels expedients per jutjats l'hem obtingut gràcies a la col·laboració dels companys del Deganat de menors.

6.5.1. La conciliació-reparació a la víctima

En les peticions d'informe tècnic que han arribat dels casos al Servei de Mediació i Assessorament Tècnic procedents de la Fiscalia, en un 96,2% dels casos, el Ministeri Fiscal permet que es pugui dur a terme un programa de

mediació i reparació. No hi ha diferències en les franges d'edats : 31,9% als 14, 27,0% als 15, 20,0% als 16 i un 17,3% als 17 anys.

Taula 51. Permet/no permet mediació

Mediació	n	%
No impedeix	178	96,2
Impedeix	7	3,8
Total	185	100,0

Aquesta possibilitat de la mediació i reparació dóna opció a l'equip tècnic a un treball on la víctima es situa adoptant un rol actiu i amb protagonisme. També des d'un primer moment es treballa des de la responsabilització del menor en aquest procés que ell mateix opta de manera voluntària.

Els casos on Fiscalia no accepta la possibilitat de mediació i reparació (3,8%) corresponen a casos amb fets delictius d'extrema gravetat.

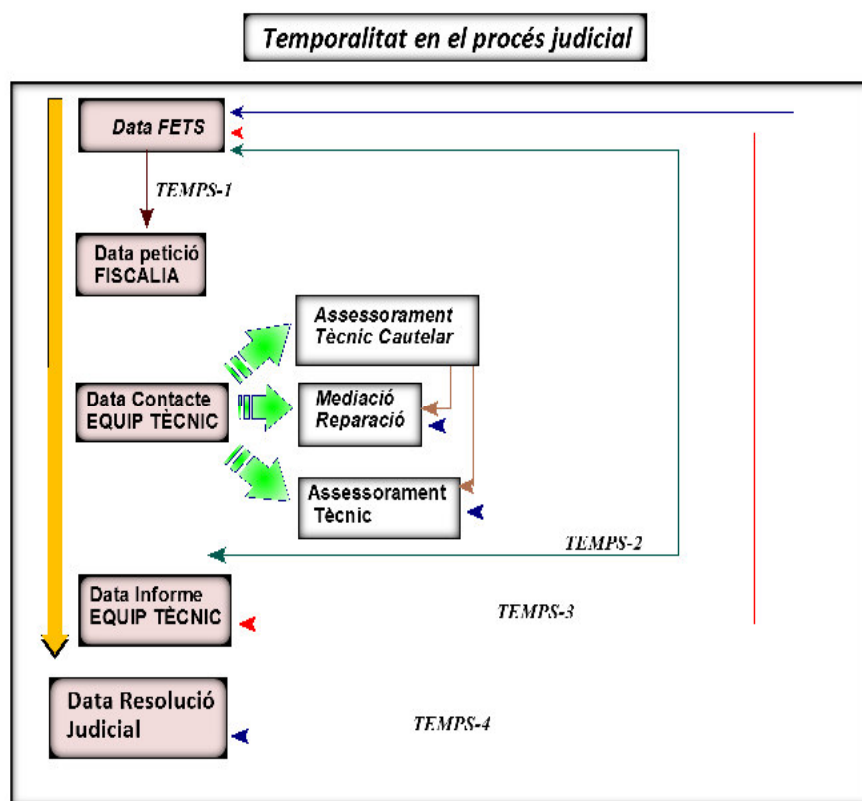
6.5.2. Temporalitat

Un aspecte prioritari en l'abordatge dels casos és la temporalitat, donat que ens trobem en una jurisdicció especialitzada i on la immediatesa de la resposta té la seva importància pel moment evolutiu en els que es troben els adolescents.

En l'estudi s'ha recollit el temps que triga en intervenir la justícia juvenil en 4 moments específics.

L'esquema 3 mostra quins són aquests intervals en el circuit de funcionament del procés judicial de justícia juvenil.

Esquema 3. Temporalitat en el procés judicial

La posada en marxa del circuit de la justícia s'inicia amb la denúncia del fet i la incoació de l'expedient per part de la Fiscalia de Menors. La Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors (LORPM) és la que regula les actuacions davant els comportaments infractors dels menors entre 14 i 18 anys.

Un cop la Fiscalia de Menors incoa l'expedient al jove, aquesta sol·licita amb un ofici la intervenció de l'equip tècnic on es valora prioritàriament les possibilitats de resoldre el conflicte penal d'acord al que s'estableix en l'art.19, la conciliació-reparació amb la víctima.

6.5.2.1. La petició d'informe per la fiscalia. Temps 1

Aquest primer moment és el temps que transcorre entre la data de la comissió del fet i la data de l'ofici de la petició d'informe tècnic de la Fiscalia a l'administració, en el cas de Catalunya al Servei de Mediació i Assessorament Tècnic. L'encàrrec del servei és donar resposta a les peticions des dels tres programes que hem referenciat: MR (mediació i reparació), ATM

(assessorament tècnic de menors) i AMC (Assessorament mesura cautelar). Serà l'equip tècnic, integrat per psicòlegs, treballadors socials i educadors socials els que donaran compliment a aquesta demanda.

La taula 52 ens mostra les dades que resumeixen aquest primer moment.

Taula 52. Temps transcorregut entre la data dels fets i la petició Fiscalia

Temps 1 (interval)	n	%
Fins a 3 mesos	72	38,9
De 3 a 6 mesos	67	36,2
Més de 6 mesos	46	24,9
Total	185	100,0

6.5.2.2. L'entrevista amb l'equip tècnic. Temps 2

El segon moment correspon al temps entre els fets i l'entrevista amb el professional que suposarà l'inici d'una intervenció en un d'aquests 3 programes.

Com hem vist la Fiscalia només ha limitat en un 3,8% dels casos la possibilitat de resoldre el procediment penal per la via extrajudicial. Així, l'entrada habitual dels casos és per un primer contacte amb el membre de l'equip tècnic que fa una exploració al menor i a la seva família orientada a les possibilitats que ofereix aquesta via seguint els principis d'intervenció mínima, responsabilització de la conducta i desjudicialització. Aquest és una opció i una alternativa des de la voluntarietat.

Si no es donen aquestes condicions es realitza l'entrevista amb el professional orientada a l'elaboració d'un informe tècnic per seguir el tràmit requerit per la via judicial. Aquest informe tècnic pot recollir una valoració on, des d'una perspectiva desjudicialitzadora, es proposi la no continuïtat del tràmit de l'expedient.

Les taules següents ens mostren aquest moments:

Taula 53. Temps transcorregut des dels fets fins l'entrevista d'oferiment de mediació (EIOM)

Temps 2 (interval·s)	n	%
Fins a 6 mesos	41	22,2
De 6 a 12 mesos	81	43,8
Més d'1 any	31	16,8
Sense contacte equip tècnic	32	17,3
Total	185	100,0

Taula 54. Temps transcorregut des dels fets fins l'entrevista d'exploració (EExpl.)

Temps 2 (interval·s)	n	%
Fins a 3 mesos	11	5,9
De 3 a 6 mesos	20	10,8
De 6 a 12 mesos	40	21,6
Més d'un any	31	16,8
Sense contacte equip tècnic	83	44,9
Total	185	100,0

Les dades que consten a la taula corresponen a la categoria *sense contacte* responen a aquelles que, o bé no s'ha ofert al jove aquesta via alternativa judicial, que no hagin comparegut a l'equip tècnic en el moment de tancar les dades o bé que s'ha fet una tramesa del informe que ja constava elaborat recentment per altra causa penal que s'ha tramitat des de la Fiscalia.

Si considerem el gènere segons aquesta temporalitat –amb EIOM_, es dona el fet que sí que trobem la mateixa relació que és estadísticament significativa com recull el valor ($X^2_{(3)} = 17,682 ; P < 0.001$).

Resulta estadísticament significativa amb un valor ($X^2_{(3)} = 23,429 ; P < 0.001$) la relació que es dona al considerar la reincidència i l'entrevista amb l'equip tècnic.

Hi ha multitud de factors que entren en joc alhora d'agilitar aquests processos en aquest segon moment de temps que es triga: l'assistència del menor a la citació, la designa d'un lletrat, l'entrada de casos en la unitat encarregada de la resposta, incidències difícils de preveure com (hospitalització del menor, canvis de data d'entrevista, etc,...).

Els intervals de temps tendeixen a allargar-se amb les entrevistes d'exploració resultants dels processos de mediació no viables.

6.5.2.3. L'elaboració de l'informe tècnic. Temps 3

Aquest període compren des de la data dels fets al lliurament de l'informe a la fiscalia . La taula 55 recull els intervals d'aquests temps.

Hi ha un 62,7% que es troben en execució en el moment de tancar les dades d'aquest estudi i d'altres que no s'ha fet l'informe perquè ja hi havia prèviament la derivació al programa d'assessorament i per tant no procedeix considerar aquest interval.

Taula 55. Temps transcorregut entre EIOM i l'elaboració del informe tècnic MR

Temps 3 (interval)	n	%
No procedeix	116	62,7
Inferior a 2 mesos	11	5,9
De 2 a 6 mesos	22	11,9
De 6 a 12 mesos	29	15,7
Més de 12 mesos	7	3,8
Total	185	100,0

Taula 56. Temps transcorregut entre EExpl. i l'elaboració del informe tècnic AT

Temps 3 (interval)	n	%
No procedeix	86	46,5
Menys d'un mes	21	11,4
D'1 a 2 mesos	18	9,7
De 2 a 4 mesos	44	23,8
Més de 4 mesos	16	8,6
Total	185	100,0

6.5.2.4. La resposta judicial. Temps 4

Aquest interval compren tot el període global des del moment dels fets fins a la resolució judicial.

Taula 57. Temps transcorregut entre EIOM i la resolució judicial

Temps 4 (interval)	n	%
No procedeix	106	57,3
Inferior a 6 mesos	18	9,7
De 6 a 12 mesos	23	12,4
Més de 12 mesos	38	20,5
Total	185	100,0

6.5.3. Acords judicials sobre la causa

La taula 58 mostra els resultats seguint un ordre decreixent en percentatges d'acord a les resolucions dels diferents jutjats de menors.

Taula 58. Acords judicials

Acords judicials	n	%
Sobreseïment (inclouen el SP per MR)	79	42,7
Pendent	69	37,3
Llibertat vigilada	9	4,9
Prestacions en Benefici de la Comunitat	8	4,3
Internament	7	3,8
Absolució	5	2,7
Amonestació	2	1,1
Arxiu per prescripció	2	1,1
Tasques socioeducatives	2	1,1
Permanència de caps de setmana	1	0,5
Tractament terapèutic ambulatori	1	0,5
Total	185	100,0

La resposta més freqüent (42,7% dels casos) els jutges resolen un sobreseïment de la causa. Aquí s'inclouen aquells processos de mediació-

reparació que han assolit les seves fites i també les que han resultat de l'aplicació de l'art.27.4 en que el Ministeri Fiscal resol l'arxiu de l'expedient. S'inclouen aquí també aquells casos (en la nostra recerca són 13 joves) en que el Ministeri Fiscal retira l'acusació al afrontar-se la situació dins de les escoles on van els joves.

Respecte aquelles actuacions que impliquen una mesura, les més habituals són de medi obert (llibertat vigilada amb un 4,9% dels casos i prestacions en benefici de la comunitat amb un 4,3%).

En els casos resolts hi ha un 4,3% en les que s'ha derivat una responsabilitat civil (8 casos: 5 primaris i 3 reincidents). En un 3,2% s'acorda una ordre de protecció a la víctima, (6 casos: 4 primaris i 2 reincidents) que ha consistit en una ordre d'allunyament.

6.5.4. La intervenció de l'equip tècnic

En 89 dels 185 casos analitzats s'ha intentat la solució del cas per la via extrajudicial. Les intervencions de l'equip tècnic han anat encaminades a la conciliació-reparació i un altre gran grup en donar compliment a la demanda d'informe valorant les circumstàncies personals, educatives i familiars del cas.

La taula 59 ens mostra la distribució dels casos en els que s'ha dut a terme una solució extrajudicial.

Taula 59. Solucions extrajudicials

Solució extrajudicial	n	%
Conciliació amb la víctima	47	52,8
Activitat educativa	6	6,7
Interès reparatori	6	6,7
Art.27.4	30	33,8
Total	89	100,0

En aquesta taula s'haurien d'afegir els casos que estaven desenvolupant un programa de mediació-reparació en el moment de tancar les dades de l'estudi a

finals de juny de 2011. La conciliació amb la víctima de manera directa amb trobada és en 24 casos (13,0%) i de manera indirecta en 23 (12,4%).

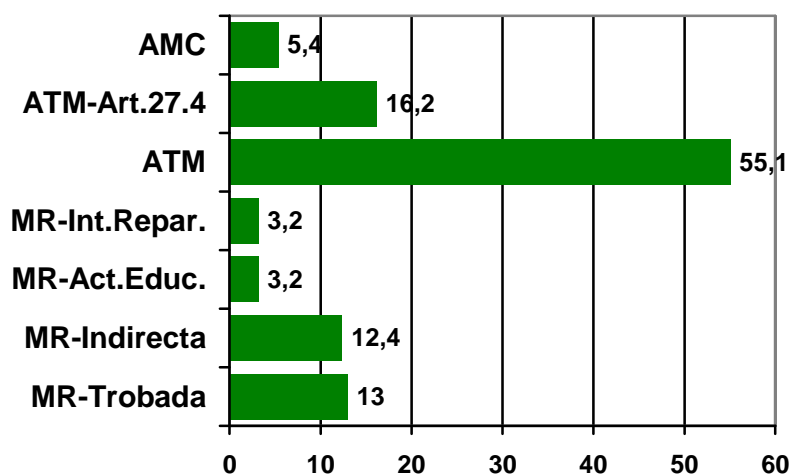
Per gènere, el percentatge de mediació directa en noies és d'un 7,0% front el un 5,9% en nois. En mediació indirecta s'inverteix i és d'un 8,1% en nois front el 4,3% en les noies. Una hipòtesis que se'ns suggereix és que les víctimes noies (més habituals) podrien oferir menys disposició a fer la trobada amb el seu assetjador (més habitual un noi) i acceptar les disculpes. Aquesta afirmació hauria de ser objecte d'un altre estudi que confirmessin o refutessin aquests resultats. Hi ha pocs casos en que s'ha dut a terme una *activitat educativa* (6) i 5 eren nois. La *valoració d'un interès reparatori* en un programa de mediació i reparació de menors es reparteix de forma equilibrada entre nois i noies.

Pel que fa a la valoració dels programes de mediació-reparació en 55 casos és valorada pel professional com a positiva (31 nois i 24 noies) i en 13 com a negativa (7 nois i 6 noies), donant lloc a la derivació a un programa d'ATM (assessorament tècnic de menors)

D'aquests casos que finalitzen un programa de mediació amb una valoració positiva tenim obtenim un percentatge d'un 80,0% de casos primaris i només un 20,0% de reincidents.

Resumint, la intervenció de l'equip tècnic en aquest àmbit presentencial es mostra en el gràfic 11.

Gràfic 11. Tipus d'informe tècnic per programes

Les dades que es mostren en la gràfica representen percentatges respecte al total de cada programa. No hem considerat els casos de mediacions avaluades en negatiu que comporten l'elaboració d'un informe tècnic d'assessorament.

Precisament, si considerem l'elaboració d'informes ATM amb la repetició d'incoacions d'expedients a la Fiscalia, resultat de nous fets delictius, es dona que sí trobem una relació estadísticament significativa que és ($\chi^2_{(1)} = 16,204$; $P < 0.000$).

Del conjunt de casos objecte d'estudi (185) un 7,0% estava sotmès per altres fets delictius a un programa de mediació-reparació i un 4,35% a una mesura de llibertat vigilada.

6.6. La percepció del fenomen segons els professionals

S'han realitzat sis entrevistes a professionals que treballen amb menors i que han participat de manera desinteressada. Agrair-los públicament en les primeres línies d'aquest apartat la seva col·laboració.

Aquestes aportacions ens han permès aprofundir en la temàtica i sobre els resultats obtinguts en l'anàlisi de les fonts secundàries que hem presentat. A banda, l'opinió de professionals de diferents àmbits que treballen amb joves ens ha permet incorporar una perspectiva d'aprofundiment de la percepció del fenomen. Concretament, ens interessava la seva opinió entorn a algunes de les hipòtesis i objectius plantejats en la fase inicial de la recerca. En l'apartat d'annexos es pot consultar la plantilla de preguntes en l'entrevista semiestructurada que es va dur a terme amb una durada màxima de 45 minuts. Els 6 professionals entrevistats, 3 homes i 3 dones van ser: un magistrat, un fiscal, un policia, un assessor, un mediador i un tècnic en medi obert, tots ells professionals en actiu en l'àmbit de la justícia juvenil i amb una experiència en el seu camp que es situa entre els 5 i els 26 anys d'experiència.

La selecció va ser intencional per garantir la recollida d'informació entre els diferents professionals que tenen diferents encàrrecs i tasques en diferents moments del procediment.

L'enregistrament de les respostes es va fer per escrit alhora que es plantejaven les qüestions. Es va sol·licitar el vist-i-plau dels entrevistats per poder prendre apunts de les sessions per tal de poder fer l'anàlisi a posteriori.

Els resultats obtinguts es presenten tot seguit. Les respostes s'han agrupat en diferents àrees i blocs temàtiques per facilitar l'anàlisi de contingut. Per fer més clara l'explicació, es recullen en la següent taula els aspectes rellevants obtinguts a llarg de l'entrevista agrupats en les quatre diferents àrees temàtiques.

Bloc 1. La incidència de les TIC en els joves

Àrees temàtiques	Respostes
Les noves tecnologies en el món dels joves	<ul style="list-style-type: none"> .- Influència alta i a l'abast de tots els adolescents. .- Relacions presencials i directes passen a virtuals. .- Els bons usos t'obren al món, millores en aprenentatges. .- Formen part de la seva quotidianitat. .- Donen identitat. .- Interès dels joves per tot allò que és nou.
Denuncies amb TIC en els expedients dels casos que arriben a justícia juvenil	<ul style="list-style-type: none"> .- En determinades ètnies no hi ha incidència del fenomen. .- Casos puntuals, poca experiència, van en augment. .- Baixa en relació a la totalitat casos que s'atenen. .- Conflictes cara a cara tenen continuïtat espai virtual. .- Exposició a majors factors de risc. .- Degoteig de casos. .- Mal ús dins la conducta delictiva que es dur a terme. .- Delictes clàssics comesos de forma moderna. .- Perills amb l'ús de xarxes socials com el <i>Facebook</i>. .- No es denuncia tot el que passa. .- Actuacions prèvies davant el conflicte marc escolar.
Casos en la pràctica laboral	<ul style="list-style-type: none"> .- Intimidació via SMS, xats, fotos <i>Facebook</i>, <i>Messenger</i>. .- Ordre d'allunyament i prohibició comunicació telemàtica. .- Amenaces, insults, usurpació identitat. .- Assetjament en relacions de parella. .- Casos bullying amb escarneix públic mitjançant Internet. .- Greu afectació psicològica a la víctima.

-
- .- Convocatòria a la xarxa social al grup social per agredir.
 - .- Fotos nues a la xarxa i fer mal amb enquestes públiques.
 - .- Proves impreses de la conducta il·lícita.
 - .- Lligam bullying i agressió online en els menors.
 - .- Ridiculitzar una persona, pallisses i fer-les públic.
 - .- Ús en grups organitzats, neonazis.
-

La percepció és que el fenomen és d'abast universalitzat al sector de la població dels joves en general. Les TIC ofereixen aspectes molt atractius i positius per a la socialització d'aquests nois i noies incorporant noves maneres per a relacionar-se i avantatges en els seus aprenentatges.

Tanmateix, els riscos i els usos inadequats per fer mal als altres hi són presents i sembla que poden estar emergent en la tipologia de casos que arriben a la jurisdicció de menors. Pot resultar difícil la seva quantificació i abast del fenomen atès que alguns professionals valoren que no es denuncia tot el que passa.

Podem pensar que es tracta de noves formes penals emergents amb un comportament violent i on hi ha una presència i protagonisme de les xarxes socials en aquest tipus de comportament que guarda una relació amb l'assetjament tradicional que es dona a l'escola entre el grup d'iguals.

Dins de la casuística provinent de la pràctica laboral es descriuen també alguns tipus de comportaments que són els que hem trobat en els casos que componen els expedients revisats i incorporats a l'explotació estadística. Es destaca que l'escalada comença amb un enfrontament online i finalitza amb violència física real cara a cara que comporta la incoació d'un expedient en la jurisdicció de menors.

Alguns professionals incorporen en el seu discurs un aspecte que subratllen d'interès i és la preocupació per l'afectació que un comportament d'aquestes característiques pot suposar per la víctima que també esdevé un menor, generalment de l'entorn físic del victimari.

Bloc 2. Riscos en l'ús inadequat de dispositius i aplicacions

Àrees temàtiques	Respostes
Els riscos de l'ús d'aquests dispositius	<ul style="list-style-type: none">- Dependència i pèrdua de la intimitat.- Sensació d'impunitat, anonimata.- En la xarxa es magnifica tot de manera tremenda.- Major facilitat per cometre l'agressió que cara a cara.- Els ímputs poden ser les 24 hores.- Poca formació en competències el adults.- Efecte multiplicador.- No mesurar l'abast del mal que es pot arribar a fer.- Manca de supervisió progenitors.- Major victimització en situacions assetjament greus.- Aïllament de la família i del grup de relació.- Vulnerabilitat per edat i manca formació en competències.- Major risc en personalitats introvertides.- Necessitat de protecció.- Anorèxia, bulímia i addició.- Paper que juguen els observadors - espectadors.- Manca de competències i dèficits en prevenció.- Cyberbullying i relació amb continguts caire sexual.- Socialització d'unes imatges fotografies.
El efectes en la conducta d'aquests joves	<ul style="list-style-type: none">- Dificultat en concentració en estudis, dèficit atenció.- Tenen un arma i no competències en com utilitzar-la.- Intencionalitat, major maldat en la conducta.- Gran afectació psicològica i menysvaloració en víctimes.- Aïllament social.- Por a represàlies en víctimes.- Ansietat i depressió en víctimes.- Fracàs escolar en imputats.- Desconnexió de la realitat.- Fer mal amb un risc mínim.- Efecte infinit i incontrolable en l'ús dolent.- Desprestigi en el grup d'iguals si ets víctima.
Les característiques relacionats amb variables personals dels imputats, fent menció a l'edat i al sexe	<ul style="list-style-type: none">- Inseguretat, timidesa, covardia, introversió.- Problemes escolars.- Major vulnerabilitat en perfil de noies i més joves.- Característiques personalitat més pes que edat i sexe.

-
- .- Percentatge de noies més elevat que en altres delictes.
 - .- Sexe no, l'edat sí: més petits més conductes i risc.
 - .- Joves extravertits exposats a major risc.
 - .- Personalitats additives i passives.
 - .- Manca de suport dels progenitors.
 - .- No afecta ni l'edat ni el sexe.
 - .- Mínima capacitat empatia, sentit de dominació.
 - .- Manca d'autocontrol.
 - .- Poca tolerància a la frustració.
 - .- Manca de capacitat per negociar.
 - .- Sentit de dominació.
-

Mitjans emprats amb més freqüència en les conductes?

- .- *Messenger, Facebook, Youtube* per aquest ordre.
 - .- Xateig per lligar i trobar-se més ús que el *Facebook*.
 - .- Xateig és immediat per comunicar-se.
 - .- Webcam per convidar a qui tu vols que et vegi.
 - .- *Facebook*, xats i després els telèfons mòbils.
 - .- *Facebook* majoritàriament. Emule pornografia.
 - .- *Messenger*, xarxes socials (*Tuenti* i *Facebook*), xats.
 - .- Mòbils menys incidència, sí *Blackberry*.
-

L'efecte multiplicador, l'anonimat, la invasió a la intimitat i l'aïllament social són es elements de risc que prenen més força. Destaca la necessitat d'una protecció d'aquests joves que ha de provenir de la pròpia família i de l'escola.

Es posa de manifest en els diferents discursos les necessitats d'una educació i formació en les competències digitals dels joves d'aquestes franges d'edat.

Es fan esment a la importància que poden tenir determinats trets i característiques de personalitat que es consideren més determinats que les variables d'edat i de gènere.

L'ús d'Internet, en concret les aplicacions de les xarxes socials i la missatgeria instantània, es situa amb un paper més protagonista que el dispositiu del telèfon mòbil. En cap moment dels diferents discursos es fa menció a l'ús de videojocs.

S'insisteixen en els efectes d'una major victimització, especialment protagonista en els casos en que es dona un assetjament més greu i perllongat en el temps.

No s'entra en la valoració de quin tipus d'aplicacions poden agreujar aquests efectes en les víctimes.

Bloc 3. Abordatge dels conflictes en l'àmbit penal juvenil

Àrees temàtiques	Respostes
El treball dels casos en la jurisdicció de menors en fase presentencial i amb sentència	<ul style="list-style-type: none"> .- Treballar des d'una llibertat vigilada. .- Des d'una sentència judicial promoure la reflexió. .- Dificultats amb els acords d'ordres d'allunyament. .- Retornar l'autoritat al professor. .- Si hi ha gravetat en el fet cal internament. .- Prestacions benefici comunitat relació amb les TIC. .- Formació en competències TIC, fer pedagogia. .- MR davant ATM per possibilitats intervenció ràpid temps. .- Potenciar prevenció des de la comunitat. .- Fer prevaldre conceptes d'autoritat, límit i normes.
Opcions òptimes per la solució d'aquests tipus de conflictes a partir experiència professional	<ul style="list-style-type: none"> .- Lo ideal és fer una mediació en l'àmbit de justícia. .- Mesures i responsabilitats de l'escola previs a la Justícia. .- Molt bé la mediació-reparació des de la voluntarietat. .- Activitats formatives complement a LV i Internament. .- Actuar amb diligència i celeritat front al conflicte. .- Mediació-reparació per la mateixa via de les TIC. .- Conscienciar als pares dels menors. .- Intervenir amb programes específics ajustat a problema.
	<ul style="list-style-type: none"> .- Progra. especialitzats i pautes en progra. d'intervenció. .- Especialització de professionals. .- Responsabilitzar a la família. .- Educar envers el civisme cibernètic. .- Disculpes a lo privat en mediació i lo públic en TIC? .- Treballar les formes de relació-comunicació. .- Ideal la trobada de les parts per conciliació. .- Restricció de drets i llibertats en l'ús de les eines TIC?

Els intents de solució extrajudicial com la conciliació-reparació a la víctima s'identifica com la resposta més adient a la problemàtica per damunt d'un informe tècnic d'assessorament.

També es destaca la funció educativa de les mesures en medi obert sempre adreçades envers la reflexió personal del noi i la incorporació de competències en l'ús d'aquests instruments i eines digitals, tant des de la llibertat vigilada com les prestacions en benefici de la comunitat. La privació de llibertat restaria limitada pels casos més greus.

L'agilitat en la resposta es considera un element a tenir en compte perquè el jove vegi que l'acció punible comporta unes conseqüències que l'ajudin a situar-se en el seu rol de fill i alumne reconeixent el límit i en acceptar la norma i l'autoritat provinent de la figura adulta.

Destaca la importància de fer un treball preventiu amb programes i intervencions especialitzades ajustades al tipus de problemàtica en diferents vessants.

A partir de la necessitat d'aquesta especialització en el tipus de resposta es valora la conveniència d'una formació dels professionals també en aquestes competències digitals que es desenvoluparà en el bloc següent.

Bloc 4. Iniciatives i recursos de millora de competències

Àrees temàtiques	Respostes
Recursos i competències TIC com suport abordatge d'aquests tipus de casos?	<ul style="list-style-type: none"> .- Portal xtec, Departament d'Ensenyament, per tutories. .- Protocols escolars importants per a la intervenció. .- Manca de formació front a la temàtica. .- Manca de coneixement de recursos i entitats. .- No conec cap, no conec massa. .- Important un abordatge psicològic. .- Programa Internet Segura dels mossos a les escoles. .- Guàrdia civil tasques d'investigació.
La regulació del problema des del marc legal	<ul style="list-style-type: none"> .- No cal cap regulació específica. .- Especialització dels cossos policials. .- Circular Fiscalia assetjament escolar. .- Formació sobre la temàtica. .- S'hauria de regular, hi ha molta desprotecció. .- Regular les mesures de protecció a la víctima. .- Adaptar i regular la llei a la nova realitat. .- En les adults no es dona importància al problema, arxiu.

En general els diferents professionals reconeixen una manca de coneixement entorn a l'existència de recursos educatius que poden ajudar al treball i orientació d'aquest tipus de problemàtica emergent. Hem d'afegir, però, que l'experiència en la pràctica professional és limitada i esbiaixada, especialment en els membres de l'equip tècnic de les diferents unitats. Els recursos educatius que es tenen més incorporats són els que ofereix el Departament d'Ensenyament des del seu portal xtec.

És més difús el discurs respecte a la necessitat d'una regulació sobre la temàtica, tot i que no es objecte d'aquest estudi generar una polèmica entorn al tema. Sí que s'insisteix per part dels diferents professionals en la necessitat d'una major protecció a la víctima.

6.7. Caracterització dels imputats i de les víctimes

Les dades d'aquest apartat s'han tractat amb una anàlisi multivariada. Això permetrà identificar i situar les associacions més rellevants en les diferents categories de les variables gènere, edat i reincidència en els imputats, per una banda, i, per l'altra, gènere, edat i percepció de victimització en les víctimes.

Les diferents classificacions s'obtenen en funció de respostes comunes – *cluster analysis*-. Com es mostren en les taules successives, totes les característiques ressenyades per caracteritzar cada grup sobre el total amb una probabilitat $p < 0,01$ i $p < 0,05$. Per tant, podem concloure que són estadísticament significatives.

6.7.1. Imputats

La representació d'homes imputats és de 58,9% i de dones 41,1%. Els resultats d'algunes recerques revisades sobre la temàtica, i que hem referenciat en la bibliografia, no troben diferències en funció del gènere. Tanmateix, sí que s'apunten en les categoritzacions descrites algunes diferències en la participació en aquests tipus de conductes entre nois i noies.

Variable a segmentar: GÈNERE*

Categoria: HOME (Representa el 58,9% dels imputats)

- El tipus fet més comú està qualificat com a delictes
- La situació de la causa està finalitzada
- Tant el nombre de denunciats com el nombre de imputats són 4 o més
- El nombre de víctimes són de 3 o més.
- Els temps entre el fet i la entrada a l'equip tècnic és de 6 mesos a més d'un any.
- Els temps entre l'atenció del equip tècnic i la resolució judicial és inferior a 6 mesos
- Tant la comarca de residència com el lloc dels fets és el Baix Llobregat
- El lloc concret on es produeixen els fets és la escola i la via pública
- Els fets imputats per fiscalia són amb contingut sexual
- Tant el tipus de conciliació- reparació, intervenció del equip tècnic en ATM i l'acord judicial final és el sobreseïment
- La fiscalia no permet la mediació
- No es produeixen trucades desagradables, ni tampoc s'utilitza la xarxa social
- El mitjà utilitzat són les webs tipus *Youtube*
- La proposta del informe AMC (assessorament mesura cautelar) és l' internament
- El curs més característic és 1er. d'ESO

Categoria: DONA (Representa el 41,1% dels imputats)

- Els temps entre el fet i la entrada a l'equip tècnic és de 6 a 12 mesos
- La intervenció de l'equip tècnic està pendent de mediació o bé, en instrucció
- La situació jurídica de la causa està en instrucció
- Acord judicial final està pendent, al igual que el tipus de conciliació-reparació
- Utilitza el mòbil per realitzar trucades
- Utilitza la xarxa social (*Facebook*)
- El fet no es produeix a l'escola
- El temps des de els fets fins a l'entrevista d'exploració es de 6-12 mesos
- El temps entre la entrada equip tècnic i l'informe final és de més de 12 mesos
- Els tipus de fets violents per part dels reincidents tenen la següent seqüència: física / verbal / contra coses
- Les aplicacions utilitzades en ordinadors: *Internet/Messenger/Xarxa social/Xat i Web*
- La fiscalia permet la mediació
- Els menors imputats i els denunciats és d'1
- No hi ha gravació de vídeo.
- No s'utilitza les webs tipus *Youtube*
- Els fets tipificats per la fiscalia estan inclosos en contra l'honor i la llibertat personal
- Sí trucades desagradables mitjançant el telèfon mòbil
- El nombre de menors víctimes es de 1
- La tipologia de les víctimes són de menors i adults.

*Totes les característiques ressenyades per caracteritzar cada grup són significatives sobre el total amb una probabilitat $p < 0.05$.

Les dades concreten que els nois actuen més en grup com a victimaris i les víctimes d'aquestes accions són també grups de 3 o més menors. Les noies solen actuar més individualment i hi ha també una única víctima. Es pot hipotetitzar que es tracta d'una agressió electrònica resultant d'una ruptura de derivada de la relació de parella. En aquestes situacions poden ser habituals i explicatives la utilització del telèfon mòbil per fer trucades desagradables i la utilització d'una xarxa social com el *Facebook* o d'una aplicació com el *Messenger*.

Els nois a diferència de les noies utilitzen més la violència física real cara a cara i la gravació de l'acció per després penjar-ho a una xarxa i fer-ho públic. Les noies, per la seva banda, utilitzen per un igual les aplicacions d'una xarxa social i les trucades desagradables des del seu telèfon mòbil, no utilitzant l'aplicació *Youtube*.

En les noies aquest tipus d'agressió electrònica pot ser realitzada com un mitjà de venjança per afrontar la frustració generada pel trencament o pèrdua que fèiem esment amb anterioritat. En canvi en els nois l'actuació es dona més en grup a l'escola o al carrer i amb violència física real, cara a cara que apropa la situació viscuda al que ja es coneix com a *bullying*.

En els nois es dona un altre tret diferencial com és que el fet es fa amb un contingut sexual on la violència generada en l'entorn digital va adreçada a noies adolescents. En aquest grup d'homes es situaven els fets de pornografia infantil i *sexting* en els que les víctimes eren noies menors d'edat, algunes amb les que també havien mantingut un tipus de relació de parella.

Altres variables que hem considerat rellevants en la recerca en relació a aquesta violència exercida pels victimaris mitjançant les TIC envers el grup d'iguals és l'edat i la reincidència. Al igual que el nivell educatiu dels alumnes són aspectes en que aquest tipus de fenomen és més habitual.

Variable a segmentar: EDAT*

Categoria 14 ANYS (Representa el 33,5% dels imputats)

- El fet és produït a l'escola o bé la via pública, així com també al domicili.
- La tipologia dels imputats són joves de 14 anys.
- El nombre d'imputats com els nombre de denunciats és de 4 o més menors.
- La comissió del delictes és fet en grup.
- Els fets tipificats per la fiscalia estan inclosos en la categoria *contra la integritat*.
- Tant el tipus de conciliació- reparació, intervenció del equip tècnic en ATM i l'acord judicial final és el sobreseïment.
- El curs més representat és el 3er d' ESO.
- El número d'aplicacions utilitzades amb l'ordinador es de 3 sent les més comunes Internet/xarxa social i la web.
- El temps entre el fets i l'entrada EIOM es de més d'un any.

Categoria 15 ANYS (Representa el 27,6% dels imputats)

- El temps entre EIOM i l'informe final d'equip tècnic es de 3 a 6 mesos.
- El número de d'aplicacions utilitzades amb l'ordinador és de 4.
- Les aplicacions més utilitzades són Internet, xarxa Social, web i Fotolog.
- El nombre de menors víctimes són 3 o més i la seva tipologia són menors (no hi ha adults ni menors de 14 anys).

Categoria 16 ANYS (Representa el 20,0% dels imputats)

- Utilitza l'aplicació del correu electrònic en Internet.
- No utilitza la xarxa social.
- Cap menor de 14 anys imputat en el mateix procediment.
- El nombre de menors imputats i denunciats és de 3.
- Intervenen únicament menors de 14-18 anys.

Categoria 17 ANYS (Representa el 18,9% dels imputats)

-
- .- El fet es produeix en el domicili.
 - .- Aplicació de l'art. 27.4 i és dona AMC.
 - .- El número d'adults denunciats és de 2 o més i el de menors és d'1.
 - .- El número d'adults víctimes es d'1. La tipologia de les víctimes es de sols adults.
 - .- Les aplicacions utilitzades amb el telèfon mòbil són els missatges SMS i les trucades desagradables i insistents.
 - .- Treballa actualment.
 - .- El fet no es produeix a l'escola.
 - .- El rendiment escolar es baix i es dona l'abandonament de l'escolarització.
 - .- La família s'ubica en una classe social mitjana.
 - .- L'estil educatiu exercit pels progenitors és l'autoritatiu.
 - .- Els estudis que realitza són el categoritzats com d'altres o el Grau Mig.
 - .- El temps entre el fet i l'entrevista d'exploració és de 3 a 6 mesos.
 - .- El temps entre entrevista i informe de l'equip tècnic és inferior a 1 mes.
 - .- No hi ha conciliació-reparació amb la víctima.
 - .- La situació jurídica del procediment és d'instrucció.

*Totes les característiques ressenyades per caracteritzar cada grup són significatives sobre el total amb una probabilitat $p < 0.01$.

El percentatge més alt d'agressors es dona en la franja de 14 anys amb un 33,5%. El nivell de violència exercit mitjançant les TIC decreixeria amb l'edat.

De l'observació d'aquests perfils presentats per edats podem concloure que els grups d'edats més oposats són els 14 i els 17 anys, els 15 i 16 són més semblants entre ells.

El grup dels 17 anys (18,9%) acumulen més situacions de fracàs escolar i d'abandó de l'escolarització.. També és el grup on apareixen conductes més greus tipificades penalment que suposen una atenció per l'equip tècnic en la guàrdia de Fiscalia. Les víctimes d'aquestes edats ja tenen assolida en moltes ocasions la seva majoria d'edat.

Malgrat l'edat és un tret característic no hem pogut afirmar que existeixi un perfil únic de menor que protagonitza aquest tipus de ciberassetjament.

Variable a segmentar: REINCIDÈNCIA*

Categoria PRIMARIS (Representa el 69,2% dels imputats)

- Cap programa presentencial previ en ATM ni de MR.
- No intervé cap unitat en el moment de la incoació.
- No hi ha cap mesura en el moment dels fets.
- El fet es produeix a l'escola.
- La resolució judicial és el sobreseïment tant en ATM i la conciliació – reparació.

Categoria REINCIDENTS (Representa el 26,5% dels imputats)

- El total de fets a fiscalia són de 2 o més denúncies.
- Els fets violents realitzats amb anterioritat són de violència física, contra les coses i verbal.
- El compromís amb l'escola és absent i presenta problemàtica conductual.
- Tenen programes presentencials en ATM (van des de 1 fins a més de 3).
- Tenen programes presentencials en MR des d'1 fins a 2.
- La mesura en execució en el moment de la incoació de l'expedient és la llibertat vigilada.
- Intervé l'equip tècnic des del programa d'assessorament.
- La família es tipifica de classe social baixa.
- L'estil educatiu exercit pels progenitors és de tipus permissiu.
- El conflicte no es resol per conciliació-reparació.
- No és produït el fet a l'escola.

Categoria REINCIDENTS en TIC (Representa el 4,3% dels imputats)

- Tenen programes presentencials previs de MR (1), ATM (3 o més) i ATC (1).
- L'estil educatiu exercit pels progenitors és permissiu.
- Respecte a la l'escolarització presenten: un nivell de compromís absent, problemes de conducta i el seu rendiment escolar és baix.
- La família s'ubica en una classe social baixa.
- La tipologia i l'edat de les víctimes són adults.

*Totes les característiques ressenyades per caracteritzar cada grup són significatives sobre el total amb una probabilitat $p < 0.01$.

Respecte a la reincidència obtenim dades reveladores en la categoria dels reincidents en el sentit que presenten diferències en relació al grup de primaris que representa el 69,2% dels imputats.

Observem entre un grup i altre una gran diferència en el tipus d'intervenció que es dur a terme per l'equip tècnic en l'aplicació dels programes tècnics. Mentre

el grup de primaris és més freqüent la mediació-reparació i el sobreseïment de la causa per la instància judicial, en el grup de reincidents la tendència apunta a l'ATM, l'aclariment de la responsabilitat penal i la imposició d'una resposta educativa resultant d'un acte judicial.

Una altra diferència és la informació del cas que hem pogut extreure alhora de complimentar les nostres variables de mesura. En els primaris, pel tipus d'intervenció practicada majoritàriament MR, no hem pogut disposar d'informació entorn a l'àmbit escolar i familiar que sí consideràvem d'interès enregistrar per a la seva avaluació.

En el grup de reincidents apareixen dificultats en l'escolarització relacionades amb una absència de compromís i problemes en la conducta. Veiem també com l'estil educatiu exercit pels progenitors és permissiu on es dona una combinació d'un baix nivell de control i supervisió i un alt nivell de comunicació i proximitat afectiva entre pares i fills.

Altra aspecte diferenciador entre un grup i l'altre és el lloc on es produeix la conducta delictiva. L'escola en els primaris mentre que en el grup de reincidents no és així.

Un aspecte important són les noves incoacions d'expedients a la Fiscalia de Menors per nous delictes.. Resulta un 30,8% dels casos revisats. Tanmateix, la dada interessant és que sobre aquest grup de reincidents es troba que un 20,0% presentaven en el primer delicte comportaments agressius i violents. Hem vist però que la reincidència en la conducta TIC és baixa, representant el 4,3% dels casos.

Aquests percentatges ens poden suggerir la idea que l'acció violenta pot ser la representació d'un problema de crueltat del menor i no només d'un conflicte, atès que en altres situacions es poden repetir un tipus d'accions agressives i violentes sense aquesta prèvia.

Aquests perfils de reincidents més problemàtics fan necessària la imposició d'una mesura educativa que en algun cas ja l'estaven complint en el moment de la incoació de la causa objecte d'estudi.

Hagués estat interessant, si la mostra ens ho hagués permès, veure la relació que tenen aquests comportaments de *ciberbullying* amb l'experiència personal d'haver patit assetjament a l'escola.

6.7.2. Víctimes

Recordem que en l'estudi es van enregistrar 133 víctimes dels procediments incoats per la Fiscalia de Menors que havien patit una acció violenta entre les tipificades en l'objecte d'estudi.

Variable a segmentar: GÈNERE*

Categoria HOMES (Representa el 40,6% dels imputats)

- Apareix la conducta de *happy slapping* i de *bullying*.
- La seqüència de conductes que es presenten són: provocació, denigració i *ciberassetjament* o fustigament.
- L' inici de la seqüència conductual són les vexacions.
- El nombre de víctimes implicades és nombrós, essent els més representats els que són 3 víctimes i els que en tenen 7.
- Apareix una discapacitat amb valoració reconeguda.

Categoria DONES (Representa el 56,4% dels imputats)

- El número de víctimes és d'1.
- Apareix el *sexting* però no el *happy slapping*.
- L' inici de la seqüència conductual són les amenaces i/o els insults.
- La percepció de durada de la victimització és inferior a 1 mes.
- La relació amb l'agressor és la de coneguda.
- La seqüència que es dona és el *ciberbullying* i el *sexting*.
- No és dona *bullying*.
- La comarca de residència que apareix més representada és el Baix Llobregat.

*Totes les característiques ressenyades per caracteritzar cada grup són significatives sobre el total amb una probabilitat $p < 0.01$.

Les dones són més víctimes que els homes (56,4% front el 40,6%). Les dades ens suggereixen que la violència exercida en aquest entorn digital a noies adolescents està en relació amb el fet que la dona es situa habitualment com a víctima d'altres tipus de violència exercida pels homes. D'aquí la importància d'accions preventives i educatives.

Altra dada interessant de diferenciació dels col·lectius és el número de víctimes en relació al sexe, mentre els nois són víctimes de grups nombrosos –de 3 ó 7 membres-, les dones són una única víctima.

Respecte al tipus de comportament protagonitzat pel victimari sobre la víctima tenim que les noies han estat objecte de *sexting* mentre no es dona el *bullying* i *happy slapping* que sí apareixen destacats en el grup de nois víctimes.

Aquest tipus de fet podria estar relacionat amb situacions de relacions de parella i els sentiments i emocions que es desperten a partir del trencament d'aquesta relació. La tecnologia esdevé el mitjà de venjança i d'afrontament de la frustració i ràbia davant l'experimentació del rebuig o l'abandó.

Mentre la seqüència d'inici de la conducta en els nois són les vexacions, en les noies són les amenaces i/o insults. Està clar que el component físic en l'agressió està més present en els homes que en les dones. Els nois presenten comportaments de provocació i denigració.

Una dada interessant és l'aparició de la discapacitat en les víctimes nois. Aquesta és una circumstància que suposa una major crueltat en l'acció del victimari, per l'abús del poder i un tipus d'accions proactives (per exemple agressions intencionades amb la fita d'aconseguir un objectiu) tenint en compte les especials circumstàncies de vulnerabilitat que presenta la seva víctima.

En l'estudi s'ha observat que sobre la víctima s'actuava fent ús de diverses aplicacions i dispositius tecnològics, alhora que també se l'obligava i amenaçava cara a cara, per obligar-la a fer alguna cosa determinada. L'objectiu final és aconseguir recompenses materials o bé en l'àmbit del domini i poder envers l'altre mitjançant sotmetre'l psicològicament.

Variable a segmentar: EDAT***Categoria menors 14 ANYS (Representa el 15,8% dels imputats)**

- .- Estudian 1er de l' ESO.
 - .- El número de menors de 14 anys és d'1.
 - .- La seqüència conductual és la denigració seguida de la suplantació identitat.
 - .- La seqüència del fet denunciat és el robatori i la gravació.
-

-
- Les víctimes de menors és de 3 i no hi ha cap d'adult.
 - La tipologia d'atenció rebuda arran la denúncia és la psicològica-psiquiàtrica.
 - Hi ha més sobrerrepresentació en el lloc de naixement és Amèrica Central i Sud.
 - La comarca de residència és el Maresme.
 - És dona més el *happy slapping*.

Categoria 14 ANYS (Representa el 18,8% dels imputats)

- Es dona el *bullying*.
- Estan estudiant el 2on. Curs de l'ESO.
- Les víctimes són totes menors d'edat i la quantitat és d'1.No hi ha cap adult implicat.
- La seqüència dels fets en el temps i que es descriuen són *bullying* i després el *ciberbullying*.
- La relació amb els imputats és la de companys d'escola.
- L'inici de la conducta són els insults seguit de les amenaces.
- És dona la conducta de fustigament i la provocació.

Categoria 15 ANYS (Representa el 18,8% dels imputats)

- Tot els imputats són menors i no hi ha cap adult.
- La percepció de victimització en el temps és de més de 12 mesos.
- Les conseqüències dels fets els hi provoca ansietat i somatitzacions.
- Estan estudiant el 3er curs de l'ESO.
- La seqüència dels fets és el *ciberbullying* i després el *bullying*.
- No hi ha violació de la intimitat.

Categoria 16 ANYS (Representa el 8,3% dels imputats)

- Es dona *ciberbullying*.
- El número de menors víctimes són 2 o 3.
- Es dona la usurpació de la identitat.
- No és dona el *bullying*.

Categoria 17 ANYS (Representa el 8,3% dels imputats)

- Sol·licita una mesura de protecció en el moment de la denúncia.
- El tipus de relació amb l'imputat és la d'exparella o parella d'altres.
- La conducta patida li provoca por i atemoriment.
- Es dona el *sexting*.
- No es dona el *bullying*.

Categoria 18 o més ANYS (Representa el 14,3% dels imputats)

-
- .- No estudia.
 - .- Número de víctimes adultes és d'1.
 - .- Les víctimes són només joves que han assolit la majoria d'edat.
 - .- Treballen
 - .- La comarca de residència és el Barcelonès i el lloc de naixement és Catalunya.
 - .- No és dona la violació de la Intimitat.
 - .- La seqüència conductual és la provocació.
-

*Totes les característiques ressenyades per caracteritzar cada grup són significatives sobre el total amb una probabilitat $p < 0.01$.

Un aspecte important a tenir en compte és l'edat d'aquestes víctimes que s'exposen amb una major o menor vulnerabilitat al patiment de les accions que rep del seu assetjador.

Hem inclòs la categoria menor de 14 anys, alumnes de 1er curs de l'ESO, que ha requerit d'atenció psicològica i psiquiàtrica resultat de l'experiència de crueltat i violència que han viscut exercida per nois del seu entorn amb la significança de la conducta de l'agressió en grup i gravació amb el telèfon mòbil i l'amenaça de penjar-ho a la xarxa.

Hem de destacar que aquest grup de víctimes menors de 14 anys són majoritàriament nousvinguts de països d'Amèrica Central i del Sud, que probablement es troben amb dificultats en aquest procés d'acomodació i assimilació de la realitat que li ofereix el nou marc geogràfic. Aquesta és una condició més en la seva vulnerabilitat.

La distribució de les víctimes es correspon al nivell acadèmic que els hi toca per edat en les diferents franges d'edat.

La conducta de *bullying* i *ciberbullying* coincideix en les franges 14 i 15 anys, amb un solapament entre les dues conductes, tot i que primer es fa l'assetjament presencial i després virtual (als 14 anys) mentre que en els 15 es situa primer l'assetjament de tipus virtual i després el físic real, cara a cara.

Les víctimes de 15 anys situen el processos de victimització patits més llargs en el temps. En aquest grup es troben les víctimes severes on emergeixen simptomatologies com l'ansietat i les somatitzacions resultats de les experiències d'assetjament.

També s'observa que l'edat de la víctima i el temps de victimització tenen una relació amb el grau d'afectació de la víctima. Aquests nivells i tipus d'afectació guarden un paral·lelisme amb els de l'assetjament tradicional que havien descrit en el marc teòric del estudi.

Els tipus de conducta relacionada més amb la violació de la intimitat (donar publicitat a coses com secrets que algú ha confiat, fotografies privades compromeses, etc.) es dona més en les franges d'edat més altes i, especialment en les etapes finals de l'adolescència mitja (16 i 17 anys).

En aquesta franja d'edat superior tornen a aparèixer simptomatologies en la víctima i emocions identificades amb un sentiment de por. Les víctimes d'aquestes edats es situen en l'entorn de les relacions de parella i exparella sentimental dels seus victimaris.

Les víctimes en aquestes edats expressen el desig que s'adopti una mesura de protecció davant les pors i patiments que se'n deriven de l'acció del imputat, per contra en les víctimes més joves (menors de 14 anys) aquest fet no es donava, possiblement al tractar-se de companys d'escola i fins hi tot de la mateixa aula.

No hem obtingut molta informació respecte a les víctimes majors d'edat però integrant del grup d'iguals dels joves. El més habitual és que són víctimes úniques. Una dada interessant d'aquest grup es que ja no es dona la violació de la intimitat i la seqüència conductual més habitual és la persecució-provocació. (l'obligació a fer coses i les amenaces, per exemple).

Variable a segmentar: PERCEPCIÓ DE VICTIMITZACIÓ*1

Categoria INFERIOR A 1 MES (Representa el 58,7% dels imputats)

- La conducta implícita és la provocació o la fustigació amb provocació.
 - Les seqüències dels fets estan dins la categoria cyberbullying.
 - No hi ha *bullying*.
 - La seqüència conductual inicial són les vexacions.
 - Són dones.
 - Hi ha *happy slapping* i *cyberbullying*.
-

-
- Víctimes implicades 7.
 - No hi ha denigració.

Categoria D' 1 – 3 MESOS (Representa el 8,3% dels imputats)

- Hi ha discapacitat en les víctimes que pateixen l'agressió.
- La seqüència conductual són les amenaces i l'extorsió.
- Són atesos a nivell sanitari per contusions.
- Són coneguts de l'entorn de residència del imputat.
- Es dona primer la conducta de *bullying* i després la de *ciberbullying*.

Categoria DE 3 - 6 MESOS (Representa el 10,5% dels imputats)

- Les seqüències conductuals són: fustigament-provocació-denigració, i fustigament-provocació-*ciberbullying*.
- Amb estudis de 3er de l'ESO.
- Són coneguts de l'entorn de residència de l'imputat.
- Es dona *bullying* i *ciberbullying*.
- La comarca de residència és l'Anoia.

Categoria: DE 6 – 12 MESOS (Representa el 6,8% dels imputats)

- Es dona *bullying* i *ciberbullying*.
- Tenen trastorns associats estats depressius i ansietat.
- Reben atenció psicològica i psiquiàtrica.
- La seqüència conductual és de la de fustigament-provocació-ciberassetjament.
- La comarca de residència és majoritària el Bages.

Categoria: MÉS DE 12 MESOS (Representa el 4,5% dels imputats)

- Són les víctimes amb 15 anys.
- Es dona ansietat i somatització per l'agressió soferta.
- Són alumnes de 3er d'ESO.
- Han tingut atenció psicològica i psiquiàtrica.

*Totes les característiques ressenyades per caracteritzar cada grup són significatives sobre el total amb una probabilitat $p < 0.05$.

¹No se ha considerat la categoria "No consta".

Considerem interessant aquest apartat darrer de categorització que està relacionat amb la percepció de victimització de la víctima. Recordem que les dades estan estretes dels continguts de les diligències policials dels expedients.

El percentatge més alt d'imputats amb un 58,65% protagonitza les seves conductes amb una percepció descrita per la víctima inferior a 1 mes. Es tracta de dones i les actuacions recauen en grups. En aquestes franges de temps més curtes es denuncien accions relacionades amb el patiment alhora d'una agressió física real (cara-cara) que pot provocar en la víctima lesions físiques que li comportaran unes cures mèdiques.

En el interval de 3 a 6 mesos s'obtenen nivells de ciberassetjament on conflueixen diferents tipus de victimització que passen per diverses formes com es pot veure.

Comparant les característiques d'aquests intervals de temps, resulta revelador que els trastorns associats resultants de l'acció de la conducta de l'imputat comencen a aparèixer a partir dels 6 a 12 mesos de victimització i necessiten d'un abordatge terapèutic des de l'àmbit de la salut mental.

7. Conclusions i propostes

La finalitat d'aquest treball és analitzar i abordar la conducta de l'assetjament entre iguals mitjançant l'ús de les noves tecnologies en aquesta era digital. En aquestes darreres pàgines es presenten, els principals continguts concloents de la recerca. Evitarem reproduir el que ja hem dit al llarg d'aquests capítols previs, però sí insistirem en aquells aspectes que se'ns presenten més interessants per a la reflexió conjunta i en la comprovació de les diferents hipòtesis que varem formular en el capítol 4 i que hem pogut veure en l'anàlisi de resultats com s'han confirmat respecte a aquest tipus d'agressió electrònica definida pel context en el que es dona i les característiques de la relació de les parts implicades: ambdues d'una mateixa franja d'edat i d'un entorn físic proper.

Al llarg del desenvolupament d'aquest estudi hem vist com en l'etapa de l'adolescència mitja –entre els 14 i els 17 anys- els dispositius tecnològics i les seves diverses aplicacions esdevenen protagonistes en la vida quotidiana dels nois i noies prenent força i d'un abast generalitzat.

Aquesta era digital incideix en els seus processos d'aprenentatges, maneres de relacionar-se amb els altres i d'obtenció d'informació. Els hi arriba tant en l'escola com en espais públics i a la mateixa llar en les estones d'entreteniment i esbarjo del seu temps de lleure, anomenat per alguns amb el terme "infotainment".

Hem vist com l'accessibilitat de dispositius tecnològics com l'ordinador i el telèfon mòbil, principalment, i la seva variabilitat de possibilitat d'aplicacions, els absorbeix i els exposa a unes situacions de riscos en la seva conducta per un ús inadequat de l'eina que els situa com a víctimes d'aquells delictes tradicionals comesos mitjançant aquests nous mecanismes de comunicació.

Són precisament aquestes situacions de risc les que els fan que s'intervinguin des de la justícia penal juvenil al considerar-se una conducta tipificada com a delictiva. El context en el que es dona i les característiques de les relacions entre les parts són els elements que els separa d'altres formes d'abús on també hi ha un desig de voler fer mal d'una manera intencionada. En aquest

sentit, hem vist els punts de connexió amb el *bullying* tradicional i els trets diferencials que aporta l'agressió electrònica pel que fa al canal de comunicació, la instantaneïtat i la manca d'un contacte presencial.

Hem pogut mostrar amb les dades recollides el paper rellevant d'Internet i de les xarxes socials i el *Messenger*, especialment, com els mitjans utilitzats per expressar una conflictivitat que sol aparèixer en l'àmbit escolar.

Hem vist la importància i el paper destacat que juguen la família i l'escola com instàncies socialitzadores bàsiques per abordar i contenir aquesta problemàtica.

Per una banda, tenim els progenitors i/o cuidadors respecte a l'educació dels fills garantint uns nivells alts de control combinats amb cura i suport. Així com també, la importància de la comunicació i la creació d'un clima de confiança i protecció com d'aplicació d'unes mesures i hàbits de seguretat que permetin minimitzar les situacions de risc derivades d'aquest ús inadequat.

Per altra banda, resulta clara la conclusió que se'n desprèn que els joves necessiten del suport de mestres i adults equipats amb sòlides capacitats digitals per afavorir la seva resiliència i competències front els riscos als que s'esposen. Alhora, aquest suport de mestres i progenitors permet l'adquisició d'habilitats socials, educatives i tècniques per aconseguir més èxit en els aprenentatges i així també més protecció davant aquests mitjans.

Aquests dispositius tecnològics exposen a uns adolescents vulnerables que es troben encara en una etapa d'escolarització obligatòria a uns riscos derivats d'aquest mal ús en els que aquest assetjament en l'espai virtual esdevé una pràctica habitual i amb incidència en l'expressió de la conducta violenta.

Entorn a les dades que presentem ara, ens interessa donar elements que s'han de tenir en compte a l'hora de planificar, dissenyar i executar qualsevol actuació amb aquests casos que arriben a l'àmbit de la justícia penal juvenil per una denúncia.

Es tracta d'uns fets que es donen amb incidència baixa, al voltant del 10,9%, en relació a la globalitat de casos que arriben a la justícia per fets i conductes d'aquests tipus. Tanmateix, pensem que aniran en augment en el futur.

Hem vist com moltes d'aquestes conductes estudiades estan relacionades i es donen en conflictes amb origen a l'escola on víctima i victimari són menors i de l'entorn físic proper. Molts cops els greuges per a la víctima són grans i a vegades devastadors en l'ordre de lo emocional i psicosocial.

Ben segur podem pensar que un bon gruix de conductes i agressions sofertes d'aquestes característiques no es denuncien i d'altres són abordades dins de la mateixa institució educativa. Considerem que aquest abordatge des de la mateixa institució educativa és la manera més òptima de resoldre el conflicte.

Respecte als trets personals dels autors i víctimes, en destaca el gènere i l'edat. Dels casos analitzats hem pogut veure que les noies són més sovint víctimes i autores d'assetjament indirecte, a diferència dels nois. Aquesta conclusió de la recerca encaixa amb el que es pot esperar de la recerca sobre diferències sexuals en el comportament agressiu.

Els resultats obtinguts en les noies constaten algunes variacions respecte a les mostres d'agressió en la conducta femenina en relació a la població que s'atén des de justícia, com hem pogut veure.

Les relacions entre nois són més dures, més difícils i més agressives que entre les noies. Aquestes diferències, com així ho apunten estudis i bibliografia, tenen arrels tant biològiques com socioambientals.

Resulta a destacar que les víctimes noies poden oferir menys disposició a fer la trobada cara a cara amb el seu assetjador, habitualment un noi.

Altres dades d'interès apunten a uns perfils d'assetjadors que ens mostren les dificultats de sotmetre's a unes normes i amb problemes pel seu comportament, a vegades reiterat en la violència (recordem un 30,8% de reincidència en conductes prèvies o posteriors a la causa analitzada durant aquest període, de les quals un 20,0% presentaven un comportament agressiu i/o violent). En aquest grup de joves es donaven també els problemes en

l'escola, tant d'un deficient rendiment acadèmic com d'una absència de compromís.

Sense aprofundir en característiques personals –aquesta no era la finalitat de l'estudi- sí que hem vist que els joves analitzats actuen moguts per sentiments de venjança i limitacions per la frustració que poden experimentar en situacions, especialment en aquells casos on la violència electrònica era exercida pel noi envers la noia després d'un trencament de la parella.

Es destaca la necessitat i importància de la competència dels professionals al voltant d'aquesta temàtica alhora d'incidir en la prevenció i responsabilització de conductes d'aquesta tipologia.

Una altra conclusió destacada és que les solucions extrajudicials poden ser una bona alternativa per l'abordatge d'aquests tipus de conflictes que arriben a la nostra jurisdicció. Hem vist com en l'abordatge des de l'àmbit penal juvenil la mediació pot ser una excel·lent alternativa atès que dóna protagonisme a la víctima de l'agressió electrònica, sempre i quan no es doni una exposició reiterada al maltractament de la víctima en el temps i comporti un desequilibri de poders grans entre els iguals. Especialment en aquells casos on l'acció violenta és la representació d'un problema de crueltat i no només d'un conflicte.

Les intervencions que es determinin han d'anar encaminades a un treball educatiu i conscienciació sobre els riscos d'aquestes actuacions inadequades. En aquest sentit també serien suficient les actuacions que es desencadenen amb la denúncia i la intervenció de l'equip tècnic que sovint proposa el tancament de les actuacions. Pels casos de més gravetat el ventall de mesures en el medi obert amb programes especialitzats a la problemàtica podrien ser una bona alternativa.

Hem vist com el temps de durada de l'assetjament i si aquest es fa de manera indirecte incideix en l'efecte d'una major victimització, més quan la víctima es presenta més vulnerable per edat, discapacitat i procés d'acomodació a un nou entorn (immigració).

Entre les conductes assetjadores més usuals que protagonitzen els adolescents hem trobat, a banda de les esmentades xarxes socials i *Messenger*, la gravació de vídeos i la violació d'intimitat amb l'enviament de fotografies. Aquesta conducta es dona més en la franja 15-16 anys, una etapa on hi ha més expansió de les seves relacions socials i afectives i on el mòbil és un instrument extraordinari per aquest objectiu.

Hem pogut veure en els resultats obtinguts com la conducta assetjadora electrònica entre adolescents pren protagonisme i incidència en les relacions romàntiques entre nois i noies. En aquests casos hi ha més sofriment i dolor que si el *ciberbullying* es dona entre coneguts ocasionals encara que sigui en períodes més curts en el temps. Aquesta dada és un toc d'alerta als professionals atès que és possible que aquesta forma d'abús pot conduir a la violència de parella durant l'edat adulta. Cal però aprofundir en aquest tema que seria objecte d'un altre estudi.

En els resultats també hem pogut veure com molts dels enfrontaments entre els joves que comencen amb un cara a cara continuen en la xarxa per enfonsar encara més a la víctima. També hem vist el contrari, casos que comencen amb un conflicte virtual han acabat en *bullying*.

Aquesta hostilitat que el noi expressa en la xarxa és percebuda com una pràctica convencional. La desinhibició afecta també a la part més violenta i conflictiva dels adolescents.

Ens ha resultat d'interès la percepció dels professionals sobre el fenomen i les seves opinions mostren el interès per la temàtica i l'abast del problema, els programes i actuacions que es desenvolupen per part de les instàncies socials i educatives del nostre entorn per prevenir aquests problemes ho posen també de manifest.

Hem vist, a partir dels continguts exposats, com en aquest temps que viuen els adolescents pren protagonisme el individualisme on la privacitat, la llar i la família es converteixen en primordials reguladors de les relacions personals. Com a conseqüència aquestes variables individuals ocupen un paper cabdal.

Amb aquest individualisme pren protagonisme lo quotidià i les activitats que desenvolupa el subjecte expressen uns desitjos individuals i es converteixen en estructuradores de les relacions personals.

Hem vist al llarg dels diferents capítols com la relació que estableixen els joves amb aquestes eines tecnològiques tenen força i, molts cops, un caràcter substitutiu de les relacions amb els altres en un moment del seu cicle vital de necessitat de socialització. Les relacions amb els objectes tecnològics hem vist com arriben a assolir un lloc destacat en la consolidació d'aquest individualisme que esmentàvem i en la necessitat de moviments i accions adreçades a una major protecció i seguretat de les víctimes, especialment al tractar-se de menors d'edat.

Algunes propostes

La primera consideració és la necessitat d'aprofundir en aquesta temàtica emergent des d'una vessant més qualitativa amb noves línees de recerca.

Des de la intervenció dels equips tècnics de justícia juvenil s'ha d'incidir en un treball amb models preventius adreçats a la potenciació de la resiliència i la millora de la convivència d'aquests adolescents. Des de les polítiques institucionals cal que es potenciï en els centres educatius i les aules d'ensenyament els principis cooperatius i d'educació en actituds i valors, així com línees clares d'alfabetització emocional, aprenentatge d'habilitats socials per a la defensa davant l'agressió i la competència emocional necessària per al control dels impulsos agressius i els programes de mediació en conflictes quan s'escaigui i de reparació del dany causat a la víctima.

Convé el disseny d'eines i instruments per tal d'abordar l'especificitat de cada fenomen que hem analitzat al llarg d'aquest treball. Els que ja s'estan practicant des de les escoles pel *bullying* tradicional podrien ser útils, atès que ja hem vist el solapament freqüent entre aquest i el *ciberbullying*.

De les conclusions presentades en l'apartat anterior, podem presentar una proposta de millora que passa per apostar per l'ús de les xarxes verticals per compte de les horitzontals. L'ús d'aquests tipus de xarxes socials posa als

pares, estudiants i docents en contacte directe amb el material acadèmic concret. En aquests tipus de xarxes es creen grups de treball i/o comunitats per a generar contingut útil, sense deixar de banda la socialització, l'oci i l'ús del temps de lleure aprofitant les oportunitats que ofereix la web 2.0 i educant digitalment la societat. Aquest tipus de xarxa estan concebudes sobre la base d'un eix temàtic agregador que uneix a un grup de persones amb les mateixes inquietuds.

Per citar algunes que s'ajusten als requeriments de les xarxes educatives tenim SocialGO (<http://www.socialgo.com>), WackWall (<http://www.wackwall.com>) i per a joves de 13 a 17 anys Ning –per alumnes de més de 13 anys (<http://www.ning.com>), Edmodo –per a menys de 13 anys (<http://www.edmodo.com>) i Edu 2.0 (<http://www.edu20.org>).

Valorem positivament l'existència de guies, la seva divulgació i una formació respecte a la temàtica per a professionals que treballen amb aquests joves així com la dels protocols d'actuació escolar –ja hem vist com el marc escolar tenia un protagonisme en aquest tipus de comportament- i la necessitat d'un marc regulador respecte a una política clara entorn a l'assetjament cibernètic. Aquesta formació en les competències dels professionals permet l'ajustament i la individualització de la resposta d'acord a les necessitats que presenti el cas.

Considerem que s'ha d'evitar l'arribada del conflicte a la instància judicial i poder-ho abordar des del mateix entorn dels protagonistes, sempre que això sigui possible.

Des de la intervenció de la justícia penal juvenil, podríem donar unes pinzellades encaminades a l'empoderament, la responsabilització de la conducta i el restabliment del diàleg entre les parts seguint les orientacions que estableixen institucions europees i organitzacions especialitzades en la temàtica amb el desplegament que han fet de recursos:

- a) determinar protocols i programes específics per a la intervenció en aquest tipus de conflicte que homogeneïtzin la intervenció fugint d'una arbitrietat institucional, tant des de l'abordatge del conflicte des d'un programa de mediació-reparació en la via extrajudicial, a l'execució

- d'una mesura educativa imposada per un jutge de menors, generalment en el medi obert;
- b) promoure la participació i la responsabilització dels pares en les intervencions que els professionals duen a terme amb els seus fills menors amb l'objectiu que s'impliquin i reforcin les actuacions que es portin a terme;
 - c) promoure la implicació activa tant del victimari com de la víctima en la resolució del conflicte amb treballs de reflexió i conscienciació a nivell individual i grupal. Una alternativa, en el cas que no es pugui donar la conciliació directa entre l'agressor i la seva víctima, podria ser potser demanar disculpes públicament a través del mateix mitjà on s'ha produït l'agressió. Si el fet es dona a l'escola podria plantejar-se la possibilitat d'un treball amb tot el grup-classe des d'una òptica de treball comunitari.

Respecte a estudis futurs al voltant del tema, com esmentàvem en el inici d'aquest apartat, se'ns planteja interessant l'abordatge des d'una vessant més qualitativa potser que aprofundeixi en la realitat social i personal present dels principals implicats, especialment entorn als efectes d'aquest tipus de maltractament online. Les entrevistes a victimaris i víctimes i l'anàlisi de contingut, pensem serien un bon instrument per aprofundir en la problemàtica. Hem vist que aquests tipus de dispositius electrònics són percebuts per les víctimes com més greus pels efectes que poden arribar a produir, especialment quan aquestes tenien un caràcter més públic o amenaçant a la intimitat de la persona i, alhora, més dilatats en els temps. Se'ns obra una porta per a la reflexió i el coneixement entorn a aquest tipus d'anàlisi.

8. Referències bibliogràfiques

Aftab, P. (2006), *Cyberbullying. Guía práctica para madres, padres y personal docente*. Bilbao: Fundación EDEX-Pantallas Amigas.

Aftab, P. (2010), "What is Cyberbullying?" en www.stopcyberbullying.org. <http://aftab.com/index.php?page=cyberbullying>. Consulta online el 14 de setembre de 2010.

Agustina, J.R. (2009), "Arquitectura digital de Internet como factor criminógeno: Estrategias de prevención frente a la delincuencia virtual". *International E-Journal of Criminal Sciences*, Nº 3, artículo 4, pp.1-33. Consulta online en <http://www.ehu.es/inecsel> .

Agustina, J.R. (2010), "¿Menores infractores o víctimas de pornografía infantil?". *Revista electrónica de Ciencia Penal y Criminológica*. RECPC núm. 12-11, pp 1-44.

Aviles, M. (2009), "Cyberbullying. Diferencias entre el alumnado de secundaria". *Boletín de Psicología*, Nº.96, Julio 2009, pp 79-96.

Belsey, B. (2005), "Cyberbullying: An emerging Threat to the "Always On" Generation". Consulta online el 20 de juny de 2011 en <http://www.cyberbullying.ca>.

Buelga, S; Cava, M.J., Musitu, G (2010), "Cyberbullying: victimización entre adolescentes a través del teléfono móvil y de Internet". *Psicothema*. Facultad de Psicología, Universidad de Valencia, aceptación el 27.02.10. Consulta online el 22 de febrer 2011 en <http://www.psicothema.com>.

Calmaestra, J; Ortega, R. i Mora-Merchán, J.A. (2008), "Las TIC y la convivencia. Un estudio sobre formas de acoso en el ciberespacio". *Investigación en la escuela*, 64, pp.93-104.

Calmaestra, J; Ortega, R. Maldonado, A. Mora-Merchán, J.A. (2009) Exploring Cyberbullying in Spain. Country Report. CyberTraining. Consulta online el 8 d'agost de 2011 en <http://www.cybertraining-project.org> , pp.1-19.

Campbell, M.A. (2005) "Cyberbullying: An old problem in a new guise?". *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15 (1) pp, 68-76. Consulta online en <http://eprints.gut.edu.au/1925/1/1925.pdf>.

Cerezo, F; Calvo, A.R. i Sánchez, C. (2011), Intervención psicoeducativa y tratamiento diferenciado del bullying. Madrid, Ediciones Piràmide.

Chóliz, M; Villanueva, V. (2011) "Evaluación de la adición al móvil en la adolescencia". *Revista espanyola de drogodependencias*, Vol. 36, 2 pp.165-184.

Collell, J; Escudé, C. (2008) "Ciberbullying. L'assetjament a través de la xarxa". *Àmbits de Psicopedagogia*, 24, tardor 2008, pp.20-23.

Collell, J; Escudé, C. (2008) "Guia per conèixer el Ciberbullying i alguns perill d'Internet i les noves tecnologies". Consulta online a <http://www.xtec.cat> en data 15 de setembre de 2011.

Comissió dels Drets Humans (2010), Els drets dels menors davant les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC): estat de la qüestió i propostes de futur. Palma de Mallorca. Parlament de les Illes Balears, 2010. Inclou CD-ROM.

Consejería de Educación (2006) Protocolo de actuación para los centros educativos en casos de acoso entre compañeros. Gobierno de Cantabria, 2006.

Creafutur (2011), Teens 2010. Cómo son los adolescentes de hoy y cómo evolucionarán sus hábitos de consumo. Consulta online el 17 de juliol de 2011 en <http://www.creafutur.com/es>.

Defensor del Menor en la Comunidad de Madrid (2011), Ciberbullying. Guía de recursos para centros educativos en casos de ciberacoso. Madrid. 2ª edició revisada d'octubre 2011. Consulta online el 23 d'octubre en <http://www.defensordelmenor.org>.

Departament d'Ensenyament (2011), Projecte de convivència i èxit educatiu. Setembre 2011. Direcció General d'Atenció a la Família i Comunitat Educativa. Projecte de Convivència.

Departament d'Ensenyament. Educat 1x1 (2011), Manual de bons usos digitals. Guia de recomanacions i hàbits saludables davant la tecnologia. Generalitat de Catalunya.

Díaz-Aguado, M.J. (2005), "La violencia entre iguales en la adolescencia y su prevención desde la escuela". *Psicothema*, 4. pp,549-558. Consulta online el 22 de febrer 2011 en www.psicothema.com.

Echeburúa, E.; Labrador, F.J. i Becoña, E (coords.) (2009), Adicción a las nuevas tecnologías en adolescentes y jóvenes. Madrid, Ediciones Pirámide.

EMICI (2011), Protocolo de actuación escolar ante el Ciberbullying. Equipo Multidisciplinar de Investigación sobre Ciberbullying. Editat pel Departament d'Educació del Govern Basc.

Entelman, R.F.; (2009), Teoría de conflictos. Hacia un nuevo paradigma. Barcelona, Editorial Gedisa.

Estévez, A.; Villardón, L., Calvete, E., Padilla, P. i Orue, I. (2010), "Adolescentes víctimas de cyberbullying: prevalencia y características". *Behavioral Psychology/Psicología Conductual*, 18, pp 73-89.

Espín, M; (2011), Adolescentes digitales, núm. 92. Marzo 2011. Fundación Atenea y Forum Intercultural.

EU2009.CZ (2009), "Safer Internet for Children-fighting together against illegal content and conduct on-line". *Prague declaration. A new European approach for safer Internet for children*. 20th April 2009.

Fiscalía General del Estado (2011), Memoria de la Fiscalía General del Estado. Consulta en <http://www.fiscal.es> .

Garaigordobil, M; Oñederra, J.A. (2010), La violencia entre iguales: revisión teórica y estrategias de intervención. Madrid, Ediciones Pirámide.

Garaigordobil, M; (2011) "Prevalencia y consecuencias del cyberbullying: una revisión". *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 11, 2, pp.233-254.

García, F.;Gracia, E. (2010), "¿Qué estilo de socialización parental es el idóneo en España? Un estudio con niños y adolescentes de 10 a 14 años". *Infancia y Aprendizaje*, 33, pp. 365-384.

García González, J. (coord) (2010), *Ciberacoso: la tutela penal de la intimidad, la integridad y la libertad sexual en Internet*. Valencia, Tirant lo Blanch.

García Jiménez, A. (coord.) (2010), *Comunicación y comportamiento en el ciberespacio: actitudes y riesgos de los adolescentes*. Barcelona, Icaria Editorial.

García-Tornel, S; Miret, P; Cabré, A; Flaquer, L; Berg-Kelly, K; Roca, G; Elzo, J; Lailla, J.M (coord) (2011), *L'adolescent i el seu entorn en el segle XXI. Instantània d'una dècada. Faros núm. 5*. Esplugues de Llobregat: Hospital Sant Joan de Déu.

Garmendía, M; Garitaonandia, C., Martínez, G i Casado, M.A. (2011), *Riesgos y seguridad en internet: Los menores españoles en el contexto europeo. Resultados de la encuesta de EU Kids Online a menores de entre 9 y 16 años y a sus padres y madres*. Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbao: EU Kids Online.

Gray, M.R.; Steinberg, L. (1999), "Unpacking authoritative parenting: reassessing a multidimensional construct". *Journal of Marriage and the Family*, núm. 61, pp.574-587.

Hoff, DL.; Mitchell, S.N. (2009), "Cyberbullying: Causes, effects, and remedies". *Journal of Educational Administration*, 47, pp 652-655.

iBit. (2010), *El ciberassetament entre els joves. Característiques i impacte del cyberbullying entre l'alumnat d'ESO de les Illes Balears. Resum executiu*, Departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació, Grup

d'Investigació Educació i ciutadania i Grup d'Investigació en Psicologia del desenvolupament i l'educació.

INTECO (2008), Guía legal sobre la redes sociales, menores de edad y privacidad en la Red. Observatorio de la Seguridad de la Información, Área Jurídica de la Seguridad y las TIC.

INTECO (2009), Guía legal sobre Cyberbullying y Grooming. Observatorio de la Seguridad de la Información. Área Jurídica de la Seguridad y las TIC.

INTECO (2010), Guía para padres y madres sobre el uso seguro de videojuegos para menores. Observatorio de la Seguridad de la Información. Área Jurídica de la Seguridad y las TIC.

INTECO-Orange Espanya (2010), Estudio sobre seguridad y privacidad en el uso de los servicios móviles por los menores españoles. Publicat en <http://observatorio.inteco.es>. Consulta online el 25 de juny de 2011.

INTECO (2011), Guía sobre adolescencia y sexting: qué es y cómo prevenirlo. Observatorio de la Seguridad de la Información. Edición: Febrero 2011.

Junta Extremadura (2011), Guía uso de las redes sociales, marzo 2011.

Kane, J.; Portin, P. (2008), Violencia y tecnología. Folletos Daphne de la Comisión Europea, DG de Justicia, Libertad y Seguridad, Programa Dafne. Bruselas, Bélgica.

Katzer, C.; Fetchenhauer, D. i Belschak, F. (2009), "Cyberbullying: Who are the victims? A comparison of victimization in Internet chatrooms and victimization in school". *Journal of Media Psychology*, 21. pp,25-36.

Kowalski, R.; Limber, S i Agatston, P (2010) Cyber Bullying: El acoso escolar en la er@ digit@l. Bilbao, Editorial Desclée de Brouwer.

Li, Q. (2007), New bottle but old wine: A research on cyberbullying in schools. *Computers in Human Behaviour*, 23 (4), pp.1777-1791. Article online en www.sciencedirect.com. Consulta online el 23 d'agost de 2011.

Li, Q. (2010), Cyberbullying in High Schools: A Study of Students Behaviors and Beliefs about This New Phenomenon. *Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma*, 2010, 19 (4), pp 372-392. Consulta online <http://www.ucalgary.ca> en data 10 de setembre de 2011.

Livingstone, S.; Haddon, L, Görzig, A i Ólafsson, K (coords) (2011), Risks and safety on the Internet. The perspective of European children. London School of Economics and Political Science, report January 2011. Disponible a www.eukidsonline.net.

Mayer, B.S. (2008), Más allá de la neutralidad. Barcelona, Editorial Gedisa.

Monje, A.; Pereira, M.A. (2011), Guía de redes sociales para familias, V 1.0. CeDeC -Centro de Desarrollo Curricular del Ministerio de Educación-. Consulta online el 25 d'octubre de 2011 en <http://cedec.ite.educacion.es/>.

Olweus, D.; (2007), Centro de Investigación para la Promoción de la Salud, Universidad de Bergen, Noruega. Congreso Convivencia y Escuela, Palma de Mallorca del 28 al 30 de setembre de 2006. Consulta web Congrès en data 30 de març 2011.

Olweus, D. (1998), Conductas de acoso y amenaza entre escolares. Madrid, Ediciones Morata, S.L.

Ortega, R. (2002), "Lo mejor y lo peor de las redes de iguales: juego, conflicto y violencia". *Revista Interuniversitaria de Formación de Profesorado*. Agosto, núm. 044. Universidad de Zaragoza. Zaragoza, Latinoamericanistas, pp.93-113.

Ortega, R.; Calmaestra, J. i Mora-Merchán, J.A. (2008), Cyberbullying. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 8. pp183-192.

Ortega, R.; Mora-Merchán, J.A. (2008), "Las redes de iguales y el fenómeno del acoso escolar: explorando el esquema dominio-sumisión". *Infancia y Aprendizaje*, 31. pp.515-528.

Ortega, R.; Mora-Merchán, J.A., Jäger, T. (2007), Acting against school bullying and violence. The role of media, local authorities and the Internet. Landau: Verlag Empirische Pädagogik.

Smith, P.K. (2006), Ciberacoso: naturaleza y extensión de un nuevo tipo de acoso dentro y fuera de la escuela. Congreso Convivencia y Escuela, Palma de Mallorca del 28 al 30 de setembre de 2006. Consulta web Congrès en data 30 de març 2011.

Smith, P.K.; Mahdavi, J., Carvalho, C i Tippett, N. (2006), "An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying". A Report to the Anti-Bullying Alliance.

Steinberg, L.; Blatt-Eisengart, I. & Cauffman, E. (2006), "Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful homes: Replication in a sample of serious juvenile offenders". *Journal of Research on Adolescence*, 16, pp.47-58.

Tejerina, O; Flores, J. (2007) Guía E-legales para la gente "legal" de Internet. En la web pantallasamigas.net/recursos-educativos-materiales-didacticos. Fundación EDEX-Pantallas Amigas.

UNICEF (2011) Estado mundial de la Infancia 2011. La adolescencia. Una época de oportunidades. Fondo de las Naciones Unidas para la Infancia, febrer 2011. Consulta en <http://www.unicef.org>.

Valera, F; (2006) La generación net y sus retos vitales en <http://sepiensa.org.mx/contenidos/2005/generaciónNET>. Consulta el 21 de maig de 2011.

Valero, L.F.; Sala, G., Morán, J.A. (2006), El fenómeno de la "bofetada feliz" y su relación con el acoso escolar. *Revista de ciències de l'educació*, núm.1 2006, pp 261-287. Consulta online el 30 de gener de 2011 en <http://dialnet.unirioja.es>.

Viejo, C; Del Rey, R., Maldonado, A., Mora-Merchán, J.A. (2008), "Trabajando con las Escuelas", Módulo 6. CyberTraining 2008-201, *Taking action against cyber bullying*.

Willard, N.E. (2006), Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the challenge of online social cruelty, threats and distress. Eugene, Oregon: Center for Safe and Responsible Internet Use.

Williams, K.R.; Guerra, N.G. (2007), Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41 (6, Supplement 1), S14-S21.

8.1. Webgrafia

Entre els enllaços d'interès podem referenciar les següents associacions i iniciatives i les eines de protecció i prevenció:

8.1.1. A nivell internacional

American Psychological Association: <http://www.apa.org>

Asociación Internacional INHOPE : <https://www.inhope.org>

Bullying.org Canada: <https://www.bullying.org> i <https://www.cyberbullying.ca>

Cyberbullying.us: <http://www.cyberbullying.us>

Cyberbully Help: <http://www.cyberbullyhelp.com>

EU Kids Online: <http://www.ehu.es/eukidsonline> / <http://www.eukidsonline.net>

INHOPE: <http://www.inhope.org>

Programa Safer Internet de la UE: <http://ec.europa.eu/saferinternet>

Red europea de seguridad en Internet, Insafe: <http://www.saferinternet.org>

Safe social media: <http://www.safesocialmedia.eu>

Stop Cyberbullying: <http://www.stopcyberbullying.org>

Teenangels: <http://www.teenangels.org/>

Wiredsafety: <http://www.wiredsafety.org>

8.1.2. A nivell estatal

Agència Catalana de Protecció de Dades: <https://www.apd.cat>

Agència Española de Protección de Datos (Internet y Datos personales): <https://www.agpd.es/portalwebAGPD/index-ides-idphp.php>

Asociación Protégeles: <https://www.protegeles.com>

Chaval.es: <https://www.chaval.es>

Cuidado con la webcam: <http://www.cuidadoconlawebcam.com>

Espai de l'XTEC sobre Internet segura: http://www.xtec.cat/internet_segura

Defensor del Menor en la Comunidad de Madrid:
<http://www.defensordelmenor.org>

De aquí no pasas: <http://www.deaquinopasas.org>

Documents CLI-Prometeo sobre Seguretat tecnològica:
<http://www.asociacioncli.es>

Fundación CTIC: <http://internetyfamilia.es/>

Fuerzas y Cuerpos de Seguridad del Estado. Policía Nacional y Guardia Civil.
<http://www.policia.es/> (Brigada de Investigación Tecnológica)
<http://www.gdt.guardiacivil.es> (Grupo de Delitos Telemáticos)

Guía CESICAT per a l'ús segur de les xarxes socials:
<http://www.cesicat.cat/publicacions/Guies>

INTECO-Instituto Nacional de Tecnologías de la Comunicación-
http://www.inteco.es/Seguridad/Observatorio/manuales_es

Internet amb seny: <http://www.internetambseny.cesicat.cat>

Internet sin acoso: <http://www.internetsinacoso.com>

La mirada de Jokin: <http://www.argijokin.blogcindario.com>

LAECОВI: <http://www.laecovi.es/>

Netiquetate: <http://www.netiquetate.com>.

Oficina de Seguridad del Internauta: <http://menores.osi.es/>

Pantallas Amigas: <http://www.pantallasamigas.net/>

Plan Contigo Tuenti: <http://www.tuenti.com/contigo>

Red.es: <http://www.red.es>

Violència sexual digital: <http://www.violenciasexualdigital.info>

9. Annexos

9.1 Disposicions legislatives i normatives àmbit jurídic

9.1.1. A nivell internacional

Resolució de 27 de febrer de 1996 del Consell de Telecomunicacions de la Unió Europea per a impedir la difusió de continguts il·lícits d'Internet amb la proposta de mesures per intensificar la col·laboració entre els estats membres.

El Llibre Verd sobre la protecció dels menors i de la dignitat humana en els serveis audiovisuals i d'informació de la Unió Europea (1996). Capítols I i II.

Recomanació 19 del Comité de Ministres dels Estats membres sobre la representació de la violència en mitjans de comunicació electrònics, Estrasburg. Octubre de 1997.

Recomanació 98/560/CE del Consell de la Unió Europea és el primer instrument jurídic elaborat per a la protecció dels menors front els continguts perjudicials o il·legals d'Internet (1998).

Carta dels drets fonamentals de la Unió Europea, Capítol II sobre el dret a la vida privada i familiar i sobre Protecció de dades de caràcter personal (arts. 7 i 8). DOCE, núm. C 364, de 18.12.2000.

Conveni sobre ciberdelinqüència de Budapest, 23 de novembre de 2001, Consell d'Europa.

Directiva 2002/58/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 12 de juliol de 2002, relativa al tractament de les dades personals i a la protecció de la intimitat en el sector de les comunicacions electròniques.

Directiva 2006/24/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 15 de març de 2006, sobre la conservació de dades generades o tractades en relació amb la prestació de serveis de comunicacions electròniques d'accés públic o xarxes públiques de comunicacions i per la qual es modifica la Directiva 2002/58/CE.

Recomanació 2006 12 del Comitè de Ministres dels Estats membres sobre l'habilitació dels nens en el nou entorn de la informació y les comunicacions, Estrasburg, setembre de 2006.

Convención sobre los Derechos del Niño (2007), Observación General nº 10. Los derechos del niño en la justicia de menores.

Declaració 20 de febrer de 2008 del Comité de Ministres sobre la protecció de la dignitat, la seguretat i la privacitat dels nens en Internet, Decl-20.02.2008/IE/20 Estrasburg, febrer de 2008.

Directiva 2009/136/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 25 de novembre de 2009, per la qual es modifiquen la Directiva 2002/22/CE relativa al servei universal i els drets dels usuaris en relació amb les xarxes i els serveis de comunicacions electròniques, la Directiva 2002/58/CE relativa al tractament de les dades personals i a la protecció de la intimitat en el sector de les comunicacions electròniques i el Reglament (CE) núm. 2006/2004 sobre la cooperació en matèria de protecció dels consumidors.

Prague declaration (2009), Ministerial Conference "Safer Internet for Children-fighting together against illegal content and conduct on-line". A new European approach for safer Internet for children. EU2009.CZ.

9.1.2. A nivell estatal

La Constitució Espanyola que regula la protecció dels menors en diferents articles (1978). Arts. 15, 17, 20.4, 24 i 39.4.

Llei d'Enjudiciament criminal, promulgada per RD de 14 de setembre de 1982. Títol I, De la denuncia, arts. 259,262 i 104.

Llei Orgànica 1/1982, de 5 de maig, de Protecció Civil del Dret a l'Honor, a la Intimitat Personal i Familiar i a la Pròpia Imatge. Art.7è.

Llei Orgànica 19/1994 sobre els pressupòsits d'aplicació de les mesures para la protecció de víctima i testimonis.

Llei Orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal. Arts.173 i 197.

Llei Orgànica 1/1996, de 15 de gener, de Protecció Jurídica del Menor, de modificació parcial del Codi Civil i de la Llei d'Enjudiciament Civil. Respecte al Dret a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge, art. 4 i de les Obligacions dels ciutadans i deure de reserva, art. 13.

Llei Orgànica 15/1999, de 13 de desembre, de Protecció de Dades de Caràcter Personal (LOPD). Art. 5è sobre Dret d'informació en la recollida de dades i Art. 6è sobre el Consentiment de l'afectat.

Llei Orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la Responsabilitat Penal del Menor (LORPM).

Llei 34/2002, d'11 de juliol, de serveis de la societat de la informació i de comerç electrònic (LSSI). Art. 8.

Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere.

Llei Orgànica 8/2006, de 4 de desembre, per la que es modifica la Llei Orgànica 5/2000, de Responsabilitat Penal del Menor (LORPM).

Llei Orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'Educació. Referències en arts. 1 – Principis- i 2 –Fins-.

Circular 1/2007 sobre criteris interpretatius amb la reforma de la legislació Penal de Menors de 2006, 26 de novembre de 2007.

Reial Decret 1720/2007, de 21 de desembre, pel que s'aprova el Reglament de desenvolupament de la Llei Orgànica 15/1999, de 13 de desembre, de protecció de dades de caràcter personal. En el seu article 13 aborda el consentiment per al tractament de dades de menors d'edat.

Recomanació 1/2008 sobre la difusió d'informació que contingui dades de caràcter personal a través d'Internet.

Llei Orgànica 5/2010, de 22 de juny, de reforma del Codi penal de la Llei Orgànica 10/1995, de 23 de novembre.

Codi Civil, els articles 1104 sobre la culpa o negligència i 1903 sobre responsabilitat dels tutors i representants dels menors.

9.1.3. A nivell autonòmic

Decret 279/2006, de 4 de juliol, sobre drets i deures de l'alumnat i regulació de la convivència en els centres educatius no universitaris de Catalunya, art.25.1.

Llei 12/2009, de 10 de juliol, d'educació (LEC), art. 32, 33, 35-38 i 152.2.

Decret 102/2010, de 3 d'agost, d'autonomia dels centres educatius (DAC), art. 19, 23.2 i 25.

Llei 5/2010, de 19 d'abril de l'Agència Catalana de Protecció de Dades.

Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència.

9.2. Plantilla de recollida de dades

9.2.1. Imputats

Variables menor imputat	Núm. Identificador cas: ()
1. Variables sociodemogràfiques	
Sexe:	
Data naixement: (any/mes/ dia)	LLoc: (municipi i comarca)
Residència: (municipi i comarca)	
Estudis: (curs o altres)	Treball: SI () NO ()
Rendiment acadèmic: Baix () Òptim () No consta ()	
Compromís jove-escola: Present () Absent () No consta ()	
Dificultats: (nominal)	
Nivell socioeconòmic família: Baix () Mitjà () Alt () No consta ()	
Estil educatiu progenitors/cuidadors:	
Negligent () Permissiu () Autoritatiu () Autoritari () No consta ()	
2. Variables penals / criminològiques:	
2.1. Fets i dispositiu tecnològic :	
Fets:	
Exp. Reforma Fiscalia:	Lloc del fets: (municipi i comarca) Data:
Data petició informe tècnic:	Data entrada DG:
Permet MR () No permet MR ()	

Núm. denunciats: () Menors 14-18 () Menors 14a () Majors 18a ()
Jutjat Menors núm. E.J. : E.Exec. :

Fet/s imputat Fiscalia :

Amenaces ()	Descobriment i revelació de secrets ()
Coaccions ()	Assetjament ()
Injúries ()	Usurpació-Suplantació identitat ()
Contra l'honor ()	Exhibicionisme i provocació sexual ()
Calumnies ()	Pornografia infantil ()
Lesions ()	Contra la integritat moral ()
Violència física/psíquica sobre persones ()	

Altres: (nominal)

Tipus imputació: Falta () Delicte ()

Dispositiu: Ordinador () Telèfon Mòbil () Consola ()

Internet (canal):

Aplicacions: Correu electrònic () Xarxa social Facebook () Tuenti () Altres ()

Xat () Missatgeria instantània (Messenger) ()
Pàgines web () Fotolog ()
Tipus web (Youtube) () Webcam ()
Altres: nominal

Telefonia mòbil (canal):

Aplicacions: Missatges SMS () Trucades desagradables ()

Fotografia () Gravació vídeo ()
Reproductor de so MP3 ()
Altres :

Videojocs (aplicació):

Sessions multijugador online () Altres :

Lloc d'on es produeix la conducta:

Domicili () Cibercafé o altres espais públics () Escola () Carrer ()

2.2. Intervenció Equip Tècnic pel fet:

a) Mediació-Reparació -MR- SI () NO ()

Entrevista Inicial Oferiment Mediació: (EIOM) (any, mes dia)

Data Informe tècnic: (any, mes dia)

Conciliació-Reparació víctima: SI () NO ()

Directa () Trobada: (any, mes dia) Indirecta ()

Interès reparatori SI () NO ()

Activitat educativa: SI () NO () Hores: Tipus activitat:

Valoració Solució Extrajudicial.: Positiva () Negativa ()

b) Assessorament Tècnic Menors -ATM-: SI () NO ()

Entrevista Exploració: (EExplo.) (any, mes dia)

Data informe tècnic: (any, mes dia)

Art.27.4 : SI () NO ()

c) Assessorament Mesura Cautelar –AMC- : SI () NO ()

Entrevista.Exploració: (EExplo.) (any, mes dia)

Data informe tècnic: (any, mes dia)

Proposta:

2.3. Variables individuals imputat:

Moment procés:: Instrucció () Resol ()

Primari () Reincident () Número causes obertes: ()

Tipologia fets i data comissió: nominal

Relació amb les TIC: Primari () Reincident () Número causes obertes:

Programes presentencials previs:

M/R () AT () ATC ()

Programa-mesura en execució moment incoació : MR () Medi Obert () Centres ()

Tipologia mesura i durada:

Data resolució judicial:

Inici intervenció: Previsió finalització:

2.4. Acord judicial sentència pel fet motiu recerca:

Cautelar:

Mesura/temps: Medi Obert () Centres ()

Mesura cautelar protecció víctima: SI () NO () Tipus:

Sentència ferma:

Sobreseïment () Absolució () Arxiu () Pendent ()

Amonestació () Trac.terapè. ambulatori () Internament () L. vigilada ()

PBC () Tasques socioeducatives () Permanència caps de setmana ()

Tipus i durada mesura:

Data fermesa:

Responsabilitat civil SI () NO () Quantitat :

Mesura Protecció víctima: SI () NO () Tipus:

Observacions:

9.2.2. Víctimes

Variables víctima	Núm. identificador:	
Expedient Fiscalia núm.		
Núm. total de víctimes procediment :		
Núm: 14-18 anys :	Núm. Menor de 14 anys: Núm. Major de 18 anys :	
1. Variables sociodemogràfiques:		
Sexe:	Data naixement: (any/mes/ dia)	
LLoc: (municipi i comarca)	Residència: (municipi i comarca)	
Estudis: (curs o altres)	Treball: SI () NO ()	
2. Relació amb imputat: Coneguda () Desconeguda ()		
Tipus de relació: Company escola: () Ex-company () Amistat: ()		
Parella - Ex-parella: () Entorn de residència () Altres ()		
3. Temps assetjament:		
Inici:	Fi: Total dies/mes:	
a) Inferior a un mes	()	
b) D'1 a 3 mesos	()	
c) De 3 a 6 mesos	()	
d) De 6 mesos a 1 any	()	
e) Més d'1 any	()	
Demanda mesura protecció denúncia: SI () NO ()		
4. Tipus de cibervictimització:		
a) Fustigament ()	b) Provocació ()	c) Denigració ()
d) Violació intimitat ()	e) Exclusió social ()	f) Suplantació de la identitat ()
g) Ciberassetjament ()		
Tipus comportament descrit en denúncia:		
Simultània bullying - cyberbullying: SI – NO . Seqüència: alterança		
1. 2. 3. 4.		
5. Trastorns associats:		
Ansietat () Depressió greu () Atemoriment/ Por ()		
Atenció mèdica () Atenció psicològica -psiquiàtrica ()		
Tractament farmacològica ()		
Altres: nominal		
6. Resum breu contingut denuncia i data:		
7. Observacions:		
Víctima: grau discapacitat ,... altres variables d'interès		

9.3. Guió d'entrevista semiestructurada

9.3.1. Professionals

ENTREVISTA NOVES TECNOLOGIES

PROFESSIONALS

Data entrevista:

Apertura i presentació.

Aquesta entrevista és una eina per ajudar-nos a conèixer com s'utilitzen les noves tecnologies (Telèfons mòbils, Internet i Videojocs) en les relacions entre nois i noies adolescents.

Forma part del treball de recerca que es dur a terme durant aquest 2011 entorn a "Anàlisi i abordatge de l'assetjament entre iguals mitjançant l'ús de les noves tecnologies". L'estudi conta amb el suport del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya.

Agraïm la teva sinceritat i participació. Les dades que obtinguem tenen garantia d'anonimat i confidencialitat. Pretenen una aproximació a la matèria i ens interessa la teva opinió.

La durada aproximada prevista és d'uns 45 minuts com a màxim.

1. Identificació: Sexe: Home/dona Edat: () Formació: -literal-

Àmbit intervenció:

a). Equip Tècnic: Assessor() Mediator () Tècnic medi Obert ()
b). Àmbit jurídic : Magistrat () Fiscal () Policia ()

Anys de treball en la jurisdicció de menors: (total d'anys)

Trajectòria laboral en menors:

2. Seguiment del guió:

Pregunta introductòria de caire nominal intentant implicar a l'entrevistat, malgrat els riscos de resistència en la resposta:

- Quina creus que és la incidència que tenen les noves tecnologies en les conductes dels joves en general? Perquè ?
- Quina creus que és la incidència i abast que aquestes tecnologies tenen en els procediments que es tramiten en la jurisdicció de menors?
- Ens pots fer referència a algun cas en la teva pràctica professional?
- Quins creus tu que són els riscos relacionats amb l'ús dels nois i noies d'aquestes noves tecnologies com Internet, telefonia mòbil i videojocs?
- Quins creus que són els efectes i els riscos relacionats derivats d'aquestes pràctiques i conductes?
- Quins trets i característiques estrien relacionats amb les variables personals, segons la teva opinió?
- Com creus que afecte l'edat i el sexe?
- Quins tipus de mitjans tecnològics creus s'utilitzen amb més freqüència?

- Quines conductes estarien relacionades amb aquest ús inadequat de les eines tecnològiques?
- Quin abordatge es fa des de la jurisdicció de menors en aquests casos, segons la teva opinió? Fer referència des de l'àmbit presentencial a l'execució d'una mesura derivada de la fermesa d'una sentència judicial.
- Què creus que es podria fer des de la teva pràctica professional per a oferir una solució més òptima a aquest tipus de conflictes i problemes?
- Tens coneixement de recursos i entitats que treballen i aborden aquest tipus de problemàtica?
- Cal alguna regulació específica des del marc legal?

3. Tancament .

Abans ens assegurarem que s'han abordat tots els temes que ens interessaven tractar i oferint a l'entrevistat la possibilitat que afegixi o rectifiqui algun aspecte de la seva intervenció.

Acomiadament i agraïment per la col·laboració.

9.3.2. Víctimes i victimaris

ENTREVISTA NOVES TECNOLOGIES

A VICTIMES I VICTIMARIS

Data entrevista:

Apertura i presentació

Aquesta entrevista és una eina per ajudar-nos a conèixer com s'utilitzen les noves tecnologies (Telèfons mòbils, Internet i Videojocs) en les relacions entre nois i noies adolescents com tu. Sabem que aquest és un tema d'interès.

Forma part del treball de recerca que es dur a terme durant aquest 2011 entorn a "Anàlisi i abordatge de l'assetjament entre iguals mitjançant l'ús de les noves tecnologies". L'estudi conta amb el suport del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya.

Agraïm la teva sinceritat i participació. Les dades que obtinguem tenen garantia d'anonimat i confidencialitat. Pretenen una aproximació a la matèria.

La durada aproximada prevista és d'uns 45 minuts com a màxim.

Comencem? Primer hauries de respondre a aquestes primeres preguntes que et faré.

1. Identificació:

1. Ets un noi o una noia ? Noi () Noia ()
2. Quina edat tens? -total anys-
3. Quin curs estàs fent? Activitat principal: -literal-
4. Tens accés a Internet a casa? SI/ NO Tens un telèfon mòbil? SI/NO

2. Seguiment del guió:

- Quina és la teva opinió sobre les noves tecnologies com Internet, Telèfon mòbil i videojocs en els joves com tu a nivell general?
- Què et resulta atractiu d'aquest tipus d'eines?
- Quines oportunitats t'ofereixen?
- Quins creus tu que són els perills en que et pots trobar amb aquest ús?
- T'has trobat algun cop alguna situació que t'ha incomodat o molestat?
- Si t'has trobat, a qui ho has explicat, als pares al tutor de l'aula?
- Quin tipus de mitjans tecnològics utilitzes amb més freqüència?
- Quin abordatge s'ha fet del teu cas en aquesta jurisdicció de menors?
- Què has après?
- Tens coneixement de recursos i entitats que treballen i aborden aquest tipus de problemàtica?
- Cal alguna regulació específica des del marc legal?

3. Tancament

Abans ens assegurarem que s'han abordat tots els temes que ens interessaven tractar i oferint a l'entrevistat la possibilitat que afegixi o rectifiqui algun aspecte de la seva intervenció.

Acomiadament i agraïment per la col·laboració.

9.4. Document consentiment informat

El menor, amb DNI núm. ,
El progenitor del menor, amb DNI núm.....,

EXPOSEN:

Primer, que el menor i el seu progenitor..... han estat informats de l'objectiu d'aquest estudi entorn "Anàlisi i abordatge de l'assetjament entre iguals mitjançant l'ús de les noves tecnologies" que conta amb el suport del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya.

Segon, que ambdós han autoritzat i donat el seu consentiment a participar en aquesta entrevista de manera voluntària duta a terme per aquesta investigadora, professional del Servei de Mediació i Assessorament Tècnic de la Direcció General de Mesures Penals a la Comunitat i Justícia Juvenil de la Generalitat de Catalunya.

Tercer, que són coneixedors que les dades que es recullin en cap cas es podran fer servir amb una finalitat diferent als objectius i necessitats que plateja la recerca.

Per tant, signem la present autorització a tal efecte,

A Barcelona,

El progenitor

El menor

9.5. Índex d'esquemes, gràfics i taules per capítols

9.5.1. Esquemes

Capítol 5:

Esquema 1. Procés fonts d'informació, pàg. 76

Esquema 2. Procés d'anàlisi de les dades, pàg. 88

Capítol 6:

Esquema 3. Temporalitat en el procés judicial, pàg. 135

9.5.2. Gràfics

Capítol 6:

Gràfic 1. Relació amb el victimari, pàg. 104

Gràfic 2. El sexe segons imputats i víctimes, pag. 106

Gràfic 3. Tipus de fets per sexe, pàg. 110

Gràfic 4. Tipus de comissió, pàg. 116

Gràfic 5. Dispositius utilitzats, pàg. 124

Gràfic 6. Tipus d'aplicacions Internet, pàg. 127

Gràfic 7. Edat i número d'aplicacions en la conducta, pàg.128

Gràfic 8. Aplicacions utilitzades segons les edats, pàg. 128

Gràfic 9. Edat i ús del telèfon mòbil, pàg. 131

Gràfic 10. Situació jurídica de les causes revisades, pàg. 133

Gràfic 11. Tipus d'informe tècnic per programes, pag. 142

9.5.3. Taules

Capítol 5:

Taules 1-7. Variables dels imputats, pàg. 79-83

Taules 8-12. Variables de les víctimes, pàg. 83-85

Capítol 6:

Taula 13. Edat i sexe imputats, pàg. 92

Taula 14. Distribució per àrea geogràfica de procedència, pàg. 94

Taula 15. Distribució per comarques de residència, pàg. 94

Taula 16. Nivell d'estudis en el moment de la denúncia, pag. 95

Taula 17. Rendiment acadèmic, pàg. 96

Taula 18. Estil educatiu dels progenitors, pàg. 99

Taula 19. Edat de les víctimes, pàg. 101

Taula 20. Distribució per sexe de les víctimes, pàg. 101

Taula 21. Distribució per àrea geogràfica de procedència de les víctimes, pàg. 102

Taula 22. Distribució per comarques de residència de les víctimes, pàg. 102

Taula 23. Nivell d'estudis de les víctimes en el moment de la denúncia, pàg. 103

Taula 24. Tipus de relació imputat-víctima, pàg. 105

Taula 25. Temps de victimització (interval), pàg. 106

Taula 26. Tipus de trastorn descrit en la denúncia, pàg. 108

Taula 27. Quantitat de delictes i faltes en la causa, pàg. 110

Taula 28. Distribució dels grups de delicte, pàg. 111

Taula 29. Relació de fets per edats, pàg. 112

Taula 30. Relació entre gènere i reincidència, pàg. 114

Taula 31. Distribució del tipus de conducta, pàg. 114

Taula 32. Intervencions prèvies a Justícia juvenil, pàg. 115

Taula 33. Composició dels grups per número de persones, pàg. 117

Taula 34. Número de menors i composició dels grups, pàg. 117

Taula 35. Relació de tipus imputats amb la reincidència, pàg. 118

Taula 36. Distribució edats grups de víctimes (interval), pàg. 118

- Taula 37. Percepció durada victimització fustigament, pàg.119
- Taula 38. Percepció durada victimització provocació, pàg.119
- Taula 39. Percepció durada victimització denigració, pàg.120
- Taula 40. Percepció durada victimització suplantació identitat, pàg.120
- Taula 41. Percepció durada victimització violació de la intimitat, pàg.120
- Taula 42. Percepció durada victimització exclusió social, pàg.121
- Taula 43. Percepció durada victimització ciberassetjament, pàg.121
- Taula 44. Tipus d'assetjament que reben les víctimes, pàg.122
- Taula 45. Tipus de dispositiu utilitzat, pàg. 124
- Taula 46. Edat i tipus dispositiu utilitzat, pàg.125
- Taula 47. Tipus d'aplicacions amb el telèfon mòbil, pàg. 130
- Taula 48. Relació de l'edat amb l'ús d'un dispositiu tecnològic en la llar, pàg. 132
- Taula 49. Relació de l'edat amb l'ús d'un dispositiu tecnològic en l'escola, pàg. 132
- Taula 50. Distribució causes per jutjats de menors, pàg. 134
- Taula 51. Permet/no permet mediació, pàg. 134
- Taula 52. Temps transcorregut entre la data dels fets i la petició Fiscalia, pàg. 136
- Taula 53. Temps transcorregut des dels fets fins l'entrevista oferiment mediació, pàg. 137
- Taula 54. Temps transcorregut des dels fets fins l'entrevista d'exploració, pàg. 138
- Taula 55. Temps transcorregut entre EIOM i l'elaboració del informe tècnic MR, pàg. 139
- Taula 56. Temps transcorregut entre EExpl. i l'elaboració informe tècnic AT, pàg.139
- Taula 57. Temps transcorregut entre EIOM i la resolució judicial, pàg. 140

Taula 58. Acords judicials, pàg. 140

Taula 59. Solucions extrajudicials, pàg. 111